

**WOJEWÓDZKI
PROGRAM OPIEKI
NAD ZABYTKAMI
W MAŁOPOLSCE
NA LATA 2010–2013**

Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2010–2013 przyjęty przez Sejmik Województwa Małopolskiego, opracowany został w Departamencie Kultury i Dziedzictwa Narodowego Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego przy współudziale powołanego przez Marszałka Województwa Małopolskiego zespołu zadaniowego, któremu przewodniczył Wicemarszałek Województwa Małopolskiego Leszek Zegzda.

W skład zespołu weszli specjaliści z dziedziny opieki nad zabytkami: przedstawiciele środowiska naukowego, służb konserwatorskich, instytucji kultury oraz Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego:

dr Jarosław Adamowicz – Akademia Sztuk Pięknych w Krakowie, prodziekan Wydziału Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki

Jacek Chrzęszczewski – Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Krakowie, zastępca Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

Jerzy Czajner – Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, Departament Polityki Regionalnej

dr Joanna Daranowska-Łukaszewska – Stowarzyszenie Historyków Sztuki, prezes Oddziału krakowskiego

Jan Hamerski – Radny Województwa Małopolskiego, przewodniczący Komisji Kultury Sejmiku Województwa Małopolskiego

prof. dr hab. inż. arch. Andrzej Kadłuczka – Politechnika Krakowska, dyrektor Instytutu Historii Architektury i Konserwacji Zabytków Wydziału Architektury

Wojciech Król – Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, Departament Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Małgorzata Kubicka-Hodura – Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, Departament Gospodarki i Społeczeństwa Informacyjnego

dr Andrzej Laskowski – Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

Antoni Malczak – Małopolskie Centrum Kultury „Sokół” w Nowym Sączu, dyrektor

Roman Marcinek – Regionalny Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków w Krakowie

Krzysztof Markiel – Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, dyrektor Departamentu Kultury i Dziedzictwa Narodowego

dr hab. inż. arch. Zbigniew Myczkowski – Politechnika Krakowska

Elżbieta Okołodowicz-Kotowska – Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, Departament Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Małgorzata Potocka-Momot – Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, Departament Polityki Regionalnej

Michał Sapeta – Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, Departament Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Andrzej Siwek – Regionalny Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków w Krakowie, dyrektor

dr inż. arch. Krzysztof Wielgus – Politechnika Krakowska

Sekretarz zespołu zadaniowego:

Elżbieta Okołodowicz-Kotowska

Redakcja:

Krzysztof Markiel

Elżbieta Okołodowicz-Kotowska

Skład i projekt graficzny:

Marcin Gulis, Agnieszka Kucharz-Gulis; ajeka.pl

Korekta:

Anna Szczepańska-Krasoń

Wydawca:

Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego

Departament Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Kraków 2010

ISBN 978-83-60538-29-6

*Załącznik
do Uchwały Nr LII/843/10 Sejmiku Województwa Małopolskiego
z dnia 8 listopada 2010 r.*

**WOJEWÓDZKI
PROGRAM OPIEKI
NAD ZABYTKAMI
W MAŁOPOLSCE
NA LATA 2010–2013**

SPIS TREŚCI

I Uwarunkowania prawne oraz kontekst programowy <i>Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2010–2013</i>	3
II Diagnoza zasobów dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego województwa małopolskiego	12
1. Terytorium	
2. Zasoby dziedzictwa kulturowego materialnego Małopolski: zabytki nieruchome, ruchome i archeologiczne, dobra kultury współczesnej i obiekty o cechach zabytkowych powstałe w II połowie XX wieku	
2.1. Zabytki nieruchome – Lista UNESCO i Pomniki Historii oraz obiekty o znaczeniu regionalnym	
2.2. Zabytki nieruchome – Parki narodowe, krajobrazowe i kulturowe oraz obszary chronionego krajobrazu	
2.3. Rejestr zabytków	
Zabytki nieruchome	
Zabytki ruchome	
2.4. Ewidencja zabytków	
2.5. Dobra kultury współczesnej	
2.6. Stan obiektów zabytkowych	
2.7. Obiekty zabytkowe szczególnie zagrożone	
2.8. Niematerialne dziedzictwo kulturowe	
2.9. Programy opieki nad zabytkami – gminne i powiatowe	
III Analiza SWOT ochrony dziedzictwa i krajobrazu kulturowego w województwie małopolskim	65
IV Wnioski wynikające z analizy SWOT	75
V Misja <i>Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2010–2013</i>	80
VI Cele, priorytety i kierunki działań <i>Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2010–2013</i>	82
CEL STRATEGICZNY 1. OCHRONA REGIONALNEJ PRZESTRZENI KULTUROWEJ	89
Priorytet 1. Historyczna ciągłość regionalnego dziedzictwa	
Kierunek działań 1. Zachowanie autentyczności regionalnego dziedzictwa kulturowego	
Kierunek działań 2. Kompleksowość opieki nad regionalnym dziedzictwem	
Priorytet 2. Tożsamość regionalna i lokalna oraz wielokulturowe bogactwo	

- Kierunek działań 1. Zachowanie historycznej wielokulturowości regionu
- Kierunek działań 2. Ochrona tradycji oraz produktów regionalnych i lokalnych
- Kierunek działań 3. Budowanie silnej identyfikacji Małopolan z regionalnym dziedzictwem kulturowym

CEL STRATEGICZNY 2. ZARZĄDZANIE REGIONALNĄ PRZESTRZENIĄ KULTUROWĄ 98

Priorytet 1. Aktywność społeczna i emocjonalne zaangażowanie w opiekę nad regionalnym dziedzictwem kulturowym

- Kierunek działań 1. Szerzenie świadomości autentycznych wartości kulturowych
- Kierunek działań 2. Edukacja na rzecz dziedzictwa kulturowego (wczoraj–dziś–jutro)

Priorytet 2. Funkcjonalne zarządzanie regionalnym dziedzictwem kulturowym

- Kierunek działań 1. Harmonijne łączenie walorów zabytków z ich współczesnymi funkcjami
- Kierunek działań 2. Integracja regionalna w oparciu o ideę sieci obszarów, miast i instytucji
- Kierunek działań 3. Rozwój partnerstwa sektora publicznego, pozarządowego i prywatnego
- Kierunek działań 4. Stworzenie ponadlokalnej struktury koordynującej współpracę w obszarze dziedzictwa kulturowego
- Kierunek działań 5. Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego Małopolski

Priorytet 3. Ekonomiczne zorientowanie regionalnego dziedzictwa kulturowego – przemysły kultury i czasu wolnego

- Kierunek działań 1. Systemowa promocja regionalnego dziedzictwa kulturowego
- Kierunek działań 2. Rozwój przemysłów czasu wolnego opartych na miejscowych tradycjach i autentyzmie lokalnego dziedzictwa kulturowego

VII Zadania programowe wynikające z przyjętych priorytetów 107

VIII Źródła finansowania *Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce* 109

IX Ocena realizacji programu *Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2010–2013* 118

X Proponowane wskaźniki realizacji celów *Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami na lata 2010–2013* 120

XI Zakończenie 123

XII Aneksy 126

1. Proponowane obiekty do wpisania na Listę UNESCO lub uznania za Pomnik Historii.
2. Propozycje obiektów do objęcia ustawową formą ochrony – wpisaniem do rejestru zabytków
3. Szlaki dziedzictwa kulturowego
4. Słownik pojęć

I Uwarunkowania prawne oraz kontekst programowy „Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2010–2013”

Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2010–2013 powstał na podstawie ustaw: o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 roku oraz o samorządzie województwa z dnia 5 czerwca 1998 roku.

Przepisy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nie definiują jednoznacznie kompetencji i zakresu odpowiedzialności samorządu województwa w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Interpretując przepisy niniejszej ustawy oraz ustawy o samorządzie województwa, przyjęto, że jednym z obowiązków samorządu regionalnego jest kształtowanie polityki rozwoju województwa w sposób uwzględniający zadania o charakterze wojewódzkim określone ustawami w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami polegające, odwołując się do art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na podejmowaniu działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Ponadto samorząd województwa wg art. 5 przytoczonej ustawy zobowiązany jest do opieki nad zabytkami, do których posiada tytuł prawny. Opieka nad zabytkami polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków do: naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Za aktualne uznano ustalenia przyjęte w *Wojewódzkim programie ochrony dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Małopolski na lata 2005–2009* dotyczące zakresu wojewódzkiego programu oraz jego ukierunkowania na zagadnienia opieki nad zabytkami oraz ochrony zabytków. *Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2010–2013* obejmuje swoim zakresem zarówno opiekę nad zabytkami położonymi na obszarze obecnego województwa małopolskiego, w rozumieniu przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad

zabytkami, jak i politykę w dziedzinie ochrony zabytków. Zgodnie z art. 87 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami sporządzenie przez zarząd województwa i przyjęcie przez sejmik województwa programu opieki nad zabytkami na okres 4 lat jest obowiązkiem ustawowym. Różnorodność sformułowanych w ustawie celów wskazuje na szerokie ujęcie przez ustawodawcę problematyki ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Jednak wskazane cele nie stanowią katalogu zamkniętego.

Ustawa o samorządzie województwa określiła ponadto cele strategii rozwoju województwa, spośród których aż trzy bezpośrednio związane są z koniecznością ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego: pielęgnowanie polskości oraz rozwój i kształtowanie świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej mieszkańców, a także pielęgnowanie i rozwijanie tożsamości lokalnej; zachowanie wartości środowiska kulturowego i przyrodniczego przy uwzględnieniu potrzeb przyszłych pokoleń; kształtowanie i utrzymanie ładu przestrzennego.

Potrzeba ochrony dóbr kultury współczesnej zasygnalizowana została w przepisach ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 2 marca 2003 roku, nie precyzując szczegółowych jej zasad. Według ustawowej definicji dobra kultury współczesnej to niebędące zabytkami dobra kultury, takie jak pomniki, miejsca pamięci, budynki, ich wnętrza i detale, zespoły budynków, założenia urbanistyczne i krajobrazowe, będące uznanym dorobkiem współcześnie żyjących pokoleń, jeżeli cechuje je wysoka wartość artystyczna lub historyczna.

Niniejsza ustawa wskazała na potrzebę uwzględnienia przy sporządzaniu studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego determinant stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Wprowadziła także obowiązek określenia zasad ochrony m.in. dóbr kultury współczesnej w planach miejscowych.

W niniejszym programie postanowiono uwzględnić tę problematykę, z uwagi na znaczenie dóbr kultury współczesnej wpisujących się trwale w krajobraz kulturowy i tym samym stanowiących dziedzictwo kulturowe podlegające ochronie i opiece, oraz świadomość problemów, które stwarza zdefiniowanie pojęcia „dóbr kultury współczesnej”. Należy w tym miejscu podkreślić, że w wielu przypadkach zauważalny jest brak granicy pozwalającej na oddzielenie obiektów kwalifikujących się do objęcia formami ochrony zabytków od obiektów kwalifikujących się do ochrony jako dobra kultury współczesnej. Problematyka ochrony dóbr kultury współczesnej uznana została za zbliżoną do kwestii ochrony obiektów zabytkowych. W związku z powyższym zaleca się wzorowanie lub łączenie działań służących ochronie dóbr kultury współczesnej z wypracowanymi już działaniami na rzecz ochrony zabytków. *Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2010–2013* uwzględnia wytyczne określone w opracowaniu pn. *Atlas dóbr kultury w województwie małopolskim* sporządzonym dla Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego przez Instytut Rozwoju Miast w 2008 roku i opublikowanym w 2009 roku.

Niniejszy program stanowi kontynuację i rozwinięcie Wojewódzkiego programu ochrony dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Małopolski przyjętego Uchwałą Nr XXXVII/469/05 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 3 października 2005 roku, określającego kierunki ochrony dziedzictwa kulturowego w regionie oraz stanowiącego płaszczyznę współdziałania instytucji zajmujących się ochroną dziedzictwa kulturowego w województwie małopolskim w zakresie poprawy stanu utrzymania i zarządzania zasobem regionalnego dziedzictwa kulturowego, ochrony i kształtowania krajobrazu kulturowego oraz promocji, edukacji i dokumentowania walorów dziedzictwa kulturowego. Na podstawie sprawozdania stanowiącego podsumowanie działań podejmowanych w okresie od 2005 do 2007 roku przez zaangażowane podmioty, w tym jednostki samorządu terytorialnego, instytucje kultury, organizacje pozarządowe, Kościoły i związki wyznaniowe oraz inne podmio-

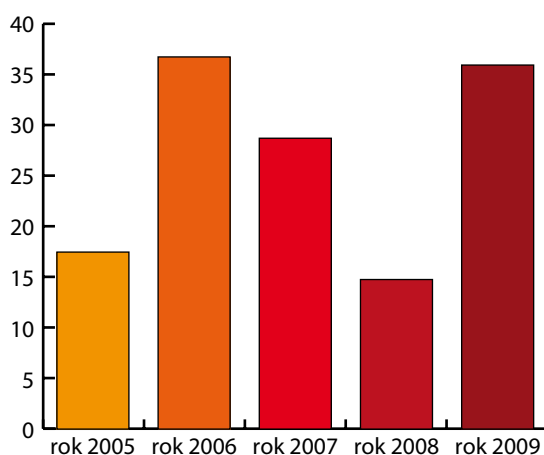

ty realizujące działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego w Małopolsce, w ramach poszczególnych 3 celów strategicznych programu i wynikających z nich zadań do realizacji określono niżej podane efekty programu:

Ponad 40% gmin z obszaru województwa małopolskiego wykazało istnienie planu lub programu rewitalizacji i rewitalizacji układów urbanistycznych i zespołów zabytkowych. Większość programów powstała od 2005 roku, co świadczyło o rosnącym zainteresowaniu problematyką ochrony dziedzictwa kulturowego. Liczba decyzji o wpisaniu zabytków do rejestru sukcesywnie wzrasta. W latach 2003–2005 do rejestru zabytków województwa małopolskiego wpisano 23 obiekty, natomiast w okresie 2006–2009 już 180.

W 2005 roku gminy i miasta na prawach powiatu województwa małopolskiego wydatkowały na ochronę i opiekę nad zabytkami z budżetu, wraz z transferami z budżetu państwa do jednostek samorządowych, między jednostkami samorządu terytorialnego oraz funduszy Unii Europejskiej, będących składowymi dochodów i wydatków jednostek samorządu terytorialnego, ponad 17,5 mln złotych. Tak wysokie nakłady plasowały województwo małopolskie na drugim miejscu, za województwem dolnośląskim. W 2006 roku nastąpił wyraźny wzrost tej kwoty do wartości ponad 36,7 mln złotych, co ulokowało województwo małopolskie na pierwszym miejscu w kraju. W 2007 roku wydatki budżetów jednostek samorządów terytorialnych na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami wyniosły 28,7 mln zł, w 2008 roku 14,8 mln złotych, a w 2009 roku nastąpił wzrost tej kwoty do 35,9 mln złotych.

Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami – budżet gmin (w mln zł)

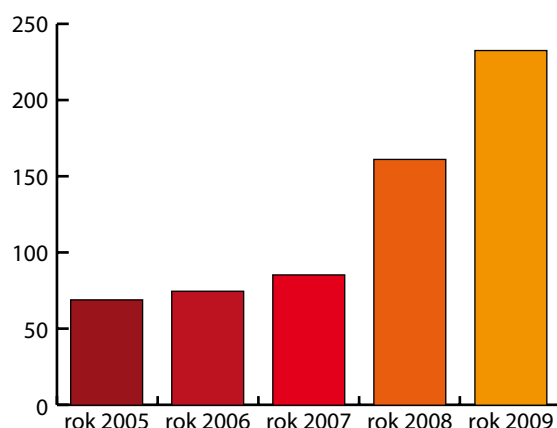

Samorząd Województwa Małopolskiego udzielił dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane prowadzone przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków usytuowanych na obszarze województwa małopolskiego w 2005 i 2006 roku w wysokości 2,1 mln zł, w 2007 roku 4,8 mln zł, w 2008 roku – 6,9 mln zł, a w 2009 roku – 11 mln zł.

Koszty ogółem instytucji kultury, dla których funkcję organizatora pełni Województwo Małopolskie w 2007 roku wyniosły ponad 85,8 mln zł, a w 2008 roku – ponad 103,7 mln zł. Dotacja podstawowa dla instytucji kultury Województwa Małopolskiego w 2007 roku wyniosła ponad 63 mln zł, w 2008 roku – ponad 73,6 mln zł. Natomiast przychody własne instytucji kultury wyniosły w 2007 roku 23,5 mln zł, a w 2008 roku – 25,9 mln zł.

Samorząd Województwa Małopolskiego wydatkował na kulturę w 2005 roku kwotę 69,4 mln zł, w 2006 roku 75,03 mln zł, w 2007 roku 85,7 mln zł, w 2008 roku wraz z środkami Unii Europejskiej 161,15 mln zł, a w 2009 roku 232,3 mln złotych, co w latach 2005–2009 dało łączną kwotę w wysokości ponad 390 mln zł.

Wydatki Województwa Małopolskiego na kulturę (w mln zł)

Zrealizowano przygotowany przez Archidiecezję Krakowską projekt „Tarcza”, opierając się na dofinansowaniu ze środków Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego. Celem projektu było wspieranie działań zmierzających do ochrony przeciwpożarowej i antywłamaniowej zabytkowych budowli drewnianych, w szczególności obiektów sakralnych – cerkwi i kościołów. Projekt objął wszystkie diecezje Kościoła rzymskokatolickiego (diecezję krakowską, tarnowską, bielsko-żywiecką, kielecką, rzeszowską, sosnowiecką) oraz diecezję przemysko-warszawską Kościoła greckokatolickiego, które utworzyły konsorcjum o wzajemnej współpracy. W okresie od listopada 2006 roku do lipca 2007 roku w ramach projektu „Tarcza” wykonano zgodnie z planem instalacje w 40 obiektach wybranych do uczestnictwa w projekcie.

Kontynuowano działania w zakresie promocji i rozwoju markowego produktu turystycznego – „Szlaku Architektury Drewnianej” – który jest samochodowym szlakiem turystycznym o łącznej długości ok. 1500 km i obejmuje 6 tras lokalnych, 249 zespołów architektonicznych od kaplic i kościołów, cerkwi, młynów po wiejskie chałupy i drewniane dwory, w tym 4 obiekty wpisane w 2003 roku na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO. Projekt „Szlak Architektury Drewnianej” realizowano od 2001 roku w czterech etapach. Czwarty etap pn. Promocja i rozwój markowego produktu turystycznego został rozpoczęty w 2004 roku. Niniejszy projekt m.in. finansowany był z budżetu Województwa Małopolskiego, w latach 2001–2008 wydatkowano na ten cel ponad 1,5 mln zł.

Do 2007 roku zrealizowano I etap budowy Miasteczka Galicyjskiego przy Sądeckim Parku Etnograficznym w Muzeum Okręgowym w Nowym Sączu (wzniesiono 6 obiektów zgodnie z planem). W ramach II etapu realizowanego do 2010 roku zaplanowano budowę 14 obiektów (6 obiektów usługowych, recepcja, 3 obiekty wystawiennicze, obiekt ochrony, studnia, kapliczka, karczma). Celem projektu było stworzenie warunków sprzyjających rozwojowi systemu ochrony i promocji dziedzictwa kulturowego oraz regionalnego przemysłu turystycznego jako nowoczesnego i konkurencyjnego elementu gospodarki regionalnej oraz stworzenie trwałych miejsc pracy.

Od 2005 roku wzrosła kwota wydatkowanych środków z Funduszu Pracy w ramach programu „Konserwator”, którego celem było czasowe zatrudnienie osób długotrwale bezrobotnych zagrożonych wykluczeniem społecznym przy pracach związanych z zachowaniem i rewitalizacją substancji zabytkowej oraz ochroną krajobrazu kulturowego. W 2005 roku wydatkowano 2 038 960 zł, w 2006 roku 2 221 873 zł, w 2007 roku 2 342 300 zł, a w 2008 roku 2 500 000 zł na ten cel. W 2005 roku w ramach Programu zatrudnienie znalazło 385 osób, w 2006 roku 437 osób, a w 2007 roku 453 osoby, a w 2008 roku 375 osób.

Liczba zatrudnionych osób w ramach programu „Konserwator” w latach 2005–2008

Liczba zajęć i lekcji muzealnych w ramach imprez oświatowych w muzeach w 2005 roku wyniosła 6 093, natomiast w 2006 roku wzrosła do 7 095. Stanowiło to odpowiednio 10 i 12% imprez tego typu w kraju.

W latach 2005–2009 objętych założeniami *Wojewódzkiego programu ochrony dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Małopolski* zaobserwowano znaczny wzrost nakładów finansowych przeznaczonych przez jednostki samorządów terytorialnych w Małopolsce na zadania z dziedziny ochrony zabytków. Środki finansowe na realizację projektów z zakresu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego uwzględnione zostały w Małopolskim Regionalnym Programie Operacyjnym na lata 2007–2013. Środki finansowe przeznaczone na powyższe projekty w Małopolsce w latach 2007–2013, w ramach działań 3.1 D Inwestycje w poprawę bazy noclegowej oraz przystosowanie obiektów zabytkowych do celów turystycznych, 3.2 A Dziedzictwo kulturowe i rewitalizacja układów przestrzennych, 6.1 A Rozwój miast, mogą wynieść ponad 106 mln euro. W ramach XI priorytetu „Kultura i dziedzictwo kulturowe” Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko na lata 2007–2013 zaplanowano dofinansowanie w wysokości ponad 164 mln zł dla 9 projektów realizowanych w województwie małopolskim:

1. II etap budowy Zespołu Państwowych Szkół Muzycznych im. M. Karłowicza w Krakowie
  2. Europejskie Centrum Numizmatyki Polskiej w Muzeum Narodowym w Krakowie
  3. Konserwacja pięciu drewnianych baraków dawnego KL Auschwitz II – Birkenau
  4. Prace konserwatorskie i budowlane obiektów dawnego KL Auschwitz I – bloki nr inw. A-2 i A-3
  5. Renowacja dziedzińca zewnętrznego oraz adaptacja budynku na centrum promocji i informacji na Wawelu
  6. Rozbudowa i przebudowa budynków Zespołu Szkół Plastycznych w Tarnowie
- Razem projekty konkursowe
7. Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa
  8. Rewitalizacja w Zakopanem – przebudowa Teatru im. St. Ignacego Witkiewicza
  9. Budowa Europejskiego Centrum Muzyki Krzysztofa Pendereckiego w Luślawicach

Łącznie z dofinansowanym 10 projektem pn. Przebudowa, rozbudowa i częściowa nadbudowa budynku PWST we Wrocławiu realizowanym przez Państwową Wyższą Szkołę Teatralną im. Ludwika Solskiego w Krakowie instytucje z Małopolski otrzymają wsparcie w wysokości prawie 195 mln zł.

W 2009 roku Samorząd Województwa Małopolskiego w ramach działania „Odnowa i rozwój wsi” Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich dysponował środkami finansowymi w wysokości ponad 75,3 mln zł. Dofinansowano 196 projektów znajdujących się na liście rankingowej o łącznej wnioskowanej kwocie pomocy finansowej w wysokości 71,6 mln zł.

Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2010–2013 jest dokumentem służącym wdrażaniu strategii rozwoju regionalnego. W związku z powyższym, odwołuje się do zapisów *Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2007–2013* oraz projektu *Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011–2020*. W tym kontekście program opieki nad zabytkami na lata 2010–2013 w województwie małopolskim jest uściśleniem zapisów strategii rozwoju województwa, w szczególności jej celów dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, tj. Obszaru VII – Dziedzictwo i przestrzeń regionalna, a także projektowanemu Obszarowi III – Dziedzictwo i przemysły czasu wolnego oraz zaproponowanych rozwiązań w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu kulturowego, ochrony bio- i georóżnorodności, opieki nad regionalnym dziedzictwem kulturowym oraz rewitalizacji obszarów zdegradowanych. Niniejszy program jest zgodny z *Planem Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego z 2003 roku*. Uwzględni kierunki zagospodarowania przestrzennego, w szczególności główne kierunki działań i wskazania rozwiązań w sferze

kulturowej służące wykorzystaniu zasobów dziedzictwa kulturowego dla ochrony tożsamości regionalnej oraz promocji województwa i jego rozwoju gospodarczego. Ponadto niniejszy program zawiera odniesienia do *Kierunków rozwoju turystyki dla Województwa Małopolskiego na lata 2008–2013*, w szczególności zaplanowanych zadań, odnoszących się bezpośrednio do zagadnień opieki nad zabytkami i dziedzictwem kulturowym, takich jak m.in. rozwój szlaków dziedzictwa narodowego, rozwój oferty turystycznej regionu poprzez wykorzystanie dziedzictwa kulturowego, ochrona i waloryzacja tradycyjnego krajobrazu Małopolski, dbanie o jakość wspólnej przestrzeni, zachowanie tradycyjnego stylu budownictwa i zagospodarowania przestrzeni ze szczególnym uwzględnieniem terenów chronionych, estetyzacja centrów miejscowości uzdrowiskowych.

Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2010–2013 odwołuje się do *Raportu na temat funkcjonowania systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce po roku 1989* pod redakcją Jacka Purchli, przygotowanego na Kongres Kultury Polskiej w 2009 roku, oraz *Tezy do opracowania krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zatwierdzonych przez Ministra Kultury Waldemara Dąbrowskiego w 2004 roku* oraz *Narodowego Programu Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego” na lata 2004–2013* (z określonym planem działania na lata 2004–2006¹), dokumentu służącego wdrożeniu Narodowej Strategii Rozwoju Kultury w latach 2004–2020² w sferze spuścizny kulturowej Polski. Na tej podstawie przyjmuje się, że zadaniem głównym polityki w dziedzinie ochrony zabytków powinno być wykreowanie mechanizmów gwarantujących wzmocnienie ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym oraz stworzenie wykładni porządkującej sferę ochrony na podstawie siedmiu podstawowych zasad konserwatorskich, tj.:

- zasady *primum non nocere*,
- zasady maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych),
- zasady minimalnej niezbędnej ingerencji (powstrzymywania się od działań niekoniecznych),
- zasady, zgodnie z którą usuwać należy to (i tylko to), co na oryginał działa niszcząco,
- zasady czytelności i odróżnialności ingerencji,
- zasady odwracalności metod i materiałów,
- zasady wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

W ostatnich latach za istotny czynnik przyjmuje się również podjęcie działań dostosowujących szeroko pojętą ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami do warunków gospodarki rynkowej zarówno poprzez niezbędne uzupełnienia oraz korekty legislacyjne, jak i poprzez zmiany organizacyjne obejmujące konieczne rozszerzenie zakresu działań istniejących instytucji, aż po zmiany w strategii i organizacji ochrony. Niniejsze zmiany miałyby na celu zabezpieczenie przed zniszczeniem dotychczasowego bezcennego dorobku Polski w dziedzinie ochrony oraz umożliwienie funkcjonowania i rozwoju tej dziedziny, zgodnie z tendencjami europejskimi³.

Ponadto zapisy niniejszego programu odwołują się do międzynarodowych dokumentów programowych:

- tzw. **Karty Weneckiej** z 1964 roku – **Międzynarodowej Karty Konserwacji i Restauracji Zabytków i Miejsc Zabytkowych**, która stwierdza, że „Brzemienne duchową spuścizną przeszłości, zabytkowe dzieła narodów pozostają w życiu współczesnym żywym świadectwem ich wiekowych tradycji. Ludzkość, z każdym dniem bardziej świadoma jednolitego charakteru wartości ogólnoludzkich, uważa je za dziedzictwo wspólne

¹ Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego” na lata 2004–2013, Warszawa 2004, s. 4.

² Por. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004–2013, Warszawa 2004 oraz Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020, Warszawa 2005.

³ Zob. Tezy do opracowania krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zatwierdzone przez Ministra Kultury Waldemara Dąbrowskiego w 2004 roku

i uznaje swą solidarną odpowiedzialność za ich zachowanie wobec przyszłych pokoleń”.

- **Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego** przyjętej w Paryżu dnia 16 listopada 1972 roku przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury. Mając na uwadze twierdzenie, że „(...) uszkodzenie lub unicestwienie jakiegokolwiek dobra należącego do dziedzictwa kulturalnego lub naturalnego stanowi nieodwracalne zubożenie dziedzictwa wszystkich narodów świata (...)” przyjęto, że konwencja ta powinna stać się wyznacznikiem stałej i konsekwentnej polityki w zakresie ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym.

- **Konwencję w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturalnego** z 17 października 2003 roku. W dokumencie podkreślono „głęboko osadzoną współzależność między niematerialnym dziedzictwem kulturalnym a materialnym dziedzictwem kulturalnym i naturalnym”. Według przyjętej definicji niematerialne dziedzictwo kulturalne oznacza zwyczaje, przedstawienia, przekazy, wiedzę i umiejętności, jak też instrumenty, przedmioty, wytwory człowieka i związane z nimi przestrzenie kulturalne, które wspólnoty, grupy, a w pewnych wypadkach także jednostki, uznają za część swojego dziedzictwa. Wskazano, że dziedzictwo niematerialne przejawia się m.in. w następujących dziedzinach: tradycjach i przekazach ustnych, włączając język, który jest nośnikiem tego dziedzictwa, sztukach scenicznych, zwyczajach społecznych, obrządkach i uroczystościach, wiedzy i zwyczajach dotyczących przyrody i wszechświata, umiejętnościach związanych z tradycyjnym rzemiosłem.

Program uwzględnia również dokumenty programowe Wspólnoty Europejskiej:

- **Europejską Konwencję o ochronie dziedzictwa archeologicznego** sporządzoną w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 roku, której zapisy zwracają uwagę na fakt, że „(...) europejskie dziedzictwo archeologiczne, stanowiące dowód pradawnej historii, jest poważnie zagrożone zniszczeniem z powodu wzrastającej liczby projektów zagospodarowania przestrzennego, zagrożeń naturalnych, nielegalnych lub nienaukowych wykopalisk i niewystarczającej świadomości publicznej (...)” oraz, że „(...) potrzeba ochrony dziedzictwa archeologicznego powinna znaleźć odzwierciedlenie w planach zagospodarowania przestrzennego oraz w kierunkach rozwoju kultury (...)”.

- **Europejską Konwencję Krajobrazową** sporządzoną we Florencji dnia 20 października 2000 roku. Za szczególnie ważne i aktualne uznano jej stwierdzenia i postanowienia:

„(...) krajobraz jest ważną częścią jakości życia ludzi zamieszkujących (...): w obszarach miejskich i na wsi, na obszarach zdegradowanych, jak również w obszarach o wysokiej jakości, na obszarach uznawanych jako charakteryzujące się wyjątkowym pięknem, jak i w obszarach pospolitych (...)”;

„ (...) jakość i różnorodność krajobrazów europejskich stanowi wspólny zasób oraz ważna jest współpraca na rzecz ich ochrony, gospodarki i planowania (...)”;

„(...) krajobraz przyczynia się do tworzenia kultur lokalnych oraz jest on podstawowym komponentem europejskiego dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, przyczyniając się do dobrobytu ludzi i konsolidacji europejskiej tożsamości (...)”.

- **Dokument ECCO (Europejskiego Zrzeszenia Krajowych Związków Konserwatorów-Restauratorów)** przyjęty przez Komisję Europejską w Brukseli, zatwierdzony przez IV Generalne Zgromadzenie ENCoRE (Europejskiej Sieci Wyższego Szkolnictwa Konserwatorskiego) w Toruniu, 8-9 maja 2003 roku, opracowany jako dokument wspólny ECCO i ENCoRE, którego § 20 mówi:

„Dziedzictwo kulturowe jest częścią definicji europejskiej tożsamości. Stanowi fundamentalny wyraz bogactwa i różnorodności europejskiej kultury. Ochrona dziedzictwa kulturowego, niezastąpionego świadectwa przeszłości, leży we wspólnym interesie Państw Członkowskich, które muszą zapewnić przekazanie tego dziedzic-

ctwa przyszłym pokoleniom. Dlatego opieka i konserwacja oraz wymogi użytkowania i umożliwienia dostępu do dziedzictwa kulturowego zarówno w sektorze publicznym, jak i prywatnym leży w publicznym interesie”.

Ponadto w niniejszym programie zwrócono uwagę na zagrożenia utraty dziedzictwa cyfrowego oraz potrzebę zagwarantowania jego trwałej dostępności oraz zachowania dla dobra obecnych i przyszłych pokoleń. Tym samym wojewódzki program zawiera zapisy odwołujące się do postanowień i zaleceń:

- **Karty w sprawie zachowania dziedzictwa cyfrowego** Organizacji Narodów Zjednoczonych do Spraw Oświaty, Nauki i Kultury, przyjętej na 32. sesji Konferencji Generalnej UNESCO w dn. 15 października 2003 roku. W niniejszym dokumencie ustalono, że:

„(...) Dziedzictwo cyfrowe tworzą unikalne zasoby ludzkiej wiedzy i formy wyrazu. Obejmuje ono zasoby o charakterze kulturowym, edukacyjnym, naukowym (...) tworzone w postaci cyfrowej lub na tę postać konwertowane z dostępnych źródeł analogowych. W przypadku zasobów wytworzonych cyfrowo nie występują one w postaci innej niż obiekt cyfrowy”;

„(...) dziedzictwo cyfrowe jest zagrożone utratą i jego zachowanie dla dobra obecnych i przyszłych pokoleń jest nagłą sprawą o znaczeniu światowym”.

- **Komunikatu Komisji Wspólnot Europejskich w sprawie digitalizacji i udostępnienia w Internecie dorobku kulturowego oraz w sprawie ochrony zasobów cyfrowych** z dnia 24 sierpnia 2006 roku – „(...) udostępnienie w Internecie materiałów pochodzących z różnych kultur i obszarów językowych ułatwi obywatelom docenienie własnego dziedzictwa kulturowego, a także dorobku innych krajów europejskich. Zalecane działania przyczynią się do prezentacji bogatego i różnorodnego europejskiego dziedzictwa kulturowego w Internecie oraz do ochrony dóbr kultury przed bezpowrotną utratą (...)”.

// *Diagnoza zasobów dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego województwa małopolskiego*

1. Terytorium

Małopolska (*Polonia Minor*) jako historyczna prowincja państwa polskiego zaczęła kształtować się w epoce wczesnopiastowskiej. W okresie plemiennym tereny te zajmowało kilkanaście skupisk osadniczych, w tym skupisko sandomierskie oraz dwa związki plemienne: Wiślan na terenie ziemi krakowskiej i Lędzian w dorzeczu górnego Bugu, Sanu i Wisłoka. Od początku X wieku ziemie te pozostawały pod wpływami państwa czeskiego. W latach 70. X wieku Mieszko I włączył do swego państwa Sandomierszczyznę i tereny Lędzian, a ok. 989 roku odebrał Czechom ziemię krakowską. Ziemie Lędzian zostały utracone na rzecz Rusi w 981 roku i odtąd stanowiły obszar pogranicza polsko-ruskiego do połowy XIV wieku (w XV wieku weszły one w skład województwa ruskiego). Na obszarach pozostałych w ramach państwa piastowskiego ukształtowały się dwa grody stołeczne: Kraków i Sandomierz, i dwie skupione wokół nich historyczne ziemie: krakowska i sandomierska.

W 1138 roku w ramach systemu senioralnego oraz podziału państwa na dzielnice, ziemia krakowska z Krakowem jako stolicą weszła w skład dzielnicy pryncypackiej (wielkoksiążęcej), natomiast ziemia sandomierska z Sandomierzem stanowiła oddzielną dzielnicę książęcą. Dopiero w wyniku walk o tron krakowski w XII wieku doszło do trwałego połączenia dwóch księstw: krakowskiego i sandomierskiego pod rządami jednego księcia. Nazwa „Małopolska” pojawiła się zapewne w XIV wieku, po ponownym zjednoczeniu państwa polskiego, w opozycji do używanej od XIII wieku nazwy „Wielkopolska” (*Polonia Maior*), choć w źródłach spotyka się ją dopiero w 1411 roku. W odrodzonym Królestwie Polskim ziemie krakowska i sandomierska przekształciły się w nowe jednostki administracyjne – województwa. W 1474 roku z zawiślańskiej (prawobrzeżnej) części województwa sandomierskiego utworzono województwo lubelskie. W XV wieku nabyto księstwa oświęcimskie i zatorskie, które w 1564 roku weszły w skład województwa krakowskiego. Księstwo siewierskie w tym czasie związane było nieformalnie z ziemią krakowską poprzez osobę biskupa krakowskiego. W wyniku tych procesów historyczna Małopolska – obejmująca w przybliżeniu obszar między Białą, Przemszą i górną Wisłą na zachodzie, Wisłokiem na wschodzie, Karpatami na południu a Pilicą i Wieprzem na północy – aż do czasów rozbiorów składała się z trzech województw: krakowskiego, sandomierskiego oraz lubelskiego. W okresie staropolskim stosowano też podział Korony Polskiej na prowincje, czyli regiony wyższego rzędu. Do prowincji małopolskiej oprócz trzech wymienionych województw zaliczano też województwo ruskie, a od 1569 roku województwa ukraińskie. Podział Małopolski pomiędzy dwa kraje zaborcze: Austrię i Rosję spowodował rozpad tego regionu historycznego na kilka różnych jednostek i w konsekwencji zapoczątkował zmiany w postrzeganiu Małopolski.

Kluczowe znaczenie miało przejście całej Kielecczyny i Lubelszczyzny oraz Podola, Wołynia i Kijowszczyzny pod panowanie rosyjskie. Tak okrojona prowincja małopolska z dwoma kluczowymi ośrodkami – Krakowem i Lwowem pozostała pod panowaniem Austrii, gdzie nadano jej miano Galicji.

MAPA MEZAREGIONÓW WOJEWÓDZTWA MAŁOPOLSKIEGO

Mapa nr 1

W latach 1918–1944 jako Małopolskę rozumiano województwo krakowskie (tzw. Małopolska Zachodnia) oraz województwo lwowskie, tarnopolskie i stanisławowskie (tzw. Małopolska Wschodnia), nie uwzględniając województwa kieleckiego i lubelskiego. Obszar określany jako Małopolska Wschodnia ze Lwowem odłączony został od Polski w wyniku II wojny światowej i stanowi obecnie zachodnie obszary państwa ukraińskiego. W granicach Polski pozostała część Małopolski nazywana w okresie międzywojennym Małopolską Zachodnią. Leżące nad Sanem zachodnie tereny dawnego województwa ruskiego, które do historycznej Małopolski właściwej nigdy nie należały, uchodzą dziś za część Małopolski. W wyniku nowego podziału administracyjnego kraju w 1975 roku Małopolska została podzielona pomiędzy osiem województw: krakowskie, sądeckie, tarnowskie, rzeszowskie, przemyskie, krośnieńskie oraz częściowo tarnobrzeskie i bielskie. Przeprowadzony podział administracyjny nie uwzględniał tradycji historycznych. Niektóre z województw obejmowały tereny, które w okresie międzywojennym nie wchodziły do tzw. Małopolski Zachodniej, np. województwo tarnobrzeskie. Wydzielone z województwa krakowskiego obszary włączono do terytoriów województw, z którymi nigdy nie miały one związku historycznego i kulturowego, np. włączono powiaty chrzanowski i olkuski do województwa katowickiego oraz ziemię żywiecką do województwa bielskiego.

Określenie terytorium ziemi krakowskiej możliwe jest na podstawie danych pochodzących z przełomu XII i XIII wieku. Ziemia krakowska w okresie dzielnicowym obejmowała swym zasięgiem kasztelanie: bytomską, oświęcimską, krakowską, brzeską, wojnicką, biecką i sądecką. Do końca XIII wieku ziemia krakowska utraciła terytorium kasztelani bytomskiej, oświęcimskiej oraz tereny na zachód i południowy zachód od Tyńca i Krakowa, wyłączając enklawę trzebolską, a w XIV wieku – w wyniku nowego podziału administracyjnego na powiaty sądowe

i zniknię kasztelani – część obszaru dawnej kasztelani brzeskiej i wojnickiej (z Tarnowem i Pilzнем). Od tego czasu aż do rozbiorów utrwalone zostały północno-zachodnie, północne, wschodnie i południowo-wschodnie granice województwa krakowskiego. Terytorium historycznej ziemi krakowskiej ustalone granicą ówczesnego województwa krakowskiego do 1975 roku stanowiło spójny obszar i obejmowało zachodnią część Wyżyny Małopolskiej, w tym Wyżynę Śląsko-Krakowską i Wyżynę Środkowomałopolską oraz środkową część północnego Podkarpacia i północną część Zewnętrznych Karpat Zachodnich.

Opracowanie: dr hab. Krzysztof Jan Stopka

Obecne województwo małopolskie obejmuje zachodnią część krainy geograficzno-historycznej o tej samej nazwie. W jego skład weszły ustanowione w 1975 roku województwa krakowskie i nowosądeckie oraz części województw: bielskiego (wyłącznie gminy powiatów suskiego, wadowickiego i oświęcimskiego), kieleckiego (wyłącznie gminy powiatu miechowskiego oraz gminy Pałecznicza i Koszyce z powiatu proszowickiego), katowickiego (wyłącznie gminy powiatów olkuskiego i chrzanowskiego oraz gmina Brzeszcze z powiatu oświęcimskiego), krośnieńskiego (tylko gminy Biecz i Lipinki z powiatu gorlickiego) i tarnowskiego (wyłączając gminy powiatu dębickiego i gminy Radomyśl Wielka i Wadowice Górne z powiatu mieleckiego).

Gmina miejska Sławków znalazła się początkowo w powiecie oluskim. W 2002 roku została przeniesiona do powiatu będzińskiego w województwie śląskim, natomiast gmina wiejska Szerzyny z województwa tarnowskiego znalazła się początkowo w powiecie jasielskim w województwie podkarpackim. W 2003 roku została przeniesiona do powiatu tarnowskiego w województwie małopolskim. Województwo Małopolskie tworzą 22 powiaty, w tym 3 grodzkie oraz 182 gminy.

PODZIAŁ ADMINISTRACYJNY W 1975 ROKU

Mapa nr 2

PODZIAŁ ADMINISTRACYJNY W 1999 ROKU

Mapa nr 3

PODZIAŁ ADMINISTRACYJNY W 2009 ROKU

Mapa nr 4

2. Zasoby kulturowego dziedzictwa materialnego Małopolski: zabytki nieruchome, ruchome i archeologiczne, dobra kultury współczesnej i obiekty o cechach zabytkowych powstałe w II poł. XX wieku

2.1 Zabytki nieruchome – Lista UNESCO i Pomniki Historii oraz obiekty o znaczeniu regionalnym

Lista Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Przyrodniczego UNESCO jest rejestrem najcenniejszych obiektów na świecie. Została utworzona, aby chronić światową spuściznę kulturalną i naturalną. Na Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO znajduje się 13 miejsc w Polsce.

Forma ochrony zabytków w postaci pomników historii wprowadzona zapisami ustawy z dnia 15 lutego 1962 roku o ochronie dóbr kultury i muzeach utrzymana została na mocy ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia, może uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury.

Na terytorium województwa małopolskiego znajduje się najwięcej w Polsce – aż osiem – zespołów obiektów chronionych jako światowe dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze oraz pięć zespołów zabytków uznanych przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej za Pomniki Historii.

OBIEKTY WPISANE NA LISTĘ ŚWIATOWEGO DZIEDZICTWA KULTURALNEGO I NATURALNEGO UNESCO ORAZ UZNANE ZA POMNIKI HISTORII:

I HISTORYCZNE CENTRUM KRAKOWA

(wpisane na Listę UNESCO w 1978 r. oraz uznane za Pomnik Historii w 1994 r.)

Historyczny zespół miasta Krakowa wpisany na listę UNESCO obejmuje obszar Starego Miasta ograniczony linią Plant, zespół zabudowań Wzgórza Wawelskiego z zamkiem królewskim i katedrą, obszar Kazimierza.

Centrum miasta Krakowa uznane zostało za Pomnik Historii w obrębie dzielnic: Stare Miasto, Wawel, Stradom, Kazimierz, Podgórze, Nowy Świat, Piasek.

Granica przebiega od al. 29 Listopada, ulicą Warszawską, Ogrodową, obejmuje budynek Dworca Głównego i biegnie wzdłuż torów, dalej ulicą Lubicz, Bosacką, ścieżką osiedlową do ul. Rakowickiej, ścieżką po północnej stronie budynku Uniwersytetu Ekonomicznego, dalej na wschód do ul. Beliny-Prażmowskiego, Rondem Mogiłskim, al. Powstania Warszawskiego, granicą Ogrodu Botanicznego, obejmując Ogród Botaniczny i Obserwatorium Astronomiczne, do ul. Kopernika, ul. Śniadeckich, do ul. Sołtyka, ulicami: św. Łazarza, Grzegórzecką, do torów kolejowych, wzdłuż torów kolejowych, ul. Miodową z jej włączeniem, ulicami: Siedleckiego, Daszyńskiego (granicą cmentarza żydowskiego) i dalej do brzegu Wisły z wyłączeniem stacji benzynowej, ulicą Pod-

górką z włączeniem ulicy, mostem Powstańców Śląskich z włączeniem mostu, ulicami: Na Zjeździe, Kącik, Traugutta, Dąbrowskiego, Hetmańską, al. Powstańców Wielkopolskich, al. Powstańców Śląskich, Kamińskiego, Konopnickiej, Ludwinowską, bulwarem Wołyńskim i bulwarem Poleskim, włączając bulwary i brzeg Wisły, do mostu Dębnickiego włączając most, alejami: Krasieńskiego, Mickiewicza, Słowackiego, włączając całe aleje, do ul. Warszawskiej.

GRANICE ZESPOŁU ZABYTKOWEGO MIASTA KRAKÓW UZNANEGO ZA POMNIK HISTORII

Mapa nr 5

Ponadto, zabytkowy charakter Krakowa tworzy m.in.:

1. zespół zabudowań Wzgórza Wawelskiego z zamkiem królewskim i katedrą;
2. obszar Starego Miasta ograniczony linią Plant, który aktem lokacyjnym z 1257 roku otrzymał regularny kształt średniowiecznego miasta z czworobocznym rynkiem, poprzecinanego siatką ulic i placów, grupujący kościoły, pałace, kamienice o elementach stylistycznych wykształconych od XI do XX wieku;
3. średniowieczne miasto Kazimierz ze Stradomiem.

Ww. zespoły z końcem XVIII wieku i w XIX wieku wzbogacone zostały przez:

4. odrębny zespół miejski Podgórze, założony w 1784 roku przez Austriaków jako konkurencyjny dla Krakowa, przyłączony do niego w 1915 roku;

5. obszar miejski zawarty w obrębie tzw. II pierścienia zabudowy, ograniczony Alejami Trzech Wieszczów.

W jego skład weszły historyczne dzielnice: Piasek, Kleparz, Wesoła, Nowy Świat, Smoleńsk, które w II poł. XIX i na początku XX wieku wypełniły się zespołami architektonicznymi w stylu historyzmu, secesji i modernizmu;

6. zabytkowe układy historyczno-urbanistyczne otaczające powyższe zespoły, z zabudową sięgającą średnio-wieczną i z relikami budownictwa ludowego – Dębniki, Grzegórzki, Wola Justowska, Krowodrza, Bronowice, Bielany, Zwierzyniec, Przegorzały, Mogiła.

Charakterystyczne dla Krakowa są:

7. fortyfikacje dawnej austriackiej Twierdzy Kraków, wzniesione w latach 1850–1914, otaczające centrum potrójnym pierścieniem, składające się z obiektów i urządzeń obronnych oraz zaplecza, o olbrzymiej skali przestrzennej wkomponowanej w zielen maskującą.

Do miejskich wnętrz krajobrazowych należą także:

8. obszary zieleni jak Planty, ogrody, parki miejskie i dworskie;

9. Błonia Krakowskie, wchodzące zielonym klinem w pobliże Starego Miasta.

Ponadto istotną rolę w krajobrazie miasta odgrywają:

10. zespoły cmentarne stanowiące zespolone zabytki historii, sztuki ogrodowej, małej architektury i rzeźby.

Prezentowane zespoły tworzą konglomerat obrazujący proces tworzenia się historycznego Śródmieścia, otoczonego rozwijającymi się, a z czasem wchłanianymi zespołami przedmieść i osad podmiejskich. Szczegółowe znaczenie historycznych zespołów zabytkowych Krakowa stanowi fakt przetrwania i zachowania układów urbanistyczno-architektonicznych w stanie autentycznym, z oryginalnymi przekształceniami stylistycznymi.

II KOPALNIA SOLI W WIELICZCE (wpisana na Listę UNESCO w 1978 r. oraz uznana za Pomnik Historii w 1994 r.)

Kopalnia soli w Wieliczce jest najstarszym czynnym przedsiębiorstwem, w którym sól jest nieprzerwanie wydobywana od XIII wieku. Kopalnia położona jest pod miastem na dziewięciu różnych poziomach od 57 do 327 m. Wyrobiska rozciągają się na długości ok. 5,5 km wzdłuż osi WE i na szerokości ok. 1,5 km wzdłuż osi NS. Jako pomnik historii uznane zostały wyrobiska na ośmiu poziomach: I „Bono”, II w całości (II wyższy „Braci Markowskich”, II niższy „Mickiewicza”), III „Słowackiego” w całości, z wyjątkiem obszaru na wschód od szybu „Wilson” (d. Buczek), IV „Grunwald” – na wschód pod filar „Wilson” włącznie, V „Lenino” – na wschód jak w poziomie IV, na zachód pod szyb „Kościuszko”, VI „Regis” i VII „Warszawa” w całości, z wyjątkiem obszaru na zachód od szybu „Kościuszko”, VIII w całości jako ważny geologicznie. Poziomy VI, VII i VIII stanowią strefę ochronną.

Z liczącego 350 km labiryntu podziemnych chodników i komór, do zwiedzania udostępniono zaledwie 2 km. Ta trasa turystyczna powstała na przełomie XVIII i XIX wieku.

III AUSCHWITZ-BIRKENAU, NIEMIECKI NAZISTOWSKI OBÓZ KONCENTRACYJNY I ZAGŁADY /1940–1945/ (wpisany na Listę UNESCO w 1979 r.)

Kompleks obozów, które stały się symbolem ludobójstwa, terroru i Holocaustu, powstał w 1940 roku na przedmieściach miasta Oświęcim. W czasie II wojny światowej hitlerowcy wymordowali tu setki tysięcy Żydów, Polaków, Romów i Rosjan, 90% zamordowanych stanowili Żydzi deportowani ze wszystkich krajów okupowanej Europy.

Sąsiednia Brzezinka była przede wszystkim obozem śmierci – największym nazistowskim obozem zagłady, w którym liczbę ofiar oszacowano na ponad milion.

IV ZESPÓŁ KLASZTORNO-PIELGRZYMKOWY W KALWARII ZEBRZYDOWSKIEJ (wpisany na Listę UNESCO w 1999 r. oraz uznany za Pomnik Historii w 2000 r.)

Granica zespołu obejmuje 44 obiekty architektoniczne położone na powierzchni 160 ha. Przebiega od klasztoru oo. Bernardynów i kościoła głównego oraz dawnego pałacu Czartoryskich, dalej w kierunku wschodnim kolejno do Brodów wraz z Górą Oliwną i zamku w Lanckoronie, następnie na zachód do mostu na Cedronie, dalej do Bugaju wraz z górą Synaj, aż do zamku w Barwałdzie i z powrotem w kierunku północno-wschodnim do Góry Oliwnej i klasztoru.

V KOŚCIOŁY DREWNIANE MAŁOPOLSKI (wpisane na Listę UNESCO w 2003 r.)

Wpis obejmuje sześć kościołów, cztery z nich znajdują się na obszarze województwa małopolskiego, natomiast dwa – **kościół w Haczowie i Bliznem** – na obszarze województwa podkarpackiego.

Drewniane kościoły południowej Małopolski stanowią wyjątkowy przykład tradycji budowlanych kościołów średniowiecznych w kulturze rzymsko-katolickiej.

Kościół pw. św. Michała Archanioła w Binarowej (powiat gorlicki, gmina Biecz): wzniesiony ok. 1500 roku. We wnętrzu polichromia z XVI–XVII wieku. Ołtarze z XVI–XVIII wieku, w głównym ołtarzu rzeźba Matki Boskiej z Dzieciątkiem z ok. 1430 roku, inne rzeźby gotyckie z końca XIV wieku.

Kościół pw. św. Michała Archanioła w Dębnie Podhalańskim (powiat nowotarski, gmina Nowy Targ): wzniesiony w II połowie XV wieku. Jeden z najlepiej zachowanych drewnianych kościołów średniowiecznych. Jednonawowy, z wieżą izbicową. Wnętrze z zachowaną pierwotną polichromią stropów i ścian. Na belce tęczowej krucyfiks z XIV wieku. W ołtarzu głównym tryptyk z początku XVI wieku; ponadto inne zabytki gotyckie: rzeźby z XV i XVI wieku. Tabernakulum, ławy i sprzęty z XV–XVI wieku.

Kościół pw. św. Leonarda w Lipnicy Murowanej (powiat bocheński, gmina Lipnica Murowana): wzniesiony pod koniec XV wieku lub w 1505 roku. Gotycki, jednonawowy, otoczony podcieniami. Wnętrze o charakterze muzealnym: malowidła patronowe na stropie z początku XVI wieku, w prezbiterium figuralne z 1689 roku, w nawie z 1711 roku; ponadto na parapecie chóru muzycznego malowidła ilustrujące Dekalog, barokowo-ludowe. Na tęczy barokowo-ludowa rzeźbiona grupa Pasji.

Kościół pw. św. Filipa i Jakuba w Sękowej (powiat gorlicki, gmina Sękowa): zbudowany w 1516 roku w typie gotyckim. Przekształcony w XVII wieku; w tym czasie wzniesiono wieżę i podcienia. Po zniszczeniach w czasie I wojny światowej odnowiony i częściowo zrekonstruowany. Jeden ze szczególnie malowniczych kościołów regionu, wyróżniony nagrodą UNESCO w 1994 roku.

VI KOPALNIA SOLI W BOCHNI (uznana za Pomnik Historii w 2000 r.)

Wpis obejmuje wyrobiska kopalni, położone na głębokości od 70 do 289 m, łącznie ok. 60 km chodników i komór. Rozciągają się na długości ok. 3,5 km wzdłuż osi WE i na szerokości maksymalnej 250 m wzdłuż osi NS. Wyrobiska objęte ochroną znajdują się na dziewięciu poziomach: I – „Danielowiec”, II – „Sobieski”, III – „Werner”, IV – „August”, V – „Lobkowicz”, VI – „Sienkiewicz”, VII – „Błagaj-Stanetti”, VIII – „Podmoście”, IX – „Gołuchowski”.

VII POLE BITWY POD RACŁAWICAMI – teren historycznej Bitwy Racławickiej (uznane za Pomnik Historii w 2004 r.)

Wpis obejmuje rozłogi wsi Raclawice, Dziemierzycy i Janowiczki o powierzchni 520 ha oraz położone na tym terenie obiekty: 1. Kopiec Kościuszki; 2. grodzisko; 3. dwór w Janowiczkach; 4. pomnik Bartosza Głowackiego;

ROZMIESZCZENIE ZABYTKÓW WPISANYCH NA LISTĘ UNESCO ORAZ ZABYTKÓW UZNANYCH ZA POMNIKI HISTORII

Mapa nr 6

W ramach przeprowadzonej waloryzacji krajobrazu kulturowego wytypowano zamieszczone poniżej zabytkowe obszary i obiekty o wysokiej wartości artystycznej lub historycznej oraz szczególnie istotnym znaczeniu dla regionu. Niniejszy wykaz został opracowany na podstawie szczegółowych danych obejmujących kilkadziesiąt tysięcy informacji konserwatorskich dotyczących zasobów dziedzictwa kulturowego z zakresu archeologii, historii, etnografii, zabytkowych układów przestrzennych, założeń zielonych, obiektów architektury i budownictwa, przemysłu i techniki oraz krajobrazu kulturowego usytuowanych w 19 powiatach i 182 gminach województwa małopolskiego.

Tabela 1. Obiekty o znaczeniu regionalnym – zabytki o dużym znaczeniu artystycznym i historycznym, będące wybitnymi przykładami sztuki lub architektury, lub zachowanego w niezmienionym kształcie krajobrazu kulturowego

Miejscowość	Obiekt	Typ zabytku
Alwernia (powiat chrzanowski)	Zespół klasztorny oo. Bernardynów	sakralne
Babice (powiat chrzanowski)	Ruiny zamku biskupów krakowskich Lipowiec	zamek
Bartne (powiat gorlicki)	Cerkiew pw. św. św. Kosmy i Damiana	sakralne drewniane
Białka Tatrzańska (powiat tatrzański)	Kościół pw. św. św. Szymona i Judy	sakralne drewniane
Biecz (powiat gorlicki)	Dzielnica staromiejska i zespół kościoła farnego pw. Bożego Ciała	układ urbanistyczny
Bochnia (powiat bocheński)	Osiedle górnicze	zabytki techniki
Bolesław (powiat dąbrowski)	Kościół pw. św. Wojciecha	sakralne
Breń Podborze (powiat dąbrowski)	Założenie parkowo-krajobrazowe	rezydencja
Brzesko (powiat brzeski)	Budynek ratusza	użyteczność publiczna
Brzesko (powiat brzeski)	Kościół św. Jakuba	sakralne
Brzezie (powiat wielicki)	Kościół pw. Przemienia Pańskiego z Mauzoleum Żeleńskich	sakralne
Chabówka (powiat nowotarski)	Tabor kolejowy	zabytki techniki
Chęlm (powiat bocheński)	Zespół kościoła pw. św. Jana Chrzciciela	sakralne
Chochółów (powiat nowotarski)	Historyczna zabudowa wsi	układ ruralistyczny
Chrzanów (powiat chrzanowski)	Kościół pw. św. Mikołaja	sakralne
Ciężkowice (powiat tarnowski)	XVII i XIX wieczna zabudowa oraz kościół pw. św. Andrzeja	układ urbanistyczny
Czarna Góra (powiat tatrzański)	Zagroda Korkoszów (obecnie filia Muzeum Tatrzańskiego w Zakopanem)	drewniane
Czchów (powiat brzeski)	Wzgórze zamkowe oraz historyczny układ urbanistyczny miasta z rynkiem i kościołem pw. Narodzenia NPM	układ urbanistyczny
Czerna (powiat krakowski)	Zespół klasztorny oo. Karmelitów	sakralne
Czorsztyn (powiat nowotarski)	Zamek	zamek
Dąbrowa Tarnowska (powiat dąbrowski)	Synagoga	sakralne
Dębno Brzeskie (powiat brzeski)	Kaplica grobowa Jastrzębowski	sakralne

Miejscowość	Obiekt	Typ zabytku
Dębno k. Tarnowa (powiat tarnowski)	Zamek	zamek
Dobczyce (powiat myślenicki)	Zamek oraz zespół urbanistyczno-krajobrazowy historycznego miasta Dobczyce	układ urbanistyczny
Dolina Prądnika (powiat krakowski)	Układ ruralistyczny (m.in. młyn i tartak Boronia, Grodzisko, Ojców, Pieskowa Skała, zabudowa uzdrowska)	układ ruralistyczny
Dołęga (powiat brzeski)	Zespół dworsko-parkowy	rezydencja
Frydman (powiat nowotarski)	Kościół pw. św. Stanisława, dwór obronny	układ ruralistyczny
Giebułtów (powiat krakowski)	Kościół pw. św. Idziego	sakralne
Gnojnik (powiat brzeski)	Kościół pw. św. Marcina	sakralne
Gorenice (powiat olkuski)	Kościół pw. św. Mikołaja	sakralne
Gorlice (powiat gorlicki)	Cmentarze wojenne	miejsce pamięci
Gorlice (powiat gorlicki)	Kościół pw. Narodzenia NMP	sakralne
Gorzeń Górny (powiat wadowicki)	Dwór Emila Zegadłowicza wraz z otoczeniem parkowym i starodrzewem	rezydencja
Goszyce (powiat krakowski)	Zespół dworski – dwór drewniany z XVII w.	drewniane
Grodkowice (powiat wielicki)	Zespół dworski	rezydencja
Grybów (powiat nowosądecki)	Kościół pw. św. Katarzyny	sakralne
Grywałd (powiat nowotarski)	Kościół pw. św. Marcina	sakralne drewniane
Hańczowa (powiat gorlicki)	Cerkiew pw. Opieki NMP	sakralne drewniane
Hebdów (powiat proszowicki)	Zespół klasztorny oo. Norbertanów	sakralne
Igołomia (powiat krakowski)	Pałac Wodzickich i kuźnia	rezydencja
Imbramowice (powiat olkuski)	Zespół klasztorny ss. Norbertanek	sakralne
Jangrot (powiat olkuski)	Kościół pw. św. Jana Chrzciciela	sakralne
Jaworki (powiat nowotarski)	Kościół pw. św. Jana Chrzciciela	sakralne
Jerzmanowice (powiat krakowski)	Kościół pw. św. Jana Chrzciciela	sakralne
Jodłownik (powiat limanowski)	Kościół pw. Narodzenia NMP	sakralne drewniane
Jurgów (powiat tatrzański)	Zespół szałasów pasterskich na polanie Pod Okólnem	drewniane

Miejscowość	Obiekt	Typ zabytku
Kacwin (powiat nowotarski)	Zabudowa wsi z kościołem pw. Wszystkich Świętych	układ ruralistyczny
Kąсна Dolna (powiat tarnowski)	Zespół dworski	rezydencje
Kościelec (powiat proszowicki)	Kościół pw. św. Wojciecha	sakralne
Kraków	Cmentarz Rakowicki	miejsce pamięci
Kraków	Kopce: Krakusa, Wandy, Kościuszki i Piłsudskiego	miejsce pamięci
Kraków	Branice – pałac	rezydencja
Kraków	Willa Decjusza z parkiem	rezydencja
Kraków	Dwór „Rydlówka”	rezydencja
Kraków	Zespół klasztorny oo. Benedyktynów w Tyńcu	sakralne
Kraków	Zespół klasztorny oo. Kamedułów na Bielanach	sakralne
Kraków	Zespół klasztorny oo. Cystersów i kościół pw. św. Bartłomieja w Mogile	sakralne
Kraków	Nowa Huta – centrum z budynkami dyrekcji huty	układ urbanistyczny
Kraków	Zespół klasztorny ss. Norbertanek i Salwator	układ urbanistyczny
Kraków	Zespół szpitalno-parkowy w Kobierzynie	układ urbanistyczny
Kraków	Dawny zespół koszar austriackich przy al. Modrzewiowej	układ urbanistyczny
Krempachy (powiat nowotarski)	Kościół pw. św. Marcina	sakralne
Krościenko (powiat nowotarski)	Zamek Pieniny	zamek
Krościenko (powiat nowotarski)	Kościół pw. Wszystkich Świętych	sakralne
Krynica-Zdrój (powiat nowosądecki)	Zespół uzdrowiska	układ urbanistyczny
Krzyszowice (powiat krakowski)	Pałac i zespół uzdrowiska z kościołem neogotyckim pw. św. Marcina	układ urbanistyczny
Książ Wielki (powiat miechowski)	Zespół pałacowy	rezydencja
Książ Wielki (powiat miechowski)	Zespół kościoła i dawnego klasztoru oo. Augustianów	sakralne
Kunkowa (powiat gorlicki)	Cerkiew pw. św. Łukasza	sakralne drewniane
Kwiatoń (powiat gorlicki)	Cerkiew pw. św. Paraskewi	sakralne drewniane

Miejscowość	Obiekt	Typ zabytku
Lachowice (powiat suski)	Kościół pw. św. św. Piotra i Pawła	sakralne drewniane
Lanckorona (powiat wadowicki)	Drewniana zabudowa centrum	układ urbanistyczny
Lanckorona (powiat wadowicki)	Zamek	zamek
Laskowa (powiat limanowski)	Dwór zarządcy dóbr zgromadzenia oo. Misjonarzy	rezydencja
Limanowa (powiat limanowski)	Kościół pw. Matki Bożej Bolesnej	sakralne
Lipinki (powiat gorlicki)	Kościół pw. Wniebowzięcia NMP	sakralne
Lipnica Murowana (powiat bocheński)	Zespół staromiejski z rynkiem i kościołem pw. św. Andrzeja	układ urbanistyczny
Ludźmierz (powiat nowotarski)	Kościół pw. Wniebowzięcia NMP	sakralne
Lusławice (powiat tarnowski)	Zespół dworsko-parkowy	rezydencja
Łapczyca (powiat bocheński)	Kościół pw. Narodzenia NMP	sakralne
Łapsze Niżne (powiat nowotarski)	Kościół pw. św. Kwirynta	sakralne
Łapsze Wyżne (powiat nowotarski)	Kościół pw. św. św. Piotra i Pawła	sakralne
Łopuszna (powiat nowotarski)	Dwór z zespołem zabudowy drewnianej	rezydencja
Łopuszna (powiat nowotarski)	Kościół pw. Trójcy Św.	sakralne drewniane
Łużna (powiat gorlicki)	Cmentarze wojenne z I wojny światowej usytuowane na obszarze gminy	miejsce pamięci
Miechów (powiat miechowski)	Zespół klasztorny Bożogrobców	sakralne
Młoszowa (powiat chrzanowski)	Zespół pałacowo-parkowy	rezydencja
Modlnica (powiat krakowski)	Zespół dworski	rezydencja
Mogilany (powiat krakowski)	Zespół dworski	rezydencja
Morawica (powiat krakowski)	Zespół kościoła pw. św. Bartłomieja	sakralne
Muszyna (powiat nowosądecki)	Małomiasteczkowa zabudowa i kościół pw. św. Józefa	układ urbanistyczny
Myślenice (powiat myślenicki)	Młyn wodny przy ul. Daszyńskiego	zabytki techniki
Myślenice (powiat myślenicki)	Kościół pw. Narodzenia NMP	sakralne
Niedzica (powiat nowotarski)	Zamek	zamki

Miejscowość	Obiekt	Typ zabytku
Niedźwiedź k. Słomnik (powiat krakowski)	Zespół pałacowy	rezydencje
Niepołomice (powiat wielicki)	Układ urbanistyczny z zamkiem	układ urbanistyczny
Nowa Biąła (powiat nowotarski)	Kościół pw. św. Katarzyny	sakralne
Nowy Sącz	Układ urbanistyczny centrum	układ urbanistyczny
Nowy Targ	Kościół: pw. św. Katarzyny i pw. św. Anny	sakralne
Nowy Wiśnicz (powiat bocheński)	Zespół zamkowy	zamki
Nowy Wiśnicz (powiat bocheński)	Kościół pw. Wniebowzięcia NMP	sakralne
Okocim (powiat brzeski)	Miasteczko fabryczne i zespół browaru	zabytki techniki
Olkusz (powiat olkuski)	Zespół kościoła pw. św. Andrzeja	sakralne
Orawka (powiat nowotarski)	Kościół pw. św. Jana Chrzciciela	sakralne drewniane
Orawka (powiat nowotarski)	Farbiarnia (nr 61)	zabytki techniki
Osiek (powiat oświęcimski)	Kościół pw. św. Andrzeja	sakralne drewniane
Osiek (powiat oświęcimski)	Pałac i założenie parkowe	rezydencja
Oświęcim (powiat oświęcimski)	Ruiny zamku	zamek
Oświęcim (powiat oświęcimski)	Układ urbanistyczny	układ urbanistyczny
Oświęcim (powiat oświęcimski)	Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP, zespół klasztorny oo. Salezjanów, zespół klasztorny ss. Serafitek, synagoga	sakralne
Owczary (powiat gorlicki)	Cerkiew pw. Opieki Bogarodzicy	sakralne drewniane
Paczółtowiec (powiat krakowski)	Kościół pw. Nawiedzenia NMP	sakralne drewniane
Paszkówka (powiat wadowicki)	Pałac	rezydencje
Pławowice (powiat proszowicki)	Pałac	rezydencja
Płoki (powiat chrzanowski)	Huta żelaza	zabytki techniki
Poręba Radlna (powiat tarnowski)	Kościół pw. św. św. Piotra i Pawła	sakralne
Powroźnik (powiat nowosądecki)	Cerkiew pw. św. Jakuba Mł.	sakralne drewniane
Prandocin (powiat krakowski)	Kościół pw. św. Jana Chrzciciela	sakralne

Miejscowość	Obiekt	Typ zabytku
Prądnik Korzkiewski (powiat krakowski)	Zespół hamerni	zabytki techniki
Proszowice (powiat proszowicki)	Kościół pw. św. Jana Chrzciciela i Wniebowzięcia NMP	sakralne
Przydonica (powiat nowosądecki)	Kościół pw. Matki Boskiej Różańcowej	sakralne drewniane
Rabka – Zdrój (powiat nowotarski)	Kościół pw. św. Anny	sakralne drewniane
Rabsztyn (powiat olkuski)	Zamek	zamek
Raciechowice (powiat myślenicki)	Zespół dworski w parku typu krajobrazowego	rezydencja
Raławice (powiat krakowski)	Kościół pw. Narodzenia NMP	sakralne drewniane
Radłów (powiat tarnowski)	Kościół pw. św. Jana Chrzciciela	sakralne
Rożnów (powiat nowosądecki)	Tereny wzgórza zamkowego i twierdzy bastionowej oraz zespołu pałacowego wraz z parkiem	rezydencja
Rudawa (powiat krakowski)	Kościół pw. Wszystkich Świętych	sakralne
Rudno (powiat krakowski)	Ruiny zamku Tenczyn	zamek
Rytro (powiat nowosądecki)	Zamek	zamek
Rzepiennik Biskupi (powiat tarnowski)	Kościół pw. Wniebowzięcia NMP	sakralne
Siary (powiat gorlicki)	Zespół pałacowo-parkowy	rezydencja
Sieciechowice (powiat krakowski)	Kościół pw. św. Andrzeja	sakralne
Spytkowice (powiat wadowicki)	Obszar zabudowy wiejskiej z placem centralnym i dominantą kościoła parafialnego oraz zespół zamku	układ ruralistyczny
Spytkowice (powiat wadowicki)	Kościół św. Katarzyny	sakralne
Staniątki (powiat wielicki)	Zespół klasztorny ss. Benedyktynek	sakralne
Stary Sącz (powiat nowosądecki)	Układ urbanistyczny i zespół klasztorny ss. Klarysek	układ urbanistyczny
Stryszów (powiat wadowicki)	Dwór	rezydencja
Sucha Beskidzka (powiat suski)	Karczma	drewniane
Sucha Beskidzka (powiat suski)	Zamek	rezydencja
Szałowa (powiat gorlicki)	Kościół pw. św. Michała Archanioła	sakralne drewniane
Szczawnica (powiat nowotarski)	Centrum uzdrowiska (pl. Dietla)	układ urbanistyczny

Miejscowość	Obiekt	Typ zabytku
Szczepanów (powiat brzeski)	Kościół pw. św. św. Marii Magdaleny i Stanisława	sakralne
Szczurowa (powiat brzeski)	Historyczny układ zabudowy o średniowiecznej genezie lokacyjnej oraz związany z nią łanowy rozłóg pól	układ ruralistyczny
Szczyrzyc (powiat limanowski)	Opactwo oo. Cystersów	sakralne
Szlachtowa (powiat nowotarski)	Cerkiew pw. MB Pokrownej (ob. kościół pw. NMP Pośredniczki Łask)	sakralne
Szyk (powiat limanowski)	Kościół pw. św. Barbary	sakralne drewniane
Szymbark (powiat gorlicki)	Kasztel obronny renesansowy	rezydencja
Świdnik (powiat limanowski)	Dwór alkierzowy	rezydencja
Tarnów	Pałac Sanguszków w Gumniskach	rezydencja
Tarnów	Zespół Starego Miasta	układ urbanistyczny
Tropie (powiat nowosądecki)	Zespół pustelni św. św. Andrzeja Świerada i Benedykta Pustelnika	sakralne
Tuchów (powiat tarnowski)	Kościół pw. św. Jakuba oraz kościół klasztorny pw. Nawiedzenia NMP	sakralne
Wadowice (powiat wadowicki)	Układ urbanistyczny średniowiecznego centrum wraz z rozplanowaniem owalnicy z siecią ulic i działek oraz kościół parafialny (ob. Bazylika pw. Ofiarowania Najświętszej Marii Panny)	układ urbanistyczny
Wadowice (powiat wadowicki)	Cmentarz żydowski i cmentarz wojskowy	miejsce pamięci
Wieliczka (powiat wielicki)	Zespół klasztorny oo. Reformatów	sakralne
Wieliczka (powiat wielicki)	Zamek żupny i kościół pw. św. Klemensa	układ urbanistyczny
Wojnicz (powiat tarnowski)	Historyczny układ urbanistyczny, obejmujący rynek wraz z zabudową oraz oba kościoły, pałac i cmentarze wojenne	układ urbanistyczny
Wolbrom (powiat olkuski)	Kościół pw. św. Katarzyny	sakralne
Wrocimowice (powiat proszowicki)	Kościół pw. św. Andrzeja	sakralne
Wysocice (powiat miechowski)	Kościół pw. św. Mikołaja	sakralne
Wysoka (powiat suski)	Dwór obronny	rezydencja
Wysowa (powiat gorlicki)	Cerkiew pw. św. Michała Archanioła	sakralne drewniane
Zagórzany (powiat gorlicki)	Zespół pałacowo-parkowy	rezydencja
Zakliczyn (powiat myślenicki)	Zabudowa małomiasteczkowa z zespołem klasztornym oo. Reformatów	układ urbanistyczny

Miejscowość	Obiekt	Typ zabytku
Zakopane (powiat tatrzański)	Cmentarz Na Pęksowym Brzyzku z kaplicą i kościołem pw. Matki Bożej Częstochowskiej	miejsce pamięci
Zakopane (powiat tatrzański)	Willa „Pod Jedłami” na Kozińcu	rezydencje
Zakopane (powiat tatrzański)	Zespół klasztorny ss. Albertynek na Kalatówkach	sakralne drewniane
Zakopane (powiat tatrzański)	Zabudowa tradycyjna przy ul. Kościeliskiej	układ ruralistyczny
Zakopane (powiat tatrzański)	Krzyż na Giewoncie	zabytek techniki
Zakopane-Jaszczurówka (powiat tatrzański)	Kaplica Najśw. Serca Pana Jezusa (wg projektu Stanisława Witkiewicza)	sakralne drewniane
Zalipie (powiat dąbrowski)	Ośrodek kultury ludowej	niematerialne
Zator (powiat oświęcimski)	Zamek	rezydencja
Zator (powiat oświęcimski)	Kościół pw. św. św. Wojciecha i Jerzego	sakralne
Zawoja (powiat suski)	Kościół pw. św. Klemensa	sakralne
Zubrzyca Górna (powiat nowotarski)	Dwór Moniaków	rezydencja
Żabno (powiat tarnowski)	Układ urbanistyczny miasta z rynkiem i zabudową przyrynkową, zabudową przy ulicach wychodzących z rynku, wraz z farą, cmentarzem i partią krajobrazu nadrzecznego	układ urbanistyczny
Żegiestów (powiat nowosądecki)	Budynki sanatoryjne z okresu międzywojennego	układ urbanistyczny
Żębocin (powiat proszowicki)	Kościół pw. św. św. Małgorzaty i Stanisława	sakralne

Źródło: Regionalny Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków w Krakowie

OBIEKTY ZABYTKOWE O ZNACZENIU REGIONALNYM

Mapa nr 7

2.2 Zabytki nieruchome – parki narodowe, krajobrazowe i kulturowe oraz obszary chronionego krajobrazu

2.2.1 Parki narodowe

W województwie małopolskim zlokalizowanych jest najwięcej – sześć – parków narodowych w kraju oraz 85 rezerwatów przyrody. Wśród nich dwa uznane za Rezerwat Biosfery UNESCO – Babiogórski Park Narodowy oraz Tatrzański Park Narodowy (jeden z największych parków w Polsce). Pozostałe parki to niezwykle obszary przyrody i krajobrazu, m.in.: Gorczański Park Narodowy i Magurski Park Narodowy – skrywający rzadkie gatunki flory i fauny, Ojcowski Park Narodowy oraz Pieniński Park Narodowy, na którego terenie szacuje się występowanie około 13 000 gatunków zwierząt.

2.2.2 Parki krajobrazowe

Obok sześciu parków narodowych, w Małopolsce znajduje się jedenaście parków krajobrazowych: Zespół Jurajskich Parków Krajobrazowych, obejmujący Parki: „Orlich Gniazd”, Bielańsko-Tyniecki, Dłubniański, „Dolinki Krakowskie”, Rudniański, Tenczyński; Zespół Parków Krajobrazowych Pogórza obejmujący Parki: Ciężkowicko-Rożnowski, Wiśnicko-Lipnicki, Pasma Brzanki, Popradzki Park Krajobrazowy oraz Park Beskidu Małego, w dużej części leżący także na obszarze województwa śląskiego.

Na terenie województwa znajduje się dziesięć obszarów chronionego krajobrazu: Bratucicki Obszar Chronio-

nego Krajobrazu, Obszar Chronionego Krajobrazu Doliny Wisły, Jastrzębsko- Żdzarski Obszar Chronionego Krajobrazu, Koszycki Obszar Chronionego Krajobrazu, Miechowsko-Działoszycki Obszar Chronionego Krajobrazu, Obszar Chronionego Krajobrazu Pogórza Ciężkowickiego, Południowomałopolski Obszar Chronionego Krajobrazu, Radłowski-Wierzchosławicki Obszar Chronionego Krajobrazu, Obszar Chronionego Krajobrazu Wschodniego Pogórza Wiśnickiego, Obszar Chronionego Krajobrazu Zachodniego Pogórza Wiśnickiego.

2.2.3 Parki kulturowe

Park kulturowy jest formą ochrony obszaru mającą na celu jego aktywizację gospodarczą, w tym rozwój turystyki, ochronę dziedzictwa kulturowego oraz ochronę krajobrazu kulturowego z zachowaniem znajdujących się na nim zabytkowych budowli. Zgodnie z projektem z 21 września 2005 roku status parku kulturowego ma poprzedzać uznanie danego terenu przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polski za pomnik historii, a ten z kolei status ma warunkować wniosek Ministra Kultury o wpisanie na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.

W województwie małopolskim powstały dwa Parki Kulturowe – Park Kulturowy Kotliny Zakopiańskiej oraz nieistniejący obecnie Zwierzyniecki Park Kulturowy.

Zwierzyniecki Park Kulturowy utworzony został uchwałą Rady Miasta Krakowa w 2006 roku na terenie obejmującym Las Wolski i jego otoczenie wraz z zabytkowymi zespołami na jego obrzeżach.

Uchwała o powołaniu Zwierzynieckiego Parku Kulturowego została zaskarżona przez mieszkańców, a następnie uchylona w 2007 roku przez Najwyższy Sąd Administracyjny.

Park Kulturowy Kotliny Zakopiańskiej utworzony został uchwałą Rady Miasta Zakopane w 2006 roku na terenie miasta Zakopanego, obejmującym 18 obszarów: „Kuźnice”, „Pod Skocznią – Bystre”, „Regle”, „Nosal”, „Cyrhla”, „Koziniec i Antałówka”, „Jagiellońska – Antałówka”, „Rówień Krupowa”, „Lipki”, „Gubałówka I”, „Krzęptówki”, „Furmanowa, Kotelnica, Tatary”, „Rafaczówki, Króle, Harenda”, „Koziniec – Droga na Bystre”, „Bachledzki Wierch”, „Pardałówka”, „Balzera”, „Chłabówka”, „Wyskówki”.

2.2.3.1 Proponowane parki kulturowe

Na podstawie Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Kraków z 2003 roku zaproponowano ustanowienie 7 parków kulturowych na terenach o wybitnych wartościach historyczno-kulturowych obejmujących elementy dawnej „Twierdzy Kraków”:

1. **Park kulturowy „Rajsko – Kosocice”** (z 3 fortami),
2. **Park kulturowy „Lotnisko”** (Muzeum Lotnictwa Polskiego)
3. **Park kulturowy „Krzemionki Podgórskie”** (2 forty)
4. **Park kulturowy „Skotniki – Bodzów”** (4 forty)
5. **Park kulturowy „Mydlniki – Tonie”** (5 fortów),
6. **Park kulturowy „Dłubnia”** (2 forty).
7. **Zwierzyniecki Park Kulturowy** (4 forty).

Obecnie trwa formułowanie założeń dla fortecznych parków kulturowych. Zgodnie z opracowanym na przełomie 2007 i 2008 roku na zlecenie Urzędu Miasta Krakowa Programem planu ochrony zespołu historyczno-krajobrazowego Twierdzy Kraków rozważa się możliwość utworzenia 6 parków kulturowych krajobrazu warownego w pasie zewnętrznego pierścienia Twierdzy¹:

¹ Diagnoza stanu zasobów dziedzictwa kulturowego Małopolski – Regionalny Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków, 2009

1. **Park Kulturowy Krajobrazu Warownego Twierdzy Kraków: „Sikornik – Skała”** (dawny III rejon [sektor] warowny twierdzy – obszar Sikornika, Lasu Wolskiego wraz z przedpołem), jako strefa najwyższych wartości przyrodniczych, krajobrazowych i historyczno-fortyfikacyjnych, ponadto łatwo dostępna dla turystyki pieszej.

2. **Park Kulturowy Krajobrazu Warownego Twierdzy Kraków: „Wielkie Panoramy”** (Mydlniki – Węgrzce) Są to dawne rejony obronne: IV i część V. Jest to najlepiej zachowany, najbardziej spójny i wieloprzestrzenny zespół, oferujący najlepsze i najliczniejsze panoramy miasta oraz przedpola i najlepiej zachowane zespoły zieleni fortecznej. Szczególniej ochrony, jako unikalna w skali europejskiej, wymaga grupa Fortu 44 „Tonie” – obecnie najlepiej zachowany zespół krajobrazu warownego z przełomu XIX/XX wieku w Krakowie.

3. **Park Kulturowy Krajobrazu Warownego „Północny Front”** (Sudół – Krzesławice) Postulowany park obejmie wschodnią (mocno zurbanizowaną) część dawnego rejonu obronnego V i znaczną część rejonu VI jako spójny, choć ograniczony, bardzo eksponowany pas krajobrazu warownego, głównie przedpoli, stanowiący cezurę pomiędzy krajobrazem otwartym a gęstą zabudową osiedli w Nowej Hucie.

4. **Park Kulturowy Krajobrazu Warownego „Dolina Wisły”** Park kulturowy „Dolina Wisła” jest jednym z najbardziej rozległych i najbardziej osobliwych parków kulturowych Twierdzy Kraków. Wielki obszar zawiera zaledwie pięć znanych dziś, stałych obiektów fortecznych: forty 49 1/2 „Kopiec Wandy”, 1/2a „Mogiła” – z południowego krańca VI rejonu (sektora) obronnego, fort 50a „Lasówka” – z północnego krańca rejonu VII, obwodowy schron amunicyjny „Mogiła” oraz dawny szaniec FS 16 u ujścia Białuchy – z rejonu I (rdzenia). Park zawiera jednak najwięcej, bo aż 17 lokalizacji pozycji polowych, wybudowanych w fazie mobilizacji twierdzy, a więc latem i jesienią 1914 roku.

5. **Park Kulturowy Krajobrazu Warownego „Bitwy o Kraków 1914 r.”** Nazwa parku przywołuje dramatyczną funkcję, jaką odegrały tutejsze forty, a przede wszystkim pozycje polowe w drugiej fazie Bitwy o Kraków, tj. w pierwszych dniach grudnia 1914 roku. Odparcie spod południowo-wschodnich rubieży Krakowa elementów 3. Armii rosyjskiej oznaczało zatrzymanie postępu Rosjan na zachód i odwrócenie losów wojny na froncie wschodnim. Z punktu widzenia dokumentowania kulturowo-naturalnego krajobrazu warownego potencjalny Park „Bitwy o Kraków 1914 r.” jest drugi, pod względem wartości, po parku „Wielkich Panoramy (Mydlniki – Węgrzce), zaś grupa Fortu 51 „Rajsko” jest porównywalna z opisaną grupą „Toń”. Park Kulturowy Krajobrazu Warownego „Skotniki – Bodzów” To część dawnego VIII rejonu warownego jako zespół fortów, kawern i pozycji polowych w niemal niezmiennym krajobrazie wzgórz zrębowych ponad Doliną Wisły; bardzo cenny pod względem przyrodniczym i turystycznym, niezwykle atrakcyjny widokowo.

6. **Park Kulturowy Krajobrazu Warownego „Krzemionki”** Krzemionki, ujmowane jako historyczna całość – część północna z fortem wieżowym 31 i 32, elementami wału rdzenia, śladami fortyfikacji XVIII-wiecznych, Parkiem Bednarskiego, osiedlem-ogrodem w rejonie Placu Lasoty oraz część południowa z kopcem Krakusa, relikami fortu i drogą forteczną, częściowo zachowanym systemem prochowni, dawnym obozem koncentracyjnym „Płaszów”, kamieniołomami, relikami zabudowy kolejowej.

7. **Park Kulturowy Krajobrazu Warownego „Lotnisko Rakowice – Czyżyny. Lotniczy Park Kulturowy”** Lotnisko Rakowice – Czyżyny jako obszar unikatowego w skali światowej zespołu koszarowo-portowego z okresu I wojny światowej (lotnisko forteczne) z równie cennym krajobrazem z czasu burzliwego rozwoju polskiego lotniska z lat 1925–1931.

W Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego z 2003 roku wyznaczono 224 miejsca dla utworzenia parków kulturowych, w tym 56 – do utworzenia w pierwszej kolejności, 168 – w drugiej. Do 2008 roku powstały dwa parki kulturowe, z których istnieje obecnie jeden.

1. **Alwernia, gm. Alwernia, powiat chrzanowski** – obszar wzgórze klasztorne wraz z zabudowaniami klasztornymi, kościołem, zespołem gospodarczym, kapliczkami i figurami, przydrożnymi oraz układ urbanistyczny miasta z rynkiem i zabudową przyrynkową oraz zabudową przy ulicach wychodzących z rynku.
2. **Biecz, gm. Biecz, powiat gorlicki** – historyczny układ urbanistyczny miasta z rynkiem i zabudową przyrynkową oraz zabudową przy ulicach wychodzących z rynku, wraz z farą, klasztorem oo. Reformatów, cmentarzami wyznaniowym i wojennym oraz szpitalem św. Jadwigi.
3. **Bochnia, gm. Bochnia, powiat bocheński** – historyczny układ urbanistyczny miasta z rynkiem i zabudową przyrynkową wraz z zabudową przy ulicach wychodzących z rynku oraz zabytkowa kopalnia soli.
4. **Breń – Podborze, gm. Lisia Góra, powiat tarnowski** – założenie krajobrazowe obejmujące teren pomiędzy Olesnem, Swarzewem, Podborzem i Dąbrówkami breńskimi; rezerwat powinien obejmować zespoły dworsko-parkowe w Brniu i Oleśnie oraz aleje dębowo-lipowe, stawy, sady, dwie kolonie zabudowy tradycyjnej oraz tzw. „Okopy szwedzkie”.
5. **Oświęcim, Brzezinka, gm. Oświęcim, powiat oświęcimski** – zespół byłego obozu Auschwitz-Birkenau.
6. **Chochółów, gm. Czarny Dunajec, powiat nowotarski** – zespół ruralistyczny, obejmujący obiekty budownictwa drewnianego oraz zespół kościelny.
7. **Ciężkowice, gm. Ciężkowice, powiat tarnowski** – historyczny układ urbanistyczny miasta z rynkiem i zabudową przyrynkową oraz zabudową przy ulicach wychodzących z rynku wraz z farą, cmentarzami wyznaniowymi i wojennymi.
8. **Czchów, gm. Czchów, powiat brzeski** – wzgórze zamkowe oraz historyczny układ urbanistyczny miasta z rynkiem i zabudową przyrynkową, z zabudową przy ulicach wychodzących z rynku, wraz z farą, cmentarzami wyznaniowymi i wojennymi.
9. **Czerna-Krzyszowice, gm. Krzyszowice, powiat krakowski** – klasztor oo. Karmelitów Bosych w Czernej wraz z parkowo krajobrazowym założeniem Wielkiej Klauzury i Doliną Eliaszkówki oraz zabytkowe centrum Krzyszowic z parkiem zdrojowym, zabudową uzdrowską, neogotyckim kościołem i zespołem pałacowo-parkowym.
10. **Dębno, gm. Dębno, powiat brzeski** – zamek wraz z obszarem parku oraz cmentarz z kaplicą i kościołem parafialny.
11. **Dobczyce, gm. Dobczyce, powiat myślenicki** – zamek wraz z obszarem starego miasta oraz tradycyjną zabudową nowego miasta.
12. **Frydman, gm. Łapsze Niżne, powiat nowotarski** – zabudowa wsi wraz z rozłogiem pól, zespół sakralny i zespół renesansowego kasztelu.
13. **Grodzisko, gm. Skała, powiat krakowski** – zespół kościoła i pustelni bł. Salomei wraz z otoczeniem leśnym.
14. **Grybów, gm. Grybów, powiat nowosądecki** – zespół sakralny z plebanią i ogrodem, dwór i kompleks zabudowy przyrynkowej z ratuszem i zabudowy przylegających ulic.
15. **Hebdów, gm. Nowe Brzesko, powiat proszowicki** – zespół klasztorne oo. Norbertanów, obecnie Pijarów, wraz z częścią gospodarczo-folwarczną oraz obszary przyległe do zabudowy, obejmujące dolinę Wisły, decydujące o ekspozycji krajobrazowej klasztoru.
16. **Igołomia, gm. Igołomia-Wawrzeńczyce, powiat krakowski** – zespół kościoła parafialnego, plebanii oraz kompleks pałacowo parkowy wraz z folwarkiem i otwartym krajobrazem rolniczym doliny Wisły.
17. **Imbramowice, gm. Trzyciąż, powiat olkuski** – zespół kościoła klasztorne wraz z kompleksem klasztoru ss. Norbertanek oraz kościół parafialny, cmentarz oraz układ ruralistyczny z kapliczkami i powiązaniem widoko-

wymi i funkcjonalnymi z otwartym krajobrazem rolniczym.

18. **Kacwin, gm. Łapsze Niżne, powiat nowotarski** – kompleks sakralny, układ ruralistyczny wraz z ciekim wodnym i usytuowanym nad nim tartakiem i młynem.
19. **Kalwaria Zebrzydowska, gm. Kalwaria Zebrzydowska, powiat wadowicki** – kompleks sakralno-krajobrazowy na górze Żar po dolinę Cedronu. (Możliwość utworzenia wspólnego z Lanckoroną „Zespołu Przyrodniczo-Krajobrazowego”).
20. **Kraków, gm. Kraków, powiat krakowski** – „**Wzgórze Świętej Bronisławy**” – okolice kopca Kościuszki i fortu „Kościuszkę”, aleja Waszyngtona wraz z dziełami obronnymi przy ul. Hofmana/Spadzistej po osiedle na Salwatorze.
21. **Kraków, gm. Kraków, powiat krakowski** – „**Lotnisko**” – obszar Muzeum Lotnictwa Polskiego.
22. **Kraków, gm. Kraków, powiat krakowski** – „**Krzemionki Podgórskie**” – grzbiet Krzemionek z kościółkiem i fortem św. Benedykta, Park Bednarskiego, kopiec Krakusa, a także kamieniołom Liban, obszar obozu koncentracyjnego Płaszów i lasek Bonarka z przyległym rezerwatem przyrody i prochowniami poaustriackimi.
23. **Kraków, gm. Kraków, powiat krakowski** – „**Rajsko – Kosocice**” – najważniejszy fragment miejsca II bitwy o Kraków w 1914 r. – obejmuje fort Rajsko z przyległymi bateriami, zespół fortów w Kosocicach oraz (poza granicami miasta) lasek „Możdżyny” z zachowanymi umocnieniami połowymi z 1914 roku.
24. **Kraków, gm. Kraków, powiat krakowski** – „**Skotniki – Bodzów**” – atrakcyjny obszar o wybitnych walorach ekspozycyjnych i przyrodniczymi z fortami Sidzina, Skotniki, Winnica oraz ruiną fortu Bodzów.
25. **Kraków, gm. Kraków, powiat krakowski** – „**Skała**” – obejmuje część Lasku Wolskiego oraz teren na zachód od niego z wybitnymi dziełami architektury obronnej: forty Skała, Krępak i Olszanica oraz bateriami w Lesie Wolskim i przy klasztorze na Bielanych.
26. **Kraków, gm. Kraków, powiat krakowski** – „**Mydlniki – Tonie**” – atrakcyjny obszar z fortami Mydlniki, Bronowice Małe, Pasternik, ruiną fortu Podchruście oraz fort Tonie, wraz z bateriami sprzężonymi i zielenią maskującą.
27. **Kraków, gm. Kraków, powiat krakowski** – „**Fort Dłubnia**” – obszar od fortu Krzesławice po fort Dłubnia wraz z północnym zboczem opadającym ku Zesławicom.
28. **Kraków, gm. Kraków, powiat krakowski** – „**Tyniec**” – teren Opactwa Benedyktynów i doliny Wisły oraz wzgórze na zachód od klasztoru.
29. **Krynica, gm. Krynica, powiat nowosądecki** – historyczny zespół zabudowy uzdrowskiej z deptakiem, bulwarami Dietla i Parkiem Zdrojowym wraz z zespołem kościelnym i cmentarzem.
30. **Książ Wielki, gm. Książ Wielki, powiat miechowski** – historyczny zespół zabudowy.
31. **Lanckorona, gm. Lanckorona, powiat wadowicki** – historyczny zespół zabudowy z ryneczkiem i uliczkami wraz z zespołem kościelnym i cmentarzem. (Możliwość utworzenia wspólnego z Kalwarią Zebrzydowską „Zespołu Przyrodniczo-Krajobrazowego”).
32. **Lipnica Murowana, gm. Lipnica Murowana, powiat bocheński** – zabytkowy zespół miejski skupiony wokół rynku, z obszarami wokół kościołów i cmentarzem.
33. **Miechów, gm. Miechów, powiat miechowski** – zabytkowy zespół miejski skupiony wokół rynku, z obszarami wokół kościołów i cmentarzem.
34. **Muszyna, gm. Muszyna, powiat nowosądecki** – kompleks średniowiecznego układu urbanistycznego miasta wraz z zespołem sakralnym, wzgórze zamkowe oraz obiekty i zespoły zabudowy wzdłuż przyległych do centrum ulic, zajazd, zespół dawnego dworu i folwarku starościńskiego oraz dworzec kolejowy z towarzyszącym mu starodrzewem.
35. **Niedzica, gm. Łapsze Niżne, powiat nowotarski** – zespół wzgórza zamkowego z zamkiem oraz centralny fragment zabudowy z dominującym układem zespołu sakralnego, z kościołem parafialnym jako dominantą.

- 36. Niepołomice, gm. Niepołomice, powiat wielicki** – zabytkowy zespół miejski skupiony wokół rynku, z obszarami wokół zamku, kościoła parafialnego i cmentarza.
- 37. Nowy Wiśnicz, gm. Nowy Wiśnicz, powiat bocheński** – zamek wraz z okalającymi go terenami i zespół miejski skupiony wokół rynku.
- 38. Ojców, gm. Skała, powiat krakowski** – dolina Prądnika z zamkiem, dawnym uzdrowiskiem z parkiem, zabudową uzdrowską i zabudową tradycyjną oraz gospodarczą.
- 39. Osiek, gm. Osiek, powiat oświęcimski** – kompleks sakralny z cmentarzem oraz zespół pałacowo-parkowy.
- 40. Pieskowa Skała, gm. Sułoszowa, powiat krakowski** – zespół zamku oraz otaczający go rozległy park – zwierzyńiec, kompleks stawów i zabudowania podzamcza.
- 41. Rożnów, gm. Gródek nad Dunajcem, powiat nowosądecki** – tereny wzgórza zamkowego i twierdzy bastionowej oraz zespołu pałacowego wraz z parkiem, a także kompleks kościoła parafialnego.
- 42. Rudno, gm. Krzeszowice, powiat krakowski** – wzgórze zamkowe wraz z ruinami oraz otaczający je bezpośrednio kompleks lasów i rozłogów pól.
- 43. Spytkowice, gm. Spytkowice, powiat wadowicki** – historyczna zabudowa wiejska z placem centralnym i lokalną dominantą kościoła parafialnego, plebanii i cmentarzem oraz zespół zamku z towarzyszącą mu zieleńią.
- 44. Staniątki, gm. Niepołomice, powiat wielicki** – zespół klasztorny z pozostałościami stawów i pobliską zabudową tradycyjną oraz historyczny rozłóg pól w rolniczym krajobrazie otwartym, zapewniający ekspozycję klasztoru w kontekście Puszczy Niepołomickiej.
- 45. Sucha Beskidzka, gm. Sucha Beskidzka, powiat suski** – zespół zamkowo-folwarczno-parkowy oraz fragmenty dawnego układu urbanistycznego stanowiący wyraźną jedność.
- 46. Szalowa, gm. Łużna, powiat gorlicki** – zespół sakralny drewnianego kościoła wraz z kaplicą, dzwonnica i cmentarzem.
- 47. Szczawnica, gm. Szczawnica, powiat nowotarski** – kompleks historycznej zabudowy uzdrowskiej skoncentrowanej wokół placu Dietla (ulice Jana Wiktora, Zdrojowa, Szalaya), park Górny i Dolny oraz neogotycki kościół parafialny.
- 48. Szczepanów, gm. Brzesko, powiat brzeski** – historyczny układ przestrzenny wsi z placem rynkowym, zabudową tradycyjną oraz flankującymi zabudowę zespołami kościoła parafialnego i kaplicy św. Stanisława oraz cmentarz parafialny.
- 49. Szczurowa, gm. Szczurowa, powiat brzeski** – historyczny układ zabudowy oraz związany z nią łanowy rozłóg pól zapewniający ekspozycję krajobrazową miejscowości.
- 50. Szczyrzyc, gm. Jodłownik, powiat limanowski** – kompleks klasztorny oo. Cystersów z kościołem, klasztorem z ogrodem i kaplicami, otoczony murem, spichlerz folwarczny z bramą, młynem i browarem.
- 51. Tuchów, gm. Tuchów, powiat tarnowski** – historyczny układ urbanistyczny z zespołem klasztoru oo. Redemptorystów, cmentarzami, zabudową tradycyjną i układem komunikacyjnym.
- 52. Wieliczka, gm. Wieliczka, powiat wielicki** – zespół kopalni soli oraz historyczny układ urbanistyczny z zamkiem Żupnym, zabudowa miejską i przemysłową oraz kościołami i parkami miejskimi.
- 53. Wojnicz, gm. Wojnicz, powiat tarnowski** – historyczny układ urbanistyczny, obejmujący rynek wraz z zabudową oraz kościoły, pałac i cmentarze wojenne.
- 54. Zakliczyn, gm. Zakliczyn, powiat tarnowski** – historyczny układ urbanistyczny z zabytkami sakralnymi, cmentarzem, zabudową tradycyjną i układem przestrzennym.
- 55. Zubrzyca Górna, gm. Jabłonka, powiat nowotarski** – Muzeum Orawski Park Etnograficzny.

56. Żabno, gm. Żabno, powiat tarnowski – historyczny układ urbanistyczny miasta z rynkiem i zabudową przyrynkową, z zabudową przy ulicach wychodzących z rynku, wraz z farą, cmentarzem i partią krajobrazu nadrzecznego.

PROPONOWANE PARKI KULTUROWE W MAŁOPOLSCE

Mapa nr 8

2.3 Rejestr zabytków

Zabytki nieruchome

Rejestr zabytków jest jedną z ustawowych form ochrony zabytków – tym samym wpis do rejestru powinien zapewnić skuteczną ochronę konserwatorską oraz możliwość skorzystania z pomocy finansowej udzielanej ze środków publicznych. Obiekty niewpisane do rejestru zabytków, które znajdują się tylko w ewidencji, są tej szansy pozbawione. W rejestrze zabytków wyodrębniono zbiory zabytków nieruchomych, ruchomych oraz zabytków archeologicznych. Liczba decyzji o wpisaniu zabytków nieruchomych nie jest tożsama z liczbą obiektów podlegających ochronie. W wielu przypadkach większa liczba obiektów zabytkowych jest wpisywana na podstawie pojedynczej decyzji, co powoduje utrudnienia w określeniu liczby istniejących zabytków nieruchomych objętych niniejszymi decyzjami.

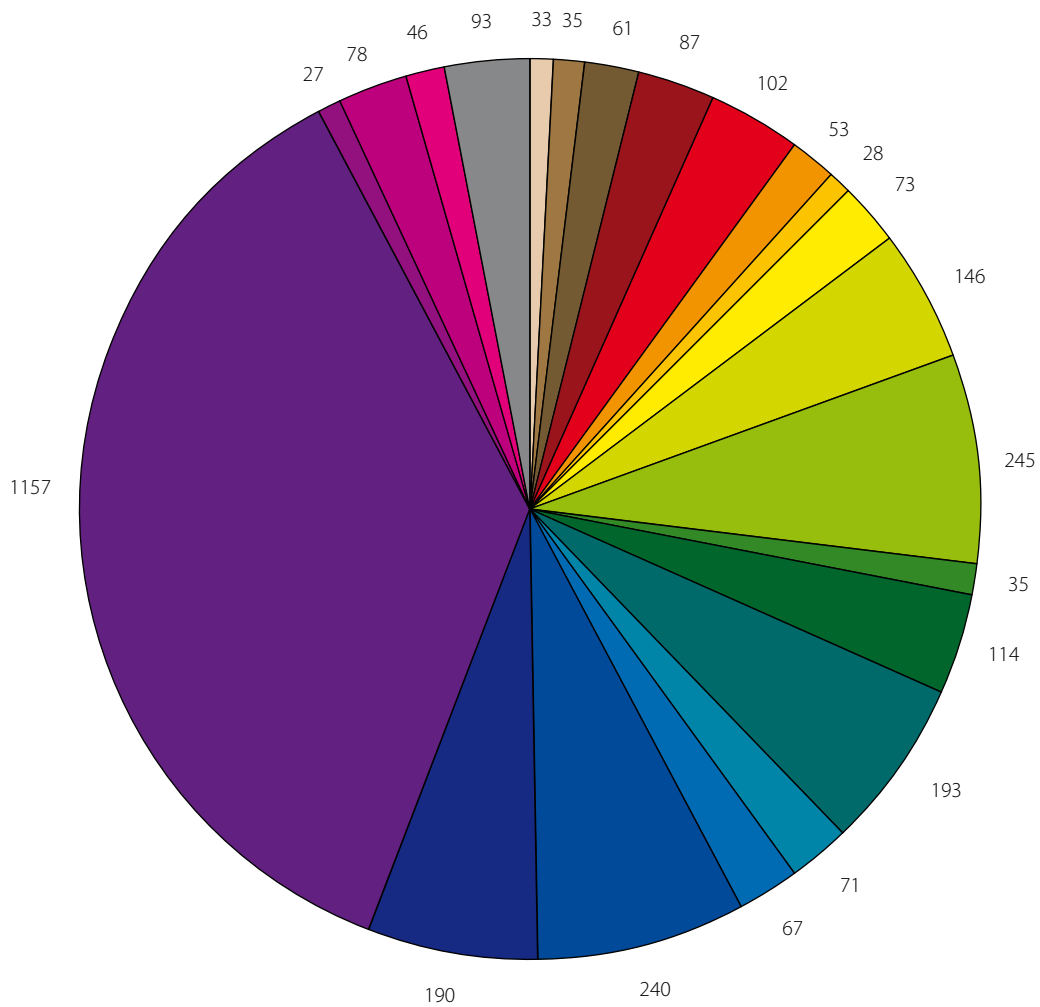
W celu właściwego określenia zakresu i charakteru planowanych działań konserwatorskich oraz programu finansowania ochrony zabytków powstała potrzeba aktualizacji rejestru polegającej m.in. na wprowadzaniu decyzji i postanowień zmieniających lub wyjaśniających treść wcześniej wydanych decyzji, w szczególności części uzasadniających i definiujących szczegółowo i precyzyjnie przedmiot ochrony – sporządzonych na podstawie analizy wartości – w celu określenia indywidualnych wartości zabytkowych dla poszczególnych obiektów.

Wiele obiektów o wyróżniających się wartościach zabytkowych nadal pozbawionych jest ochrony prawnej – stąd konieczność podejmowania nowych decyzji wpisujących obiekty do rejestru zabytków.

Do rejestru zabytków nieruchomych prowadzonego przez Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wpisanych jest 3174 obiekty (wg stanu na styczeń 2010 r.), w tym 32 układy urbanistyczne i ruralistyczne. Widoczne jest skupienie dużej liczby zabytków wpisanych do rejestru w Krakowie i okolicach, a także w południowej części regionu. Pod względem liczby obiektów zabytkowych objętych tą ustawową formą ochrony na pierwszym miejscu znajduje się stolica województwa skupiająca najwięcej zabytków (1157 obiektów). Znaczna liczba zabytków znajduje się również w powiatach: nowotarskim (245 obiekty), nowosądeckim (240) oraz krakowskim (190) i gorlickim (193). Najmniej zabytków znajduje się na północy – w powiecie miechowskim (27), dąbrowskim (28) i chrzanowskim (33).

Liczba zabytków wpisanych do rejestru w poszczególnych powiatach

Liczba decyzji o wpisaniu zabytków do rejestru sukcesywnie wzrasta. W latach 2003–2005 do rejestru zabytków województwa małopolskiego wpisano 23 obiekty, natomiast w okresie 2006–2009 już 180.

Art. 13 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa przyczyny skreślenia zabytków wpisanych do rejestru. Za zasadniczy czynnik powodujący skreślenie zabytku z rejestru uznano zniszczenie zabytku w stopniu powodującym utratę jego wartości historycznej, artystycznej lub naukowej, lub brak potwierdzenia, w wyniku nowych ustaleń naukowych, wartości będącej podstawą wydania decyzji o wpisie do rejestru. Ponadto przewidziano skreślenie zabytku w przypadku jego wywiezienia na stałe za granicę zgodnie z obowiązującymi przepisami, wpisania do inwentarza muzeum oraz dołączenia do składu narodowego zasobu bibliotecznego.

Od 2006 roku do października 2009 roku do rejestru zabytków województwa małopolskiego zostało wpisanych 180 obiektów. W tym samym okresie decyzją Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego skreślono 17 obiektów:

- dom w Wieliczce, gm. Wieliczka
- dwór w Falsztynie, gm. Łapsze Niżne
- park dworski w Bystrej, gm. Gorlice
- zagrodę nr 6 w Bartnem, gm. Sękowa
- budynek gospodarczy z piwnicą nr 13 w Bartnem, gm. Sękowa
- częściowo otoczenie wokół bożnicy w Skawinie, gm. Skawina
- wikarówka w Rzykach, gm. Andrychów
- zajazd w Nowy Targu, gm. Nowy Targ
- drewniany kościół na Woli Justowskiej w Krakowie
- zajazd w Muszynie, gm. Muszyna
- gorzelnię w Wieprzu, gm. Wieprz
- dom mieszkalno-gospodarczy nr 34 w Bartnem, gm. Sękowa
- dom mieszkalno-gospodarczy nr 4 w Bartnem, gm. Sękowa
- cerkiew pw. Narodzenia NMP wraz z otoczeniem w granicach cmentarza, przyległym murem oraz drzewostanem w Nowej Wsi, gm. Łabowa
- cerkiew filialna pw. Narodzenia NMP w Ropkach, gm. Uście Gorlickie
- stodoły, wozownia i budynek mieszkalno-gospodarczy zespołu dworskiego w Glanowie, gm. Trzyciąż
- dwór z Drogimi, gm. Myślenice

Najczęstszą przyczyną skreśleń był zły stan techniczny nieruchomości wynikający z zaniedbań właścicieli lub braku użytkownika. Dwa spośród wymienionych obiektów zostały wpisane do inwentarza muzeów – dwór z Drogini, przeniesiony został do skansenu w Muzeum Nadwiślańskim Parku Etnograficznym w Wygiełzowie i Zamku Lipowiec, a zajazd w Muszynie stanowi obecnie budynek Muzeum Regionalnego PTTK „Państwa Muszyńskiego”.

Według oceny Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków ok. 30% zabytków wpisanych do rejestru zagrożonych jest całkowitym zniszczeniem. W celu skutecznej ochrony zabytków konieczna jest intensyfikacja nadzoru konserwatorskiego.

Zabytki ruchome

Dla Małopolski rejestr zabytków ruchomych zawiera ok. 1194 pozycji, obejmujących ok. 28 042 obiektów, stanowiących kolekcje lub wyposażenie obiektów sakralnych. W latach 2006–2009 do rejestru zabytków rucho-

mych wpisano 2 623 obiekty.

Najważniejszym elementem systemu opieki nad zabytkami są placówki o charakterze muzealnym. Zgodnie z ustawą z dnia 21 listopada 1996 roku o muzeach – muzeum jest jednostką organizacyjną nienastawioną na osiągnięcie zysku, której celem jest gromadzenie i trwała ochrona dóbr naturalnego i kulturalnego dziedzictwa ludzkości o charakterze materialnym i niematerialnym, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie korzystania ze zgromadzonych zbiorów. Placówki muzealne realizują niniejsze cele, w szczególności przez:

- gromadzenie zabytków w statutowo określonym zakresie,
- katalogowanie i naukowe opracowywanie zgromadzonych zbiorów,
- przechowywanie gromadzonych zabytków, w warunkach zapewniających im właściwy stan zachowania i bezpieczeństwo, oraz magazynowanie ich w sposób dostępny do celów naukowych,
- zabezpieczanie i konserwację zbiorów oraz, w miarę możliwości, zabezpieczanie zabytków archeologicznych nieruchomych oraz innych nieruchomych obiektów kultury materialnej i przyrody,
- udostępnianie zbiorów do celów edukacyjnych i naukowych,
- zapewnianie właściwych warunków zwiedzania oraz korzystania ze zbiorów i zgromadzonych informacji,
- urządzenie wystaw stałych i czasowych.

Małopolska znajduje się w czołówce województw pod względem liczby placówek muzealnych, poziomu ich merytorycznej działalności oraz znaczenia zbiorów¹. Liczba placówek muzealnych w 2008 roku lokowała województwo małopolskie na pierwszym miejscu w kraju, przed województwem mazowieckim i wielkopolskim. W 2008 roku na terenie województwa małopolskiego działało 108 muzeów i oddziałów muzealnych (włączając instytucje o charakterze muzealnym), w tym 23 artystyczne, 2 archeologiczne, 7 etnograficznych, 19 historycznych, 7 biograficznych, 2 martyrologiczne, 6 przyrodniczych, 4 techniki, 26 regionalnych, 12 w kategorii „inne”. Spośród 108 placówek i oddziałów muzealnych 71,3% należało do sektora publicznego, a 28,7% do sektora prywatnego.

Wyrazem uznania wysokiego poziomu merytorycznej działalności muzeów oraz znaczenia zbiorów jest fakt wpisania 11 muzeów z obszaru województwa małopolskiego (w tym 6 muzeów, dla których organizatorem jest Województwo Małopolskie) do Państwowego Rejestru Muzeów. Do Państwowego Rejestru Muzeów wprowadzone są obecnie 102 placówki muzealne z kraju. Pod tym względem województwo małopolskie znajduje się na trzecim miejscu w kraju, po województwie mazowieckim (22 muzea rejestrowane) i wielkopolskim (14 muzeów rejestrowanych).

Wykaz muzeów z terytorium województwa małopolskiego wpisanych do Państwowego Rejestru Muzeów:

- Muzeum Narodowe w Krakowie
- Muzeum Żup Krakowskich w Wieliczce
- Zamek Królewski na Wawelu – Państwowe Zbiory Sztuki w Krakowie
- Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu
- Muzeum Okręgowe w Tarnowie

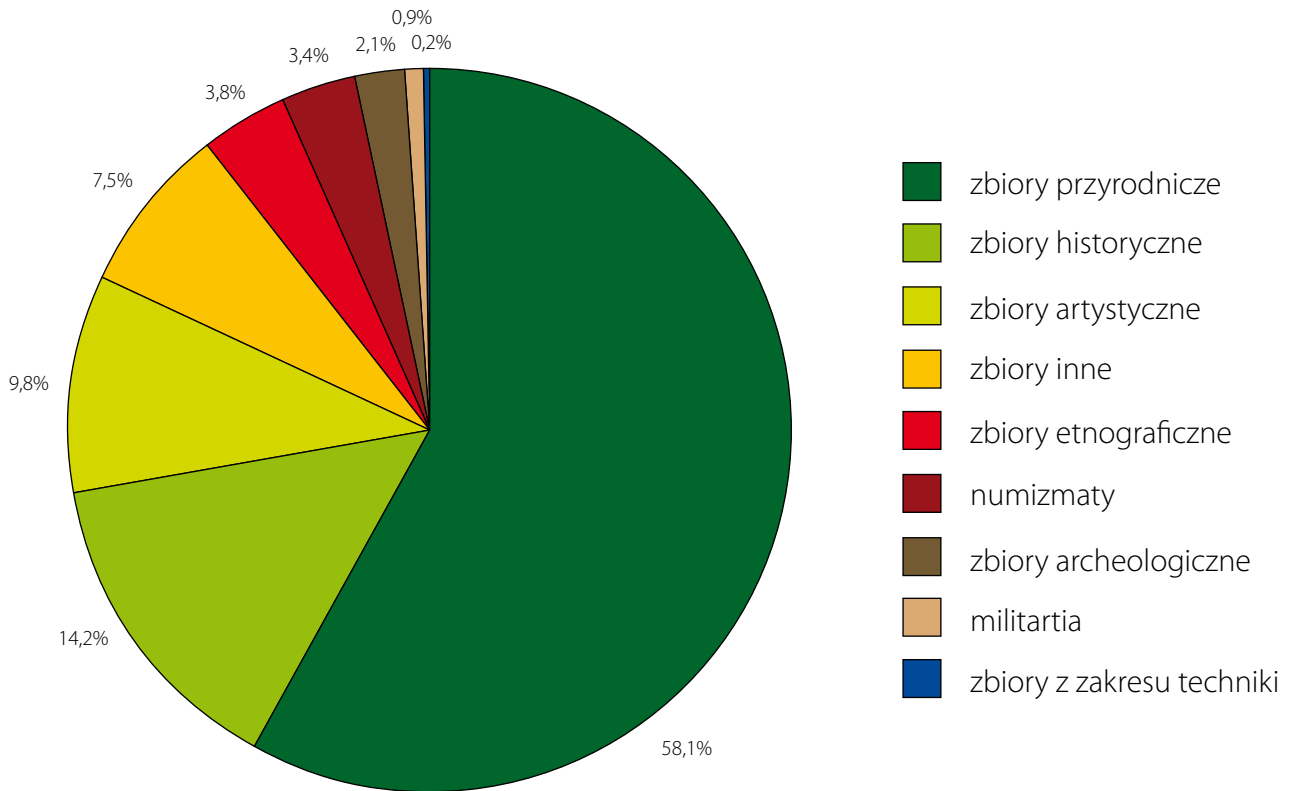
¹ Wg Informacji sygnałowej nr 12 z dnia 12 lipca 2009 roku sporządzonej przez Urząd Statystyczny w Krakowie

- Muzeum Historyczne Miasta Krakowa
- Muzeum Archeologiczne w Krakowie
- Muzeum Lotnictwa Polskiego w Krakowie
- Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu
- Muzeum Tatrzańskie im. dr. Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem
- Muzeum Etnograficzne im. Seweryna Udzieli w Krakowie.

Placówki muzealne z województwa małopolskiego wyróżniane są cyklicznie w ramach konkursu na Wydarzenie Muzealne Roku „Sybilla”, organizowanego przez ministra właściwego do spraw kultury. Głównym celem konkursu jest wybór najwybitniejszych osiągnięć z zakresu wszystkich dziedzin działalności muzealnej oraz wyrażenie uznania dla autorów i realizatorów najlepszych dokonań. Niniejszy konkurs jest najbardziej prestiżowym wydarzeniem w polskim muzealnictwie, a wyróżnienie w nim jest podkreśleniem najwyższej rangi instytucji muzealnej na kulturalnej mapie kraju. Jedynie w latach 2007–2008 placówki muzealne z regionu w ramach niniejszego konkursu otrzymały 12 nagród i wyróżnień w 7 kategoriach. Dla porównania muzea usytuowane na obszarze województwa mazowieckiego zdobyły 11 nagród i wyróżnień w 5 kategoriach oraz Grand Prix w 2007 roku dla Muzeum Pałac w Wilanowie.

Zasoby muzealiów (tzn. rzeczy ruchomych i nieruchomości stanowiących dobro narodowe, będących własnością muzeum) znajdujące się w zbiorach muzealnych w regionie w 2008 roku określono na 3 499 700 jednostek inwentarzowych. Liczba ta była nieznacznie wyższa w porównaniu z 2007 rokiem. Największą część stanowią zbiory przyrodnicze (58,1%), historyczne (14,2%) oraz artystyczne (9,8%), następnie inne (7,5%), etnograficzne (3,8%) oraz numizmaty (3,4%). Marginalną częścią zasobów są zbiory archeologiczne (2,1%), militaria oraz zbiory z zakresu techniki (odpowiednio: 0,9% i 0,2%).

Zasoby muzealiów

Zabytki archeologiczne

Na obszarze województwa małopolskiego zinwentaryzowano ponad 17 000 stanowisk archeologicznych. W wyniku prowadzonych sukcesywnie badań rozpoznawczych rocznie odnotowuje się do kilkuset nowo odkrytych stanowisk. Większość z nich to pozostałości egzystencji i działalności człowieka od neolitu po wczesne średniowiecze, w tym stanowiska o własnej formie krajobrazowej: grodziska, osady obronne, pozostałości po fortyfikacjach ziemnych, cmentarzyska kurhanowe, względnie pojedyncze kurhany, stanowiska będące śladami miast wczesnośredniowiecznych, jaskinie ze stwierdzonymi śladami osadnictwa i stanowiska produkcyjne, jak np. kopalnie. Na wspomnianą wyżej ogólną liczbę ponad 17 tys. stanowisk archeologicznych znanych z terenu województwa małopolskiego 406 jest wpisanych do rejestru zabytków.

2.4 Ewidencja zabytków

Ewidencja zabytków, wprowadzona zapisami ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jest odrębnym zbiorem informacji o zasobie dziedzictwa kulturowego i jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy. Podstawowym celem ewidencji jest zebranie i opracowanie istotnych informacji o obiektach zabytkowych koniecznych do prowadzenia planowej polityki konserwatorskiej w zakresie: wpisów do rejestru zabytków,

współpracy konserwatora przy opracowywaniu planów zagospodarowania przestrzennego, prac remontowo-budowlanych, dofinansowania prac konserwatorskich, przygotowywania szczegółowej dokumentacji wybranych obiektów zabytkowych, tworzenia zbioru informacji o zabytkach na określonym terenie (gmina, powiat, województwo). Ewidencja ułatwia również podejmowanie przez konserwatorów zabytków szybkich decyzji w sprawach interwencyjnych.

Ewidencja prowadzona jest tak jak rejestr w trzech obszarach tematycznych i obejmuje zabytki nieruchome, uchome oraz zabytki archeologiczne. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków. Wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków, odpowiednio – gminna ewidencja zabytków prowadzona jest przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków.

Ewidencja zabytków na obszarze województwa małopolskiego obejmuje ok. 47 000 obiektów. Na podstawie prowadzonej od 2006 roku systematycznej weryfikacji wojewódzkiej i gminnych ewidencji zabytków zaobserwowano tendencję spadkową liczby wpisanych obiektów. W krótkim czasie z wojewódzkiej ewidencji zabytków skreślono ok. 3 tysiące obiektów.

Brak skutecznych mechanizmów pozwalających na kontrolę prac budowlanych przy obiektach wpisanych do ewidencji zabytków oraz zachęcających właścicieli do zachowania tradycyjnych form obiektów i stosowania tradycyjnych materiałów był zasadniczym czynnikiem powodującym utracenie ich wartości zabytkowych. Na powyższe dane wpłynął również brak aktualizacji ewidencji zabytków od lat 80. XX wieku oraz ożywiony od lat 90. XX wieku ruch budowlany, który spowodował przekształcenie charakteru zabudowy wsi i mniejszych miasteczek oraz zanik tradycyjnego budownictwa drewnianego.

Według danych szacunkowych do końca 2013 roku liczba obiektów skreślonych z ewidencji zabytków może wzrosnąć do ok. 7 tysięcy. Przyczyną skreśleń może być zły stan techniczny, kwalifikujący obiekty do rozbiórki lub ich przekształcenie w sposób powodujący utratę wartości zabytkowych. Gminną ewidencję zabytków na obszarze województwa założyło i prowadzi ok. 60 gmin.

2.5 Dobra kultury współczesnej

Wg ustawowej definicji, dobra kultury współczesnej to obiekty niebędące zabytkami, takie jak pomniki, miejsca pamięci, budynki, ich wnętrza i detale, zespoły budynków, założenia urbanistyczne i krajobrazowe, będące uznanym dorobkiem współcześnie żyjących pokoleń, jeżeli cechuje je wysoka wartość artystyczna lub historyczna. W niniejszym opracowaniu przedstawiono listę obiektów uznanych za dobra kultury współczesnej, które powinny zostać objęte ochroną w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Na podstawie wytycznych określonych w opracowaniu pn. Dobra kultury współczesnej w Województwie Małopolskim i ich ochrona sporządzonym dla Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego przez Instytut Rozwoju Miast w 2008 roku przyjęto, że obiekty uznane za dobra kultury współczesnej powinny należeć do jednej z wyznaczonych kategorii:

- pomniki,
- miejsca pamięci,

- budynki,
- wnętrza budynków,
- detale architektoniczne,
- zespoły budynków,
- założenia urbanistyczne i krajobrazowe (w tym założenia parkowe),
- budowle inżynierskie,
- elementy małej architektury (np. pomniki i fontanny)

- powinny mieścić się w ramach wyznaczonej cezury czasowej:

- dolna cezura – 1945 rok

- górna cezura – 10 lat pomiędzy datą uznania za dobro kultury współczesnej, a oddaniem obiektu do użytku, np. dla pierwszej listy sporządzanej w 2008 roku będzie to koniec 1998 roku.

posiadać wysoką wartość artystyczną lub historyczną spełniać jeszcze co najmniej jedno ze wskazanych poniżej kryteriów:

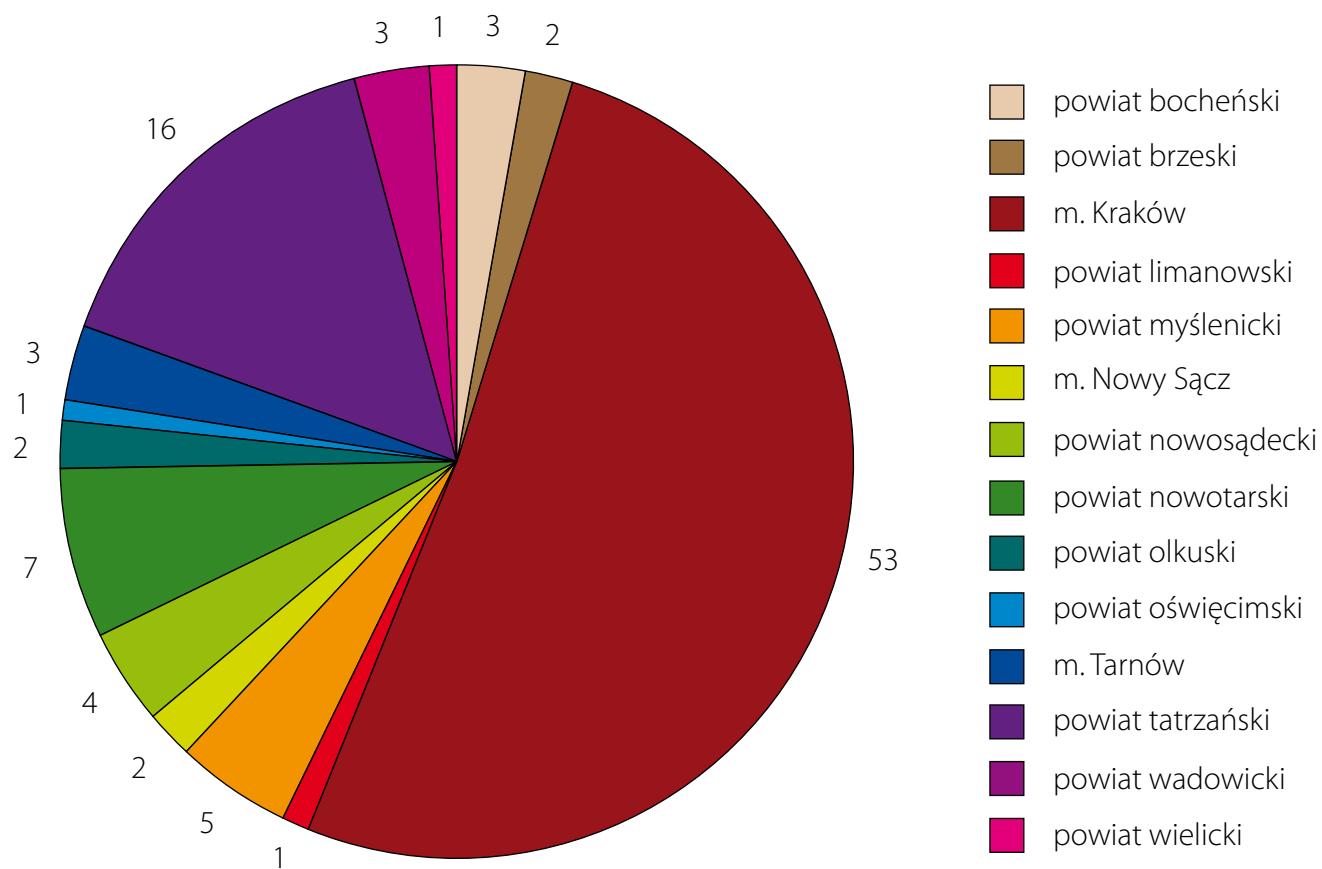
- wartość artystyczna lub historyczna – obiekt wyróżniający się kompozycją, reprezentujący nurt artystyczny, związany ze znaną postacią lub ważnym wydarzeniem

- unikalność – obiekt wyjątkowy, zachowany jako jedyny lub jeden z niewielu z danej grupy w formie pierwotnej

- nowatorstwo (artystyczne, przestrzenne, techniczne)

- symbol lub znak – obiekt jest uznawany za ważny, symboliczny, związany z miejscową tradycją, mający ponadczasowe wartości

Dobra kultury współczesnej wg powiatów

Najwięcej – 53 obiekty – znajdują się w Krakowie, 10 w Zakopanem, 3 obiekty w Tarnowie, po 2 obiekty w Krynicy, Bochni, Nowym Sączu i Hucisku, w pozostałych miejscowościach województwa są to pojedyncze obiekty. Spośród tej liczby tylko 7 obiektów zostało dotychczas objętych ochroną poprzez zapisy planów miejscowych, co stanowi 7,5 % zidentyfikowanego w przytaczanym opracowaniu zasobu.

Tabela 2. Zasoby dóbr kultury współczesnej zidentyfikowane w województwie małopolskim wg powiatów i gmin.

Lp.	Powiat	Gmina	Obiekt	Kategoria
1.	Bocheński	Bochnia m.	Pomnik Poległym za Wolność 1914–1920	pomnik
2.	Bocheński	Bochnia m.	Pomnik gen. Leopolda Okulickiego	pomnik
3.	Bocheński	Nowy Wiśnicz	Zespół pomników na Rynku	pomnik
4.	Brzeski	Dębno	Kościół Zesłania Ducha Świętego, Sufczyn	budynek sakralny
5.	Brzeski	Szczurowa	Kościół Dobrego Pasterza, Rudy Rysie	budynek sakralny
6.	Krakowski	Kraków m.	Kolumna Przodowników Pracy, ul. Straszewskiego 28	detal architektoniczny
7.	Krakowski	Kraków m.	Centrum Administracyjne Huty im. T. Sendzimira	budynek usługowy
8.	Krakowski	Kraków m.	Biurowiec Instytutu Górnictwa Naftowego i Gazownictwa, ul. Lubicz 25	budynek usługowy
9.	Krakowski	Kraków m.	Biurowiec „Miastoprojekt”	budynek usługowy
10.	Krakowski	Kraków m.	Teatr Ludowy	budynek usług kultury
11.	Krakowski	Kraków m.	Fontanna, tzw. pomnik żaka krakowskiego, pl. Mariacki	fontanna
12.	Krakowski	Kraków m.	Pawilony sportowe przy stadionie KS Korona	budynek usług sportu
13.	Krakowski	Kraków m.	Szkoła Podstawowa im. Lucjana Rydla	budynek oświaty
14.	Krakowski	Kraków m.	Budynek mieszkalny, ul. Fałata 2	budynek mieszkalny
15.	Krakowski	Kraków m.	Dom Stu Balkonów, ul. Retoryka 4	budynek mieszkalny
16.	Krakowski	Kraków m.	Liceum Ogólnokształcące, ul. Wróblewskiego 9	budynek oświaty
17.	Krakowski	Kraków m.	Budynek biurowy „Biprocemwap”, ul. Morawskiego 5	budynek usługowy
18.	Krakowski	Kraków m.	Galeria Sztuki Współczesnej „Bunkier Sztuki”	budynek usług kultury
19.	Krakowski	Kraków m.	Dom Studentek UJ (ob. DS „Piast”), ul. Piastowska 47	budynek mieszkalny
20.	Krakowski	Kraków m.	Pomnik Ofiar Faszyzmu	pomnik
21.	Krakowski	Kraków m.	Cmentarz Grębałów	założenie krajobrazowe - cmentarz
22.	Krakowski	Kraków m.	Polsko-Amerykański Instytut Pediatrii	budynek usług zdrowia
23.	Krakowski	Kraków m.	Bar „Łupinka” na dziedzińcu Politechniki Krakowskiej	budynek usług gastronomicznych
24.	Krakowski	Kraków m.	Biblioteka Główna AGH	budynek oświaty

Lp.	Powiat	Gmina	Obiekt	Kategoria
25.	Krakowski	Kraków m.	Kino „Kijów”	budynek usług kultury
26.	Krakowski	Kraków m.	Hotel „Cracovia”	budynek usług turystycznych
27.	Krakowski	Kraków m.	Dekoracja ceramiczna elewacji Teatru Bagatela	detal architektoniczny
28.	Krakowski	Kraków m.	Instytut Fizyki Jądrowej UJ	budynek oświaty
29.	Krakowski	Kraków m.	Budynek wieży telewizyjnej na Krzemionkach	budynek infrastruktury
30.	Krakowski	Kraków m.	Mozaika „Kłosa”, ul. Długa 7	detal architektoniczny
31.	Krakowski	Kraków m.	Fontanna „Trzej Grajkowie”, pl. Wolnica	fontanna
32.	Krakowski	Kraków m.	Pomnik Smoka Wawelskiego	pomnik
33.	Krakowski	Kraków m.	Układ urbanistyczny Miasteczka Studenckiego	założenie urbanistyczne
34.	Krakowski	Kraków m.	Zespół Państwowych Szkół Muzycznych im. Mieczysława Karłowicza	budynek oświaty
35.	Krakowski	Kraków m.	Pomnik papieża Jana Pawła II, ul. Franciszkańska 3	pomnik
36.	Krakowski	Kraków m.	Kolegium Polonijne im. Kazimierza Pułaskiego	budynek oświaty
37.	Krakowski	Kraków m.	Grób Nieznanego Żołnierza, pl. Jana Matejki	pomnik
38.	Krakowski	Kraków m.	Pomnik Grunwaldzki, pl. Jana Matejki	pomnik
39.	Krakowski	Kraków m.	Kościół pw. NMP Królowej Polski zw. Arką Pana	budynek sakralny
40.	Krakowski	Kraków m.	Pomnik Stanisława Wyspiańskiego, al. 3 Maja 1	pomnik
41.	Krakowski	Kraków m.	Kościół pw. św. Maksymiliana Marii Kolbego	budynek sakralny
42.	Krakowski	Kraków m.	Kościół Ecce Homo św. Brata Alberta	budynek sakralny
43.	Krakowski	Kraków m.	Kościół pw. św. Królowej Jadwigi	budynek sakralny
44.	Krakowski	Kraków m.	Muzeum Narodowe	budynek usług kultury
45.	Krakowski	Kraków m.	Pomnik Lotników Polskich poległych w latach 1939–1945, Park Lotników	pomnik
46.	Krakowski	Kraków m.	Dom Alchemika – fabryka kosmetyków „Hean”, ul. Mochnackiego 20-22	budynek przemysłowy
47.	Krakowski	Kraków m.	Kamienica, ul. Legionów Piłsudskiego 22	budynek mieszkalny
48.	Krakowski	Kraków m.	Kościół Najświętszej Rodziny, ul. Aleksandry 1	budynek sakralny
49.	Krakowski	Kraków m.	Kościół św. Jana Kantego, ul. Jabłonkowska 18	budynek sakralny
50.	Krakowski	Kraków m.	Pomnik Pamięci Bogdana Włosika, ul. Obrońców Krzyża	pomnik

Lp.	Powiat	Gmina	Obiekt	Kategoria
51.	Krakowski	Kraków m.	Kościół Miłosierdzia Bożego, pl. Prezydenta Raczyńskiego	budynek sakralny
52.	Krakowski	Kraków m.	Galeria rzeźby w Parku Decjusza, ul. Królowej Jadwigi	budynek usług kultury
53.	Krakowski	Kraków m.	Centrum Sztuki i Techniki Japońskiej Manggha, ul. Konopnickiej 26	budynek usług kultury
54.	Krakowski	Kraków m.	Wyższe Seminarium Duchowne – Drogi Czterech Bram, ul. Pawlickiego 1	budynek sakralny
55.	Krakowski	Kraków m.	Kamienica „Dom pod Żaglami”, ul. Smocza 6 a	budynek mieszkalny
56.	Krakowski	Kraków m.	Budynek oddziału banku BPH, ul. Grzegórzecka	budynek usługowy
57.	Krakowski	Kraków m.	Kaplica cmentarna – Brama do Miasta Umarłych, Batowice	budynek sakralny
58.	Krakowski	Kraków m.	Relikty zabudowy przemysłowej (w tym obiekty młyna do łamania żuźla wielkopieczowego), Branice	budynek przemysłowy
59.	Limanowski	Kamienica	Kościół Najświętszego Serca Jezusa, Szczawa	budynek sakralny
60.	Myślenicki	Dobczyce	Zespół klasztorny oo. Sercanów, Stadniki	budynek sakralny
61.	Myślenicki	Myślenice	Dom, ul. 3 Maja 1a	budynek mieszkalny
62.	Myślenicki	Siepraw	Kościół św. Michała Archanioła	budynek sakralny
63.	Myślenicki	Tokarnia	Kaplica MB Ostrobramskiej, Więciórka	budynek sakralny
64.	Myślenicki	Tokarnia	Galeria rzeźby plenerowej Jana Wrony, zbocze Urbaniej Góry	założenie krajobrazowe
65.	Nowosądecki	Krynica-Zdrój	Pijalnia Główna wód mineralnych	budynek usługowy
66.	Nowosądecki	Krynica-Zdrój	Pomnik Obrońcom – Zwycięzcom, ul. Piłsudskiego	pomnik
67.	Nowosądecki	Muszyna	Dekoracje ceramiczne sanatorium „Muszyna”	detal architektoniczny
68.	Nowosądecki	Nowy Sącz	Pomnik Adama Mickiewicza, przy zbiegu al. Wolności z Plantami	pomnik
69.	Nowosądecki	Nowy Sącz	Pomnik Ofiar Faszyzmu, ul. Krańcowa	pomnik
70.	Nowosądecki	Stary Sącz	Okładzina ceramiczna, ul. Szczęsnego Morawskiego 4	detal architektoniczny
71.	Nowotarski	Czorsztyn	Żelazne organy – pomnik Władysława Hasióra na przełęczy Snózka	pomnik
72.	Nowotarski	Nowy Targ	Kościół parafialny pw. Niepokalanego Serca NMP	budynek sakralny
73.	Nowotarski	Nowy Targ	Dom Kultury, Ludźmierz	budynek usług kultury
74.	Nowotarski	Nowy Targ	Prewentorium Kolejowe	budynek usługowy
75.	Nowotarski	Nowy Targ	Schronisko turystyczne im. Wł. Orkana	budynek usług turystyki
76.	Nowotarski	Ochotnica Dolna	Pomnik upamiętniający katastrofę samolotu Liberator, przełęcz Pańska Przehybka	pomnik

Lp.	Powiat	Gmina	Obiekt	Kategoria
77.	Nowotarski	Rabka Zdrój	Bacówka na Maciejowej	budynek usług turystyki
78.	Olkuski	Klucze	Kościół Matki Bożej Częstochowskiej	budynek sakralny
79.	Olkuski	Olkusz	Pomnik represji hitlerowskich, Rynek	pomnik
80.	Oświęcimski	Oświęcim m.	Pomnik Walki i Męczeństwa	pomnik
81.	Tarnowski	Tarnów	Pomnik gen. Józefa Bema, ul. Wałowa	pomnik
82.	Tarnowski	Tarnów	Pomnik pierwszego transportu do Oświęcimia, pl. Więźniów Oświęcimia	pomnik
83.	Tarnowski	Tarnów	Pomnik Ofiar Wojny i Faszyzmu, ul. Narutowicza	pomnik
84.	Tatrzański	Bukowina Tatrzańska	Kościół pw. św. Jacka, Groń	budynek sakralny
85.	Tatrzański	Bukowina Tatrzańska	Kościół pw. św. Antoniego z Padwy, Brzegi	budynek sakralny
86.	Tatrzański	Bukowina Tatrzańska	Kościół Matki Bożej Nieustającej Pomocy, Rzepiska	budynek sakralny
87.	Tatrzański	Kościelisko	Schronisko turystyczne w Dolinie Chochołowskiej	budynek usług turystyki
88.	Tatrzański	Poronin	Ośrodek Wypoczynkowy URM, Polana Zgorzelisko	budynek usług turystyki
89.	Tatrzański	Poronin	Kościół NMP Królowej Świata	budynek sakralny
90.	Tatrzański	Zakopane	Schronisko turystyczne w Dolinie Pięciu Stawów Polskich	budynek usług turystyki
91.	Tatrzański	Zakopane m.	Dom Turysty, ul. Zaruskiego 5	budynek usług turystyki
92.	Tatrzański	Zakopane m.	Tatrzański Instytut Hydrometeorologiczny PIHM	budynek usługowy
93.	Tatrzański	Zakopane m.	Pomnik Ratownikom Górskim	pomnik
94.	Tatrzański	Zakopane m.	Pomnik „Prometeusz Rozstrzelany”	pomnik
95.	Tatrzański	Zakopane m.	Hala Ośrodka Przygotowań Olimpijskich	budynek usług sportu
96.	Tatrzański	Zakopane m.	Muzeum Tatrzańskiego Parku Narodowego	budynek usług kultury
97.	Tatrzański	Zakopane m.	Kościół Matki Bożej Cudownego Medalika	budynek sakralny
98.	Tatrzański	Zakopane m.	Sanktuarium Matki Bożej Fatimskiej	budynek sakralny
99.	Tatrzański	Zakopane m.	Kościół Miłosierdzia Bożego	budynek sakralny
100.	Wadowicki	Andrychów	Pomnik Pamięci Lotników Poległych w Obronie i Wyzwoleniu Ojczyzny w latach II wojny światowej	pomnik
101.	Wadowicki	Kalwaria zebrzydowska	Zespół Wyższego Seminarium Duchownego	budynek usług oświaty
102.	Wadowicki	Wadowice	Zespół kościoła pw. św. Piotra Apostoła z obiektami towarzyszącymi i otoczeniem	budynek sakralny

Lp.	Powiat	Gmina	Obiekt	Kategoria
103.	Wielicki	Gdów	Willa Tadeusza Kantora	budynek mieszkalny
104.	Wielicki	Gdów	Pomnik ku czci Tadeusza Kantora – „Krzesełło”	pomnik

2.6 Stan obiektów zabytkowych

W celu właściwego ustalenia skali i charakteru planowanych działań konserwatorskich oraz programu finansowania ochrony zabytków konieczne jest określenie stanu zachowania obiektów zabytkowych oraz zidentyfikowanie potrzeb w zakresie ich konserwacji i prac remontowych.

Na podstawie zbiorczego zestawienia na temat stanu zabytków, opracowanego przez Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków w 2004 roku ustalony został stan zachowania zabytków wraz z określeniem potrzeb remontowych.

Największe potrzeby remontowe i konserwatorskie wykazano w stosunku do obiektów, których właścicielami są osoby prywatne (ponad 400 obiektów wymagających generalnego remontu) oraz obiektów będących własnością komunalną (ponad 170 obiektów). Odnotowano stosunkowo najlepszy stan zachowania zabytków nieruchomych będących w posiadaniu Kościołów i związków wyznaniowych – 14% wymaga generalnych remontów. W najgorszym stanie są nadal obiekty o nieregulowanej własności prawnej – prawie 50% wymaga kapitalnego remontu.

Największe potrzeby remontowe (wymagające generalnego remontu) dotyczą obiektów przemysłowych i parków – ponad 50%, pałaców i dworów – ponad 40%. Tylko 9% zamków jest w dobrym stanie – 70% z nich wymaga remontu zabezpieczającego. Remontu zabezpieczającego wymaga około 1050 obiektów zabytkowych, remontu generalnego – 890 obiektów, drobnych napraw – ponad 1400 obiektów.

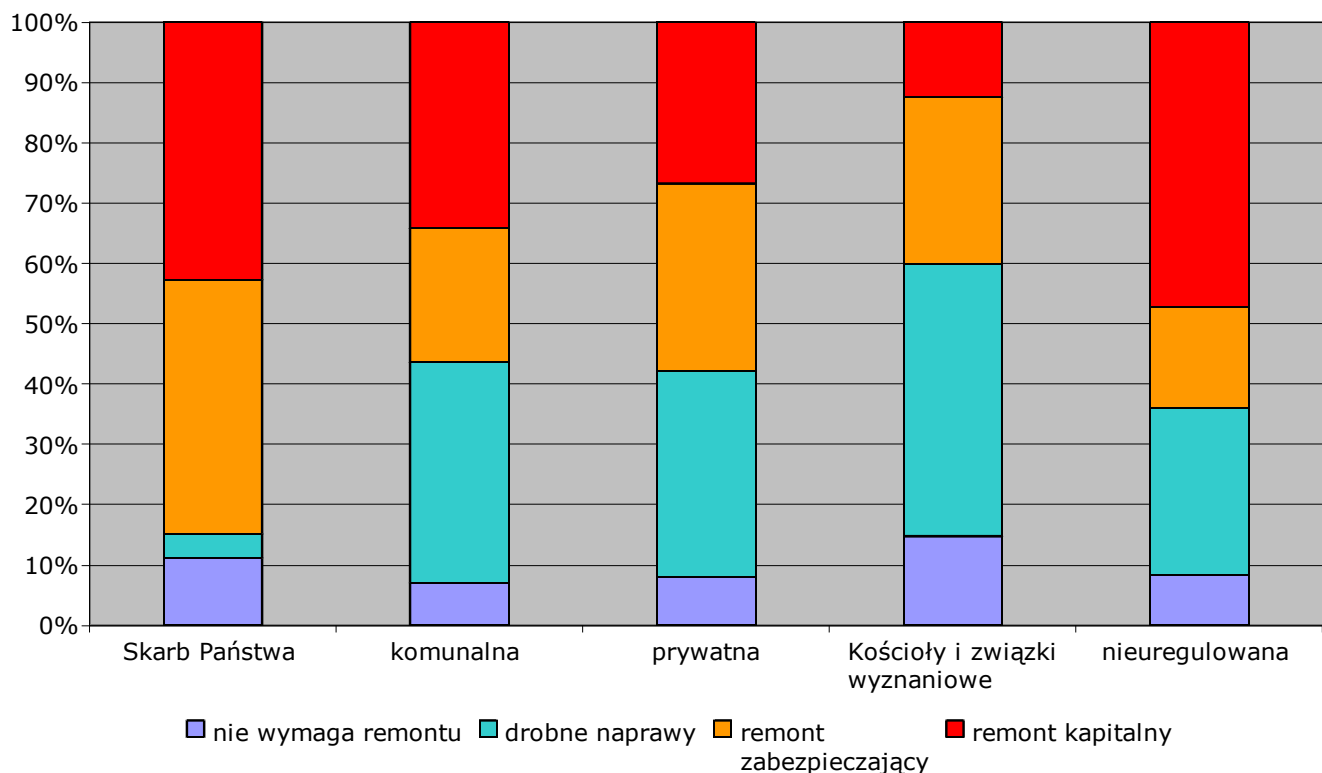
Poniżej zaprezentowano tabele określające stan zabytków w Małopolsce z uwzględnieniem formy ich własności oraz funkcji (w zestawieniach nie uwzględniono zabytków wielkoobszarowych, archeologicznych oraz przeniesionych do skansenów, jak również nieistniejących).

Różna liczba obiektów zabytkowych podana w tabelach w stosunku do danych z rejestru zabytków wynika z faktu nieustalenia w trakcie badań przeprowadzonych przez Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków stanu zachowania wszystkich obiektów zabytkowych istniejących w rejestrze.

Tabela 3. Liczba zabytków z podziałem według typu własności i wymaganych prac remontowych (z wyłączeniem wielkoobszarowych, archeologicznych, przeniesionych do skansenów oraz nieistniejących wg danych z 2004 roku)

Źródło: Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków

Rodzaj własności	Nie wymaga remontu	Drobne naprawy	Remont zabezpieczający	Remont kapitalny	Razem
Skarb Państwa	37	13	139	141	529
Udział w proc.	7%	40%	26%	27%	100%
Komunalna	36	188	114	176	514
Udział w proc.	7%	37%	22%	34%	100%
Prywatna	127	540	493	423	1583
Udział w proc.	8%	34%	31%	27%	100%
Kościóły i związki wyznaniowe	159	484	296	133	1072
Udział w proc.	15%	45%	28%	12%	100%
Nieuregulowana	3	10	6	17	36
Udział w proc.	8%	28%	17%	47%	100%
Razem	362	1434	1048	890	3734

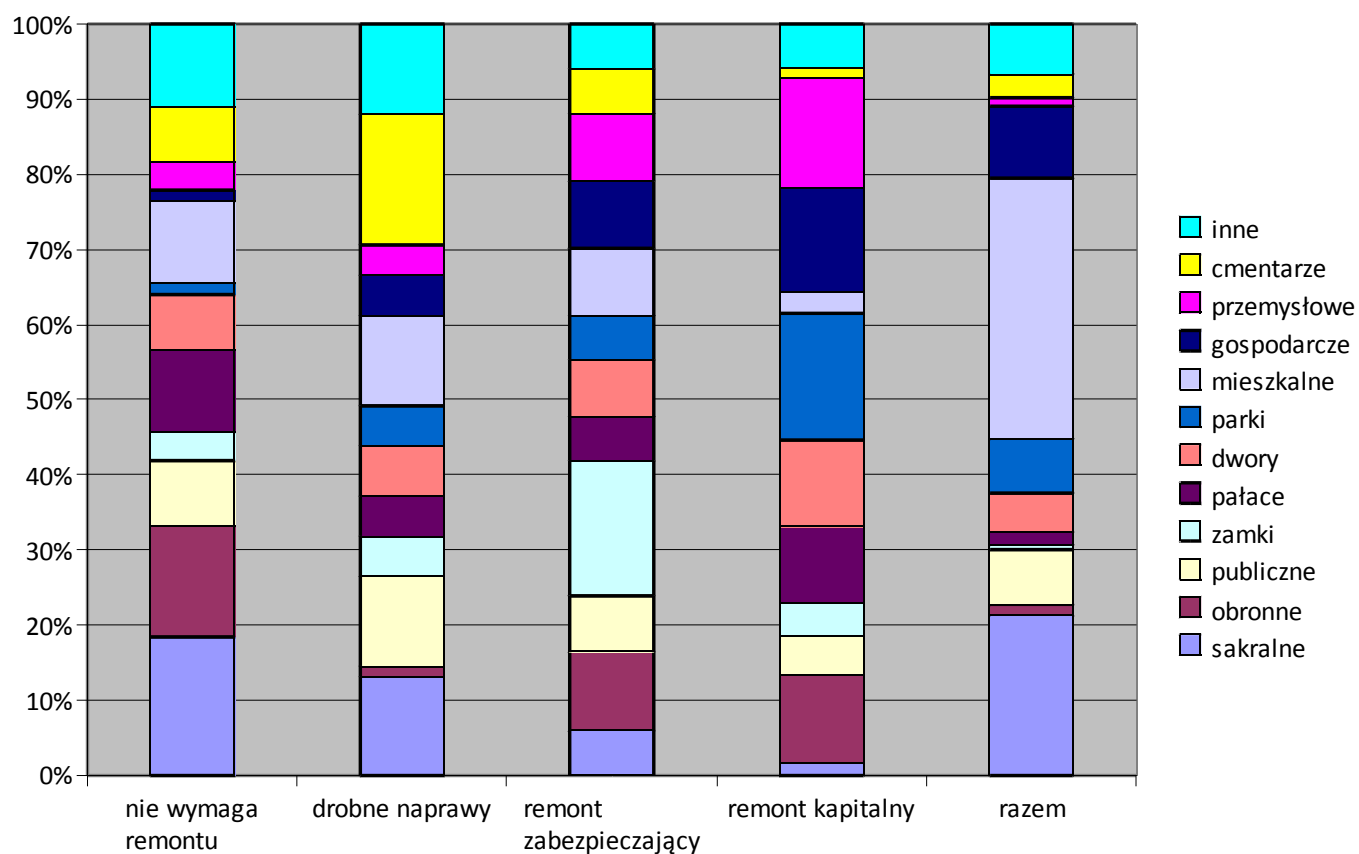

Poniższa tabela prezentuje dane dotyczące stanu obiektów nieruchomych w podziale na przeznaczenie (funkcję) zabytku. Określono typ zabytków i rodzaj remontu.

Tabela 4. Liczba zabytków z podziałem według rodzajów ze wskazaniem prac remontowych wg stanu w 2004 i 2009 roku (z wyłączeniem wielkoobszarowych, archeologicznych, przeniesionych do skansenów lub nieistniejących)

Typ obiektu	Nie wymaga remontu	Drobne naprawy	Remont zabezpieczający	Remont kapitalny	Razem
Sakralne 2009	25%	49%	20%	6%	832
2004	14%	45%	30%	11%	792
Obronne 2009	20%	5%	35%	40%	57
2004	14%	28%	21%	37%	43
Publiczne 2009	12%	45%	25%	18%	288
2004	9%	42%	29%	20%	277
Zamki 2009	5%	20%	60%	15%	24
2004	9%	17%	70%	4%	23
Pałace 2009	15%	20%	20%	35%	66
2004	12%	28%	17%	43%	69
Dwory 2009	10%	25%	25%	40%	205
2004	6%	31%	22%	41%	196
Parki 2009	2%	20%	20%	58%	281
2004	3%	29%	16%	51%	279
Mieszkalne 2009	15%	45%	30%	10%	1358
2004	8%	42%	33%	18%	1321
Gospodarcze 2009	2%	20%	30%	48%	375
2004	5%	25%	29%	42%	375
Przemysłowe 2009	5%	15%	30%	50%	45
2004	7%	16%	27%	51%	45

Źródło: Małopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków, Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków

Według oceny Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków ok. 30% zabytków wpisanych do rejestru zagrożonych jest całkowitym zniszczeniem.

Największą grupę stanowią:

Zespoły dworsko-parkowe, będące własnością jednostek samorządu terytorialnego lub Skarbu Państwa i pozostające w zarządzie Agencji Nieruchomości Rolnych (m.in. dwór w Wadowie, dwór w Nadzowie).

Przyczyna postępującej degradacji: przedłużające się postępowania reprivatyzacyjne uniemożliwiające gminom sprzedaż i trwałe zagospodarowanie obiektów zabytkowych.

Obiekty militarne związane z twierdzą Kraków: forty, dawne magazyny wojskowe itp., stanowiące własność gminy miejskiej Kraków lub Agencji Mienia Wojskowego, a także obiekty na terenie Oświęcimia i Brzezinki.

Przyczyna postępującej degradacji: brak mechanizmów finansowych zachęcających potencjalnych inwestorów do adaptacji obiektów oraz brak koncepcji na ich zagospodarowanie.

Obiekty architektury drewnianej

Przyczyna postępującej degradacji: utrata wartości użytkowej, utrudnienia w procesie przejmowania i utrzymania obiektów przez muzea na wolnym powietrzu.

Tzw. trwałe ruiny

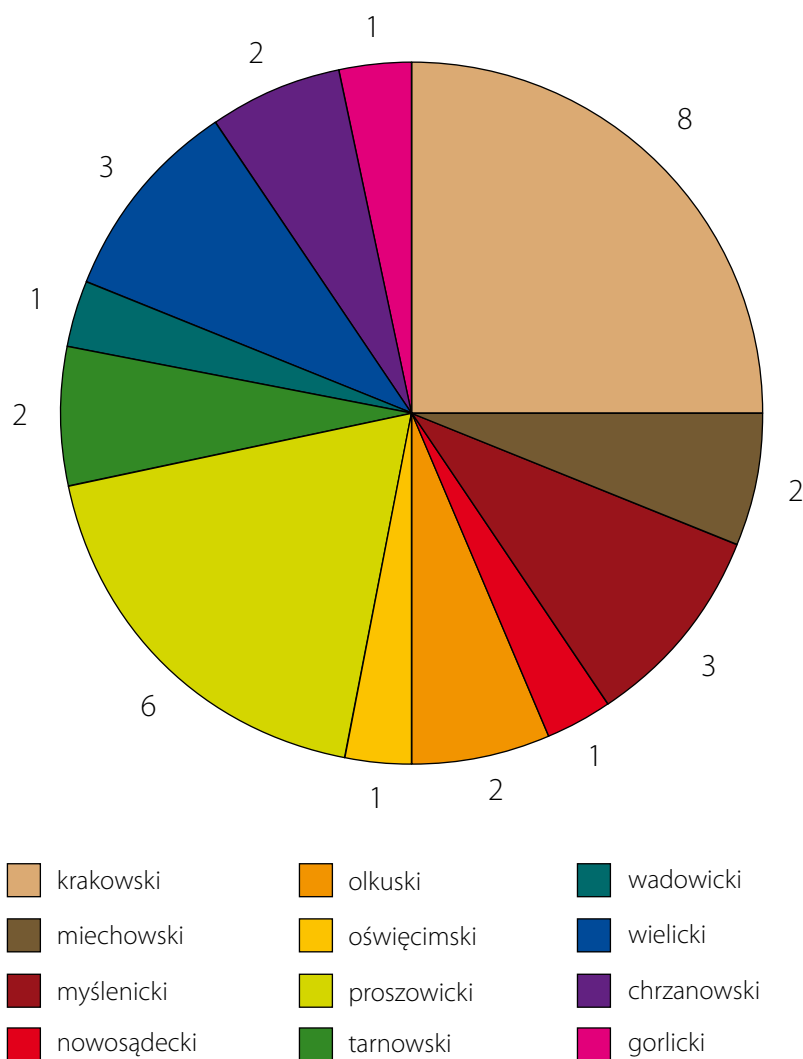
Przyczyna postępującej degradacji: brak środków na systematyczne prace zabezpieczające i konserwatorskie.

2.7 Obiekty zabytkowe szczególnie zagrożone

Na etapie przeprowadzonej diagnozy stany obiektów zabytkowych wytypowano 32 obiekty, szczególnie zagrożone, które powinny zostać objęte pracami ratunkowymi/interwencyjnymi. Największa liczba obiektów zagrożonych zniszczeniem zlokalizowana jest w powiecie krakowskim (8) i proszowickim (6) oraz myślenickim (3) i wielickim (3). Przyjęto, że przedstawiony poniżej wykaz obiektów zabytkowych z obszaru województwa małopolskiego szczególnie zagrożonych jest listą otwartą i może być uzupełniany o kolejne obiekty wymagające natychmiastowych interwencji konserwatorskich.

Liczba obiektów zabytkowych zagrożonych zniszczeniem wg. podziału na powiaty

Wykaz 2. Obiekty zabytkowe z obszaru województwa małopolskiego szczególnie zagrożone, które powinny zostać objęte pracami ratunkowymi / interwencyjnymi w podziale na grupy zabytków

I ZABYTKI NIERUCHOME

kościół:

- Jasienna, gm. Korzenna, powiat nowosądecki – kościół drewniany (zinwentaryzowany, rozebrany)
- Prandocin, gm. Słomniki, powiat krakowski
- Tłuczań, gm. Brzeźnica, powiat wadowicki

klasztory:

- Książ Wielki, gm. Książ Wielki, powiat miechowski – opuszczony poaugustiański zespół klasztorny z kościołem pw. Ducha Św.
- Staniątka, gm. Niepołomice, powiat wielicki – klasztor ss. Benedyktynek

synagogi:

- Wieliczka, gm. Wieliczka, powiat wielicki – synagoga, ul. Wiejska

zamki:

- Bydlin, gm. Klucze, powiat olkuski
- Melsztyn, gm. Zakliczyn, powiat tarnowski
- Tarnowiec na Górze św. Marcina pod Tarnowem, gm. Tarnów, powiat tarnowski
- Tenczyn w Rudnie, gm. Lubień, powiat myślenicki

pałace:

- Kościelniki, gm. Kraków, powiat krakowski
- Krzeszowice, tzw. Nowy Pałac Potockich, gm. Krzeszowice, powiat krakowski
- Książ Wielki, pałac Na Mirowie gm. Książ Wielki, powiat miechowski
- Pławowice, gm. Nowe Brzesko, powiat proszowicki
- Piekary, gm. Kraków, powiat krakowski
- Poręba Żegoty, gm. Alwernia, powiat chrzanowski
- Siary, gmina Sękowa, powiat gorlicki
- Ściborzyce, gm. Trzyciąż, powiat olkuski

dwory:

- Biórków Wielki, gm. Koniusza, powiat proszowicki
- Czechy, gm. Słomniki, powiat krakowski
- Hucisko, gm. Gdów, powiat wielicki
- Klimontów, gm. Proszowice, powiat proszowicki
- Nadzów, gm. Pałecznicza, powiat proszowicki
- Raciechowice, gm. Raciechowice, powiat myślenicki

forty:

- Kraków, ul. Kamienna 16, Fort reditowy Nr 12 (Bastion IVa) „Luneta Warszawska”

inne:

- Kraków, powiat krakowski – dawna strzelnica garnizonowa przy ul. Królowej Jadwigi
- Oświęcim, powiat oświęcimski – bocznicza kolejowa do dawnego Polskiego Monopolu Tytoniowego i baraków przy ul. Leszczyńskiej
- Tenczynek, gm. Krzeszowice, powiat krakowski – Brama Zwierzyniecka do dawnego zwierzyńca Potockich

II ZABYTKI RUCHOME

- Pałacznica, gm. Pałacznica, powiat Proszowicki – wyposażenie kościoła
- Płaza, gm. Bóbrka, powiat Chrzanowski – ołtarze i ambona w kościele
- Trzemeśnia, gm. Myślenice, powiat myślenicki – wyposażenie kościoła

III ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE

- Witów, gm. Koszyce, powiat proszowicki, stanowisko archeologiczne Witów 1 (osada neolityczna, grodzisko kultury łużyckiej i cmentarzysko wczesnośredniowieczne) wpisane do rejestru zabytków pod numerem 451/67

Źródło: Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Krakowie

2.8 Niematerialne dziedzictwo kulturowe

Współistnienie odmiennych wartości i tradycji wpisane jest trwale w pejzaż kulturowy Małopolski. Na przestrzeni wieków region ten stanowił ojczyznę dla wielu grup etnicznych, był obszarem przenikania się różnych wzorców i wartości kulturowych. W wyniku tego procesu ukształtował się bogaty i różnorodny dorobek kulturowy.

Obecne województwo małopolskie zamieszkują przedstawiciele czterech mniejszości narodowych: Ormian, Słowaków, Ukraińców i Żydów oraz dwóch mniejszości etnicznych Łemków i Romów. Region ten jest mocno zróżnicowany etnograficznie. Różnorodne grupy etnograficzne posiadające odrębne elementy kultury ludowej tworzą jedną całość i są od wieków nierozzerwalnie związane z historyczną Małopolską. W jej granicach wyróżniono kilkanaście regionów etnograficznych różniących się od siebie gwarą, strojem, muzyką, obrzędami i lokalnymi zwyczajami. Podział ten ma obecnie znaczenie głównie historyczne, jednakże mieszkańcy poszczególnych regionów poszukując swojej tożsamości i miejsca w przestrzeni kulturowej, odwołują się do tradycji lokalnych. Wciąż żywa jest idea tzw. Małych Ojczyzn, której wyrazem są licznie działające zespoły regionalne muzyki ludowej, grupy śpiewacze, zespoły o charakterze obrzędowym, kontynuatorzy tradycyjnych rzemiosł ludowych, rzeźbiarze, wskrzesiciele zapomnianego w pewnym okresie malarstwa na szkle czy tradycyjnej plastyki obrzędowej.

2.8.1 Regiony etnograficzne w Małopolsce

Region etnograficzny jako pojęcie umowne rozumiany jest jako pewna całość zajmująca miejsce w przestrzeni historycznej oraz jako narzędzie do grupowania jej cech. Wyznaczenie regionów etnograficznych zdeterminowane jest relacjami pomiędzy przestrzenią a występującymi na niej zjawiskami kulturowymi oraz działalnością człowieka w określonej perspektywie czasowej.

W obecnym województwie małopolskim wyraźnie zarysował się podział na Krakowiaków, Lachów i Górali. W obrębie tych grup zidentyfikowano: Górali Babiogórskich, Górali Orawskich, Górali Pienińskich, Górali Podhalańskich, Górali Sądeckich (Górali od Łącka i Kamienicy, Górali Ryterskich i Piwniczańskich), Górali Spiskich, Górali Zagórzańskich, Kliszczaków, Krakowiaków Wschodnich, Krakowiaków Zachodnich, Lachów (Limanowskich, Myślenickich, Lachów od Dobrej, Lachów Sądeckich, Lachów Szczyrzyckich) i Pogórze.

Źródło: MCK „Sokół” w Nowym Sączu

REGIONY ETNOGRAFICZNE W MAŁOPOLSCE

Mapa nr 9

Krakowiacy Zachodni to grupa etnograficzna zamieszkująca tereny na zachód po rzekę Przemszę, na północy po Szczekociny, na wschód po Jędrzejów, Miechów, Proszowice, Koszyce i Bochnię, na południe po Myślenice, Kalwarię Zebrzydowską i Wadowice. Centrum zajmowanego obszaru jest Kraków. Pod względem gospodarczym poza tradycyjną gospodarką rolniczą i przyzagrodową hodowlą, ludność okoliczna znajdowała pracę w przemyśle (Trzebinia, Jaworzno, Wieliczka, Siersza, Bochnia). Ponadto dobrze rozwijało się tradycyjne rzemiosło, m.in. szycie sukman, garncarstwo w Chrzanowie, wyrób skrzyń malowanych w Skawinie, stolarstwo w Kalwarii Zebrzydowskiej, wyroby z drewna w Porębie, Osieczanach, Jerzmanowicach, plecionkarstwo w Królówce, Lipnicy, Cichawce, wyrób ozdób z bibuły i słomy w Alwerni, Mirowie, Wielmoży, Sułoszowej, kaflarstwo w Krakowie, haftowanie gorsetów i wyrób czapek w Tyńcu. Tradycyjne budownictwo stanowiły najczęściej zagrody wielobudynkowe. Strój krakowski wykształcił kilkadziesiąt lokalnych odmian, ale szczególne znaczenie nadano strojowi Krakowiaków Zachodnich i Wschodnich, który stał się przedmiotem dumy oraz nabrał charakteru stroju narodowego.

Krakowiacy Wschodni to grupa etnograficzna zamieszkująca tereny na zachód wzdłuż linii Jędrzejów, Miechów, Proszowice, Koszyce, Brzesko, na wschód po rzekę Czarną, Połaniec i Tarnów oraz między linią biegnącą powyżej Jędrzejowa i Chmielnika na północy a linią Tarnów – Brzesko na południu. Większość terenów położonych na północy przynależy do województwa świętokrzyskiego. Tereny są tu równinne lub pagórkowate i wchodzi w skład Kotliny Sandomierskiej oraz Krainy Miechowsko-Sandomierskiej. W tym obszarze bardzo dobrze rozwijało się tradycyjne rzemiosło, m.in. kowalstwo w Tarnowie, garncarstwo w Dębinie, rymarstwo w Dąbrowie Tarnowskiej, obróbka kamienia w okolicach Tuchowa, wyrób skrzyń malowanych w Morawicach i Wojniczu, haftowanie chust czepcowych w Proszowicach, warsztaty kamieniarskie w Tarnowie, Bochni i Wojniczu. W sztuce ludowej wyróżnia się przede wszystkim Powiśle Dąbrowskie, utożsamiane z nazwą Zalipia, gdzie nadal występuje zwyczaj malowania na budynkach mieszkalnych i gospodarczych (wewnątrz i na zewnątrz) wielobarwnych motywów kwiatowych oraz przyozdabiania ścian malowanekami na papierze, tkaninie i wycinankami.

Lachy to grupa etnograficzna najczęściej utożsamiana z mieszkańcami Sądecczyzny i uważana za przejściową między góralszczyzną, a niziną ludnością Małopolski. Powstała w wyniku wielowiekowego wzajemnego oddziaływania i mieszania się elementów pasterskiej kultury karpackiej z rolniczą, niziną. Zasięgi grupy Lachów, wytyczane przez poszczególnych badaczy, różnią się z uwagi na mnogość kryteriów badawczych. Od północy grupa lachowska graniczy z regionem Krakowiaków Wschodnich i Zachodnich, od wschodu z Pogórzanami i regionem łemkowskim. Granicę południowo-wschodnią wyznaczają tzw. Górale Sądeccy, a zachodnią – Zagórzanie. W samym regionie lachowskim okolice Limanowej traktowane są przez badaczy niekiedy jako subregion Sądecczyzny, podczas gdy równocześnie wyodrębniane są także dwie oddzielne grupy – Lachy Limanowskie i Lachy od Dobrej i Szczyrzyca. Północną granicę Lachów Limanowskich stanowi wał górski, będący północnym obrzeżem doliny rzeki Łososiny. Na zachodzie teren ten ogranicza pas wzgórz ze szczytami Pasierbiec i Zęzów, na południu dolina rzeki Łososiny (w stronę stoków Cichonia), dalej zaś granica biegnie w kierunku wschodnim grzbietami Ostrej, Jeżowej Góry, Łyżki i Latacza, skręcając następnie na wysokości Chomranic gwałtownie ku północy (w kierunku Sechnej). Teren zamieszkały przez Szczyrzyczan jest rozległą kotliną o kształcie nieregularnej niecki, wznosząca się ok. 400 m n.p.m., sięgająca od doliny Raby do stóp Beskidu Wyspowego. Od zachodu ograniczona jest pasmem górskim ze szczytami Grodzisko i Ciecień, od południa opiera się o Śnieżnicę. Lachy od Dobrej zamieszkują północno-zachodnią część powiatu limanowskiego – swoim zasięgiem obejmują 11 wsi: Chyszówki, Dobra, Gruszowiec, Jurków, Porąbka, Pólrzeczeki, Przenosza, Skrzydlna, Wilczyce, Wola Skrzydlańska. Odrębność kulturowa Lachów obserwowana jest w muzyce, tańcu i śpiewach lachowskich. Dominują

melodie oparte na rytmie walca, o charakterze lirycznym, a także żywe tańce rzadko spotykane w innych regionach, takie jak krzyżak, cięta polka, surak i siadany. W budownictwie lachowskim dominowała wielobudynkowa zagroda. W jej skład wchodziły drewniane budynki z okrągłych bali węgłowanych na tzw. płaski węgieł, o czterosпадowym dachu krytym słomą (kiczorki) w schodki. Zrąb był ozdabiany kropami malowanymi wapnem, czasami malatura ta przybierała formy apotropieczne (na odrzwiach do spichlerza). Obok chałup szerokofrontowych występowały, chociaż znacznie rzadziej, także chałupy wąskofrontowe (z wejściem od szczytu). W okolicach Dobrej dominowały domy jednoraktowe o dachu czterosпадowym bądź przyczółkowym, krytym słomą. Przy dachu przyczółkowym występowało czasem krycie kalenicy gontem. Przeważały zagrody jednobudynkowe. Występowały także zamożne obejścia wielobudynkowe złożone z chałupy mieszkalnej i pomieszczeń gospodarczych stojących osobno. Wznoszono też okoły – zagrody w formie czworoboku z podwórzem pośrodku.

Górale Babiogórscy od końca XIX wieku zamieszkiwali wsie w dolinie Skawicy u północnych podnóży Babiej Góry (Białkę, Skawicę i Zawoję, a także Grzechynię w północnej części Pasma Jałowieckiego, Juszczyń w północnej części Pasma Policy, a po jego wschodniej stronie – Górną Sidzinę. Od północy obszar zamieszkiwany przez Babiogórców zamyka Maków Podhalański i Sucha Beskidzka. Z uwagi na fakt, że podstawowym zajęciem Górali Babiogórskich było pasterstwo, sezonowe wyprowadzanie owiec w góry i powrót, czyli redyk wiosenny i jesienny, nabrały uroczystego charakteru i towarzyszyły im liczne obrzędy i zabiegi magiczne. Z uwagi na warunki naturalne, tj. bogactwo lasów iglastych, popularnym rzemiosłem stała się obróbka drewna budulcowego – cieśielstwo, stolarstwo oraz gonciarstwo. Zajmowano się również garbarstwem (Zembrzyce, Budzów, Tarnawa) i folusznictwem. Oryginalną dziedziną wytwórczości tego terenu były i pozostały do dziś drewniane zabawki wytwarzane wg określonych wzorów tj. małe bryczki z konikami, kołyski, grzechotki. Wyrabiano je prawdopodobnie już w II połowie XIX wieku w kilku wsiach: Koszarawie, Lachowicach, Pewli Wielkiej i Stryszawie.

Górale Orawscy zamieszkiwali tereny na południe od głównego pasma Beskidów Zachodnich, w dolinie rzeki Orawy, prawego dopływy Wagu. Tradycyjnymi zajęciami Orawian było pasterstwo oraz rzemiosła związane z pozyskiwaniem i przeróbką drewna. O mistrzostwie cieśli orawskich świadczyć może oryginalny typ budowli z tzw. wyżkami (rodzajem spichlerzy usytuowanych w części strychowej) i towarzyszącymi im przewyżcami – gankami biegnącymi wzdłuż frontowej ściany pod okapem. Charakterystyczne na Orawie były ozdobne nadokienniki, wykazujące wpływy stylu barokowego. Grupę zawodową charakterystyczną dla Orawy stanowili handlarze płótnem, tzw. płóciennicy, a dla wielu mieszkańców wsi płóciennictwo było podstawowym środkiem utrzymania. Na terenie Orawy bardzo popularne było zdobnictwo tkanin techniką drukarską. W wielu miejscowościach (np. Lipnica Wielka i Mała, Orawka) jeszcze w XIX wieku znajdowały się liczne ręczne drukarnie płócien. Ponadto Orawka była jednym z najważniejszych ośrodków garbarskich.

Górale Pienińscy zwani też Szczawnickimi zamieszkiwali Pieniny właściwe (część podnóży Małych Pienin tzw. Ruś Szlachtowska do 1947 roku zamieszkiwana była przez Rusinów Karpackich). Kultura ludowa tego regionu nosi wspólne z całą góralszczyzną cechy karpackiej kultury pasterskiej, w której podstawą gospodarki był wysokogórski wypas owiec, uzupełniony przez rolnictwo i przyzagrodową hodowlę bydła. Zagrody pienińskie były wielobudynkowe, często stawiane w kształt litery L lub czworoboku. Domy drewniane, budowane z płazów i kryte z reguły gontem, do końca ubiegłego wieku bezkominowe, z wewnętrznym podziałem na czarną i białą izbę. Odrębność regionu pienińskiego przejawia się najwyraźniej w ubiorze miejscowych górali – dawny strój Górali Pienińskich zbliżony był do stroju spiskiego. Nowa moda, wyrażająca się przede wszystkim w bogatych zdobieniach, pojawiła się w Szczawnicy na przełomie XIX i XX wieku. Z czasem przyjęła się nie tylko w sąsiednim Krościenku, ale także w Grywałdzie, Tylce i Hałuszowej. Natomiast starodawne stroje typu spiskiego zachowały

się najdłużej na sąsiadującej z regionem szczawnickim Rusi Szlachtowskiej. Nazwę regionu Ruś Szlachtowska wprowadzona została przez prof. Romana Reinfussa na określenie społeczności zamieszkującej cztery zaledwie wsie na pograniczu Pienin i Beskidu Sądeckiego: Szlachtową, Jaworki, Białą i Czarną Wodę. Była to w Polsce najbardziej na zachód wysunięta enklawa górali ruskich. Od rdzennej Łemkowszczyzny oddzielał ją wysoki pas Radziejowej i zasiedlona przez Polaków część doliny Popradu. W kulturze Rusinów Szlachtowskich widoczne są znaczne wpływy kultury słowackiej i polskiej różniące ich od centralnej Łemkowszczyzny w szczególności w odmienności języka, budownictwa, stroju i obyczaju. Ponadto Dolina Białej Wody była niegdyś najśłynniejszym w Polsce ośrodkiem wędrownego druciarstwa.

Górale Podhalańscy zamieszkiwali Podhale (Tatry – Zakopane po Nowy Targ, okolice Chochołowa, Czarnego Dunajca, Bukowiny Tatrzańskiej, Białki Tatrzańskiej) – region o najwyraźniej wyodrębniającej się, jednolitej kulturze, na której kształt złożyła się mozaika różnorodnych wpływów kulturowych przyniesionych przez kolejnych osadników (rolniczą ludność polską przybywającą z północy, z dorzecza Raby i dolnego Dunajca; rolniczą ludność niemiecką, Wołosów – koczowniczą ludność pasterską). W tradycyjnym budownictwie podhalańskim występowała zagroda typu grażdowego, gdzie dom mieszkalny i zabudowania gospodarcze ustawione były w czworobok. Dawna chałupa góraliska składała się tylko z jednej izby, sieni i komory. Z biegiem czasu powstawały chałupy dwuizbowe, z izbami: „białą” – odświętną, bez pieca, ale za to bogato zdobioną, i czarną – z paleniskiem, w której toczyło się życie codzienne mieszkańców. Część mieszkalna budowana była z płazów, budynki gospodarskie z okrągłaków. Z końcem XIX wieku w większości budynków przed sienią stawiano otwarte werandy, przez które prowadziło wejście do obu izb. Kształt domom góraliskim nadawały głównie dachy (wysokie, strome, w szczycie łamane) oraz rzeźbione zdobienia. Wewnątrz miejscem bogatych zdobień roślinnych i geometrycznych były sosręby – belki biegnące od sieni do ściany szczytowej budynku. Górale Podhalańscy dostrzegli bogactwo tkwiące w tradycyjnej kulturze swojej grupy etnicznej, co znalazło swój wyraz w większej dekoracyjności ubioru góralskiego, odrodzenie dawnych legend zbójnickich, pieśni i melodii, rozwój architektury i twórczości plastycznej, w szczególności malarstwa na szkle, zdobnictwa w drewnie i skórnictwa. W kulturze ludowej podhalańskiej szczególne miejsce przypada folklorowi muzycznemu, wyróżniającemu się jednolitością stylu muzycznego.

Górali Sądeckich zamieszkujących tereny od Tylmanowej do Kadczy dzielono zwyczajowo na Górali „od Łącka”, „od Kamienicy”, „od Tylmanowej” oraz górali ryterskich, barcickich i piwniczańskich zamieszkujących dolinę Popradu. Górale Rytersko-Piwniczańscy to grupa stanowiąca ogniwo pośrednie między Lachami Sądeckimi a Góralami Pienińskimi i Słowakami. Zamieszkiwali dolinę Popradu, począwszy od Barcic na północy, po Wierchomłę na wschodzie i granicę państwa na południu. Od północy graniczyli z Lachami Sądeckimi, od południowego wschodu z Łemkami, od zachodu z Góralami Pienińskimi. Centra kulturowe stanowiły dwie miejscowości: Rytro i Piwniczna. Podstawę gospodarki stanowiło rolnictwo i hodowla bydła na śródleśnych polanach, w odległej przeszłości także splaw oraz handel drewnem i wyrób gontów. Odmianą grupę stanowią Górale Łącko-Kamienicy. Zamieszkują oni teren stykowy trzech grup górskich: Beskidu Wyspowego, Beskidu Sądeckiego i Górców w dolinach rzek Kamienicy i Dunajca. Podstawą tradycyjnej gospodarki było rolnictwo i sadownictwo (głównie jabłka i śliwy – region słynie z produkcji śliwowicy). W przeszłości Łącko było prężnym ośrodkiem kuśnierskim.

Górale Spiscy zamieszkują Spisz, będący już krainą historyczną, którego granice polskiej części przebiegają od ujścia Białki do Dunajca niedaleko Dębna Podhalańskiego, na wschód wzdłuż Dunajca do granicy państwa w rejonie słowackiej wsi Łysa nad Dunajcem, następnie na południe granicą państwa przez dolinę Zadniego Potoku, grzbietem Wyżniego Hardenu do szczytu Frankowej Góry, dalej wzdłuż granicy na zachód do doliny potoku Kacwin, po jej przecięciu południowymi stokami pasma Magury Spiskiej aż do górnej części doliny Biał-

ki na południe do wsi Jurgów i wzdłuż rzeki Białki do ujścia do Dunajca. Administracyjnie polska część Spisza położona jest na granicy powiatów nowotarskiego i wschodniej części tatrzańskiego. Pod względem topograficznym Spisz można podzielić na dwie części: północną – pasmo Pienin Spiskich i południową – polską część Zamagurza Spiskiego. W kulturze materialnej Górali Spiskich zauważalne są wpływy państw, w których granicach znajdował się Spisz na przestrzeni dziejów – obok elementów czysto polskich obserwowane są elementy kultury węgierskiej, niemieckiej, słowackiej, ale także – podobnie jak na całej góralszczyźnie – naleciałości wołoskie. Wielokulturową mozaikę można zauważyć w folklorze muzyczno-tanecznym i stroju. Szczególnym znakiem współistnienia na Spiszu różnych kultur jest dialekt spiski, gdzie wśród wpływów węgierskich, słowackich czy ruskich spotkać można wiele germanizmów, będących śladem po osadnictwie niemieckim, m.in. nazw miejscowości Dursztyn, Falsztyn, Frydman.

Górale Zagórzańscy – region zagórzański zajmuje obszar północnych stoków Gorców i zachodniej części Beskidu Wyspowego, w dolinach rzek Raby, Mszanki, Słomki i Porębianki, a jego stolicą jest Mszana Dolna. Ludność zasiedlająca ten teren w XIV wieku była ludnością rolniczą, rdzennie polską. W XV wieku na terenie polskich Beskidów pojawiły się plemiona pasterskie Wołochów, które nie ominęły również regionu zagórzańskiego. Folklor Zagórzan nie jest jednolity. Wiele cech wspólnych łączy Zagórzan z mieszkającymi w sąsiedztwie Kliszczakami. W okresie późniejszym w części zachodniej regionu (okolice Rabki) występują wyraźne wpływy Podhala.

W regionie zagórzańskim charakterystyczna była luźna zabudowa wsi w formie tzw. osiedli obejmująca niewielkie skupiska chałup lokowane zarówno w dolinach, jak i na górskich zboczach. W górnych przysiółkach Lubomierza, Mszany Górnej czy Koniny można jeszcze napotkać reliktów dawnego budownictwa zagórzańskiego. Domy wznoszone były z okrąglaków łączonych na zrąb, osadzanych na solidnych kamiennych podwalinach (tzw. peckach). Dachy kryto słomą lub gontem lub łączono słomiane dachy z gontami tylko na kalenicy. Szczeliny między deskami utykano mchem i zalepiano gliną. Początkowo w starszych chatach część mieszkalną łączyło ze stajnią, z biegiem czasu dom oddzielony został od zabudowań gospodarczych, które tworzyły tzw. okół (w składokołu wchodziła stajnia, obora, owczarnia i stodoła). Chałupy składały się z dwóch części połączonych sienią. W jednej, zwanej komnatą, mieściły się najcenniejsze sprzęty i ubiory, drugą zajmowała kuchnia, gdzie koncentrowało się życie rodziny.

Kliszczacy byli grupą etnograficzną o charakterze przejściowym pomiędzy Góralami i Krakowiakami, zamieszkującą (w dużym przybliżeniu) obszar wyznaczony miastami: Rabka – Sucha Beskidzka – Myślenice. Grupa ta już na początku XX wieku straciła w większości swoją regionalną odrębność, podlegając na południu znacznym wpływom podhalańskim, zaś na północy krakowskim, przyjmując jednocześnie szereg elementów kultury Zagórzan. Odrębność stroju, folkloru muzycznego i słownego zachowała się do II wojny światowej w Sidzinie, Bystrej, Lubieniu, Toporzysku, częściowo Tokarni, Skomialnej Czarnej, Osielcu, Tarnawie i Mucharzu. Poza rolnictwem w regionie kliszczackim uprawiano zawody związane z obróbką drewna – ciesielstwo i stolarstwo. Jednym z najstarszych i najbardziej powszechnych rzemiosł stanowiło garbarstwo, a jego dużym ośrodkiem były Zembrzyce, natomiast w wielu innych miejscowościach, np. w Budzowie i Tarnawie uprawiano związane z garbarstwem, tj. szewstwo i rymarstwo.

Pogórzanie to ludność zamieszkująca Pogórze (Ciężkowickie, Jasielskie, Dynowskie, Bukowskie) oraz zachodnią część Dołów Jasielsko-Sanockich, którego większa część w XIV wieku była terenem osadnictwa na prawie niemieckim – jego ślady zachowały się w niektórych nazwach miejscowości – Szymbark, Rozembark (obecnie Rożnowice), Rychwałd (obecnie Owczary). W kształtowaniu się kultury Pogórzan odgrywały rolę zarówno wpływy polskich grup ościennych (np. Lachów, mieszkających na zachód od rzeki Białej), sąsiadujących narodów ruskich, jak i zakarpackie, głównie słowackie i węgierskie, wynikające z ożywionych długoletnich kontaktów.

W życiu Pogórzeń, oprócz rolnictwa, ogromne znaczenie odgrywało rzemiosło. Już w XV i XVI wieku rozwinęło się tu na dużą skalę tkactwo płócienne i sukienne (Biecz, Gorlice, Rzepiennik Biskupi). Z tkactwem związane było również hafciarstwo (szeroko znanym ośrodkiem, gdzie wyrabiano haftowane chusty czepcowe były Ciężkowice) oraz koronkarstwo, które w Bobowej i Siedliskach zachowało się do dzisiaj. W Bieczu i Gorlicach rozwinęło się garbarstwo. Najstarszym ośrodkiem garncarskim były Kołaczyce, potem dołączyły do nich Rożnowice, Biecz, Szalowa, Łuzna, Stróże, Rzepiennik Biskupi, Stróżówka. Mistrzowie wyplatania koszyków mieszkali w Szymbarku i Gródku, a ośrodkiem kamieniarskim była Turza.

Łemkowie zamieszkiwali do 1947 roku cały Beskid Niski, a także bieszczadzką dolinę Osławy na wschodzie i Beskid Sądecki po dolinę Popradu na zachodzie. Był to obszar o długości ok. 140 km, ale szeroki tylko na 20–30 km, obejmujący ok. 170 wsi. Istniało na tym terenie kilka enklaw polskich (m.in. Krynica-Zdrój, Muszyna, Żegiestów-Zdrój, Tylicz), nie było natomiast wsi mieszanych – Łemkowie i Polacy mieszkali w odrębnych miejscowościach i granica etniczna była bardzo wyraźna. W latach 30. XX wieku liczbę Łemków zamieszkujących ten obszar szacowano na ok. 150 tys. W pobliżu tego zwartej terenu istniały jeszcze inne skupiska ludności ruskiej – cztery wsie leżące w dolinie potoku Grajcarek (Biała i Czarna Woda, Jaworki, Szlachtowa) zamieszkiwała ludność zwana Rusinami Szlachtowskimi, dwie zaś wioski na południe od Muszyny – Leluchów i Dubne – zasiedlali tzw. Wengryni. Obie grupy – odosobnione po polskiej stronie granicy – związane były znacznie silniej z ludnością po stronie słowackiej. Wengrinów od mieszkańców północnej Łemkowszczyzny odróżniały: budownictwo (częsty czworoboczny układ zagrody zbliżony do układu spiskiego, podobnie jak zrębowe spichlerze – sypańce), strój wykonywany z reguły z materiałów sprowadzanych ze słowackiego Bardejowa, podobnie jak wyposażenie wnętrz (meble, ceramika). Sami Łemkowie nazywali się Rusnakami. Łemkowie zajmowali się głównie rolnictwem i hodowlą owiec, ale po utraceniu prawa do korzystania z pańskich lasów w II połowie XIX wieku hodowla zaczęła powoli upadać.

Wokół Magury Wątkowskiej powstawały ośrodki kamieniarskie (Bartne, Bodaki) wykorzystujące miejscowy piaskowiec do produkcji głównie kamieni młyńskich, żaren, ale także pięknych oryginalnych krzyży i kapliczek. Mieszkańcy Nowicy i Leszczyń wykonywali przedmioty z drewna (łyżki, zabawki, akcesoria kuchenne), zajmowali się też wędrownym szklarstwem. W Łosiu wytwarzano maź drzewną, którą rozprowadzano nie tylko na terenach polskich, ale także na Słowacji, Morawach, w Siedmiogrodzie, a nawet na Łotwie. Bielanka zasłynęła z dziegcia, produktu suchej destylacji drewna o działaniu przeciwbakteryjnym, stosowanym w medycynie ludowej. Na całej Łemkowszczyźnie powszechnie trudniono się przędzeniem i tkactwem, głównie na potrzeby domowe. Materiały samodziałowe – sukno i płótno – stosowano powszechnie aż do II wojny światowej. Łemkowie wytworzyli oryginalną kulturę ludową opartą na starych wzorcach ruskich i wołoskich, połączonych z wpływami kultur otaczających ich narodów.

Źródło: MCK „Sokół” w Nowym Sączu

2.8.2 Gwara

Na obszarze województwa wyróżniono w obrębie dialektu małopolskiego następujące zespoły i podzespoły gwarowe¹: dialekt południowo-zachodni, w nim gwary podhalańsko-beskidzkie, gwary pasa karpacko-podgórskiego, gwary okolic Krakowa, dialekt środkowomałopolski, w nim grupa kielecko-miechowska. Spośród nich na południu Małopolski w części górskiej wyraźnie wyodrębniają się: gwara podhalańska, gwary orawskie i spiskie.

2.8.3 Zespoły regionalne

W Małopolsce tradycyjna kultura prezentowana jest w formie autentycznej lub w formie artystycznie opracowanej i stylizowanej m.in. poprzez działalność zespołów regionalnych. W Małopolsce funkcjonuje 247 zespołów regionalnych, w tym 138 kapel ludowych oraz ponad 100 zespołów dziecięcych. W Małopolsce zarejestrowanych jest 448 Kół Gospodyń Wiejskich, które podtrzymują miejscowy folklor, tworząc teatry ludowe, grupy kolędnicze, grupy obrzędowe oraz podtrzymując zawody o charakterze rękodzielniczym wykorzystujące tradycyjne umiejętności i techniki rzemieślnicze oraz artystyczne.

W Małopolsce odnotowuje się działalność około 1000 artystów ludowych zajmujących się malarstwem, rzeźbą, ceramiką, plastyką obrzędową, metaloplastyką, kowalstwem artystycznym, skórnictwem, bibułkarstwem, haftem, koronkarstwem, zabawkarstwem.

Małopolskę zamieszkują przedstawiciele czterech mniejszości narodowych: Ormian, Słowaków, Ukraińców, Żydów oraz dwóch mniejszości etnicznych – Łemków i Romów. W związku z tym inicjowanych i realizowanych jest wiele przedsięwzięć mających na celu propagowanie i podtrzymanie ich rodzimej kultury:

Dni Kultury Słowackiej – cykl imprez prezentujących kulturę mniejszości słowackiej żyjącej w Polsce, odbywających się corocznie na terenie Orawy, Spisza oraz w Krakowie;

Przeгляд Folklorystyczny Ostatki – Fašiangy w Krempachach przedstawiający tradycyjny folklor słowacki i zwyczaje karnawałowe Spisza;

Przeгляд Orkiestr Dętych Krajanów z udziałem orkiestr dętych Spisza i Orawy;

Obchody Rocznic Genocydu – coroczne spotkanie Ormian upamiętniające ofiary ludobójstwa dokonanego na ludności ormiańskiej we wschodniej Turcji;

Festiwal Kultury Ukraińskiej, który jest spotkaniem polskich i ukraińskich naukowców, poświęconym tematyce ukraińskiej;

Festiwal Kultury Żydowskiej w Krakowie będący jednym z najważniejszych wydarzeń prezentujących kulturę żydowską na świecie;

Dni Pamięci Żydów Galicyjskich „Galicjanek Sztetl” organizowane w rocznicę zagłady Żydów tarnowskich;

Spotkania z Kulturą Żydowską „Bajit Chadasz” odbywające się w żydowski Nowy Rok – Rosz Haszana;

Święto Kultury Łemkowskiej „Łemkowska Watra”, jedno z największych wydarzeń kulturalnych organizowane przez Zjednoczenie Łemków w miejscowości Zdynia w Beskidzie Niskim;

Łemkowska Twórcza Jesień – biesiada literacka poetów z Polski, Słowacji Ukrainy i innych krajów;

Międzynarodowe Biennale Kultury Łemkowskiej/Rusińskiej organizowane w Krynicy w celu promocji kultury rusińskiej wszystkich regionów zamieszkałych przez Rusinów Karpackich;

Przeгляд Młodych Talentów Romskich organizowany przez Stowarzyszenie Romów w Krakowie w celu integracji młodzieży romskiej i prezentacji dorobku artystycznego Romów.

Źródło: MCK „Sokół” w Nowym Sączu, Departament Kultury i Dziedzictwa Narodowego UMWM

2.9 Programy opieki nad zabytkami – gminne i powiatowe

Zgodnie z art. 87. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent Miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami. Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora

zabytków. Programy te ogłaszane są w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent Miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy. Sprawozdanie z realizacji wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami jest przekazywane Generalnemu Konserwatorowi Zabytków i właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków w celu jego wykorzystania przy opracowywaniu, aktualizacji i realizacji krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Cele programu opieki nad zabytkami:

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
2. Uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Na obszarze województwa małopolskiego uchwalono 15 programów opieki nad zabytkami. Spośród 182 gmin zaledwie 13 sporządziło i przyjęło program opieki nad zabytkami:

gmina Brzeszcze na lata 2008–2011

gmina Charsznica na lata 2009–2012

gmina Dąbrowa Tarnowska na lata 2009–2012

gmina Gdów na lata 2007–2010

gmina Łapanów na lata 2008–2012

gmina Michałowice na lata 2006–2010

miasto Nowy Sącz na lata 2006–2009

gmina Osiek na lata 2008–2011

gmina Radziemice na lata 2009–2012

gmina Sękowa na lata 2009–2012

gmina Spytkowice na lata 2007–2010

gmina Tarnów na lata 2009–2012

gmina Zator na lata 2006–2009.

Uchwalony program posiada również jeden powiat – krakowski. Ponadto, dwie gminy – Uście Gorlickie oraz Bobowa – posiadają sporządzone, nieuchwalone programy opieki nad zabytkami, trwają prace nad opracowaniem programu dla Miasta Kraków oraz powiatu gorlickiego i nowotarskiego.

W obowiązujących na obszarze województwa małopolskiego programach opieki nad zabytkami zostały zidentyfikowane przez jednostki samorządu terytorialnego zasadnicze cele i priorytetowe zadania w zakresie ochrony i opieki nad regionalnym dziedzictwem kulturowy:

- ochrona krajobrazu kulturowego, w tym ochrona układów przestrzennych – urbanistycznych i ruralistycznych (stworzenie systemu ochrony krajobrazu kulturowego, zapobieganie rozproszaniu osadnictwa)

- ochrona architektury drewnianej
- ochrona wiejskiej zabudowy regionalnej
- ochrona zespołów architektury rezydencjonalnej
- ochrona kompozycji zieleni
- ochrona małej architektury
- ochrona cmentarzy
- ochrona miejsc historycznych i wartości niematerialnych (ochrona tradycyjnych form gospodarowania)
- popularyzacja walorów kulturowych
- dokumentowanie (tworzenie systemu baz informacji o zasobach oraz stanie zabytków w województwie, stworzenie warunków do realizacji dokumentowania wszystkich prac, przy wszystkich grupach i typach obiektów zabytkowych, wypracowanie spójnego systemu dokumentowania badań, stanu zachowania oraz określenia i certyfikacji wartości zabytkowych, wspólnego dla wszystkich typów zabytków).
- monitorowanie (tworzenie systemu gromadzenia stale aktualizowanej wiedzy o stanie zachowania, postępach i wynikach prac konserwatorskich i restauratorskich, zagrożeniach, prawidłowości zarządzania i bezpieczeństwie użytkowania obiektów zabytkowych oraz o innych formach ochrony dziedzictwa, określanie i weryfikowanie stopnia zabezpieczenia obiektów zabytkowych przed pożarami, kradzieżami, katastrofami i klęskami żywiołowymi).
- standaryzacja (wypracowanie i wprowadzenie szczegółowych zasad ochrony dziedzictwa w planach zagospodarowania przestrzennego, wypracowanie standardów zagospodarowania i estetyki zabytkowych przestrzeni publicznych).
- wyznaczenie zadań o charakterze ratowniczym
- wyznaczenie zadań strategicznych.

III Analiza SWOT ochrony dziedzictwa i krajobrazu kulturowego w województwie małopolskim

Analiza SWOT ochrony dziedzictwa kulturowego w województwie małopolskim

Analiza strategiczna ochrony dziedzictwa kulturowego w województwie małopolskim obejmuje rozpoznanie jej mocnych i słabych stron (analiza wewnętrzna) oraz obecnych i przyszłych zmian w jej otoczeniu, czyli szans i zagrożeń (analiza zewnętrzna). Prezentowana poniżej procedura SWOT jest syntezą stanu dziedzictwa kulturowego oraz zaobserwowanych tendencji w dziedzinie jego ochrony zawartych w diagnostycznej części opracowania. Analiza SWOT polega na pogrupowaniu wniosków strategicznych w cztery kategorie, nazwane z j. ang.: strengths – mocne strony, weaknesses – słabe strony, opportunities – szanse i threats – zagrożenia. Powstały w ten sposób czytelnie uporządkowany horyzontalnie zbiór daje syntetyczny obraz całości i jest punktem wyjścia do obierania celów strategicznych: priorytetów i kierunków.

OBSZAR 1.

Stan zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego

Mocne strony	Słabe strony
<ol style="list-style-type: none"> 1. Wysoka jakość artystyczna i ranga historyczna zabytków regionu, obiektów proponowanych do uznania za pomnik historii i wpisania na listę UNESCO. 2. Staromiejskie zespoły, w tym zespoły Nowego Sącza i Tarnowa. 3. Wyjątkowy w skali kraju zasób sakralnych zabytkowych obiektów architektury drewnianej i zabytkowego budownictwa drewnianego. 4. Zróżnicowanie i bogactwo krajobrazowe (66% obszarów chronionych, w tym 6 parków narodowych). 5. Bogaty zasób zabytków ruchomych zgromadzonych w obiektach sakralnych oraz w muzeach. 6. Silne środowisko naukowe Małopolski w dziedzinach związanych z opieką nad zabytkami. 7. Bogaty i zróżnicowany zasób zabytkowych dzieł inżynierii zarówno cywilnej, jak i wojskowej. 8. Zespoły staromiejskie oraz staromiejskie zespoły małomiasteczkowe o zachowanym rozplanowaniu historycznym i dużym nasyceniu obiektami zabytkowymi. 9. Wzrost poziomu zabezpieczenia przed zniszczeniem i kradzieżą zabytków architektury drewnianej. 10. Pozytywna rola Kościoła w ochronie zabytków oraz duże zrozumienie dla opieki nad zabytkami ze strony Kościoła i związków wyznaniowych. 11. Odnawianie zabytków przy użyciu naturalnych materiałów i dawnych technologii (rzemiosło artystyczne, architektura drewniana). 12. Znaczny wzrost nakładów finansowych przeznaczonych przez samorząd w Małopolsce na zadania z dziedziny ochrony zabytków. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Przekształcone zespoły zabudowy historycznych miast i miasteczek z elementami nowej zabudowy, nienawiązującej do lokalnej tradycji, architektury i nieuwzględniającej historycznych uwarunkowań. 2. Degradacja krajobrazu kulturowego, będąca rezultatem, m.in. działalności środowisk projektowych i inwestorskich, w tym presji inwestorskiej niezrównoważonej skutecznym prawem w obszarach prawnie chronionych. 3. Słaby stan ochrony dziedzictwa archeologicznego, niski poziom opracowań pozyskiwanych zabytków archeologicznych oraz niewystarczające działania w celu archiwizacji zabytków w zbiorach placówek uprawnionych do ich przechowywania, w tym tendencja do prowadzenia przez podmioty gospodarcze archeologicznych prac wykopaliskowych w sposób pozbawiający je charakteru badań naukowych. 4. Zły stan zachowania zabytkowych obiektów i zespołów urbanistycznych miast i miasteczek poza głównymi ośrodkami. 5. Słaby stan ochrony zabytków przemysłu, techniki i sztuki inżynierskiej. 6. Postępujący proces niszczenia zabytków o niższej randze wynikający z braku świadomości opieki i złej organizacji, w tym postępujący proces degradacji ruin zamków. 7. Słabe zagospodarowanie oraz zły stan zachowania znacznej liczby zespołów dworsko-parkowych i zespołów zabytkowej zieleni. 8. Słaba pozycja zabytków w konflikcie interesów publicznych. 9. Słabe zainteresowanie obiektami o zabytkowym potencjale ze względu na koszt utrzymania i konserwacji. 10. Brak długofalowego i skoordynowanego planu działań i programu finansowania prac obejmujących odnowę i rewaloryzację zabytków. 11. Niezadowalające działanie systemowe w zakresie zabezpieczenia zabytków nieruchomych i ruchomych. 12. Zbyt słabo postępujący poziom zabezpieczeń przed niszczeniem i kradzieżą zabytków przemysłu, techniki, sztuki inżynierskiej, trwałych ruin oraz zabytków o niższej randze.

Szanse	Zagrożenia
<ol style="list-style-type: none"> 1. Nowelizacja ustawy Prawo zamówień publicznych. 2. Mądre włączenie dziedzictwa kulturowego w obieg gospodarczy przy jednoczesnym zachowaniu priorytetu zabytku. 3. Montaż finansowy ochrony i opieki nad zabytkami z różnych źródeł, w tym duże znaczenie wsparcia finansowego z funduszy Unii Europejskiej. 4. Rozwój inicjatyw lokalnych i organizacji pozarządowych. 5. Kreowanie nowych obszarów i produktów turystycznych, opierając się na zasadzie zrównoważonego rozwoju. 6. Perspektywa dalszego wzrostu zabezpieczeń przed niszczeniem i kradzieżą. 7. Stymulujący wpływ dobrych wzorców adaptacji zabytków m.in. przez konkursy, nagrody i wyróżnienia. 8. Korzystanie z doświadczeń międzynarodowych, rozszerzenie współpracy międzyregionalnej. 9. Stała poprawa jakości środowiska naturalnego. 10. Rozwój informacji dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego w Internecie 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Brak dobrego prawa w zakresie ochrony zabytków oraz brak egzekwowania prawa istniejącego. 2. Zagrożenie zniszczenia zabytków przemysłu, techniki i sztuki inżynierskiej. 3. Zagrożenie zniszczenia dziedzictwa archeologicznego. 4. Presja inwestorska niezrównoważona skutecznym prawem. 5. Dominacja kryterium ceny oraz terminu wykonania w przetargach na prace konserwatorskie generujące zagrożenie obniżenia jakości prac, a także przeprowadzanie ocen ofert przez urzędników a nie specjalistów. 6. Proces postępującej biurokratyzacji i formalizacji programów unijnych i rządowych skutkujących wolniejszym niż zakładane wydatkowaniem środków, ich niepełnym wydatkowaniem, zniechęceniem niektórych podmiotów do ubiegania się o środki lub całkowitym wykluczeniem tych podmiotów z przyczyn formalnych. 7. Prawo stanowione i zwyczajowe oraz jego interpretacja promujące własność prywatną przed dobrem publicznym i doraźny zysk przed trwałym rozwojem. 8. nierozstrzygnięte kwestie własnościowe, w tym reprivatyzacyjne. 9. Zagrożenie nadmierną komercjalizacją zabytków bez równoczesnego zachowania ich charakteru. 10. Utracenie charakteru krajobrazu tworzonego przez pozostałości (ruiny) zamków w wyniku ich niewłaściwej odbudowy, niezgodnej z prawdą historyczną. 11. Relatywizm doktryny konserwatorskiej.

Mocne strony	Słabe strony
<ol style="list-style-type: none"> 1. Zróżnicowanie (bogactwo) krajobrazowe i przyrodnicze regionu oraz występowanie krajobrazów modelowych. 2. Liczne tradycyjne urbanistyczne i ruralistyczne zespoły osadnicze. 3. Duża liczba obszarów chronionych. 4. Duża liczba zespołów uzdrowiskowych. 5. Sieć komunikacji ułatwiająca powiązania zespołów krajobrazu kulturowego. 6. Historycznie ukształtowany ład przestrzenny oraz drogi wymiany z otoczeniem. 7. Istnienie turystycznych szlaków kulturowych. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Brak skutecznego planowania przestrzennego. 2. Degradacja krajobrazu, w tym degradacja i przekształcanie (unifikacja) krajobrazu wiejskiego. 3. Brak koordynacji ochrony zabytków z ochroną przyrody. 4. Niedostateczna ochrona tradycyjnych urbanistycznych i ruralistycznych zespołów osadniczych. 5. Niedostateczne działania na rzecz ochrony wartości krajobrazu zespołów uzdrowiskowych. 6. Brak promocji i upowszechniania dobrych wzorców w zakresie harmonijnego kształtowania krajobrazu. 7. Słaba edukacja na rzecz krajobrazu kulturowego. 8. Zbyt małe zaangażowanie samorządów w programowaniu rozwoju w odniesieniu do specyfiki krajobrazu wiejskiego (w szczególności w stosunku do kwestii rozproszenia zabudowy). 9. Brak harmonijnej organizacji komunikacji wizualnej (reklamy) zarówno na terenach wiejskich, jak i miejskich
Szanse	Zagrożenia
<ol style="list-style-type: none"> 1. Dopełnienie ochrony pojedynczych zabytków ochroną obszarową. 2. Wzrost świadomości wartości krajobrazu jako produktu turystycznego oraz umiejętne jego wykorzystanie. 3. Tworzenie lokalnych miejsc pracy w sferze dziedzictwa kulturowego. 4. Ochrona tradycyjnych rzemiosł oraz ginących zawodów. 5. Rozwój inicjatyw lokalnych oraz organizacji pozarządowych w dziedzinie opieki nad zabytkami i tożsamości lokalnej. 6. Prowadzenie szerokich dyskusji publicznych nad planami zagospodarowania. 7. Korzystanie z doświadczeń międzynarodowych w dziedzinie ochrony zabytków oraz rewitalizacji. 8. Świadomość wartości dóbr kultury współczesnej. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Braki w planowaniu przestrzennym. 2. Mała świadomość społeczeństwa w kwestii ekonomicznego znaczenia harmonijnie ukształtowanego krajobrazu. 3. Brak spójności aktów prawnych dotyczących zabytków i dziedzictwa kulturowego. 4. Tworzenie stref pseudoprzemysłowych. 5. Brak harmonijnej organizacji komunikacji wizualnej (reklamy) zarówno na terenach wiejskich, jak i miejskich. 6. Niewłaściwe tendencje sukcesji funkcji w krajobrazach odzyskiwanych (powojkowych, pofabrycznych i in.). 7. Wywoływanie konfliktu między walorami dziedzictwa kulturowego a współczesnymi procesami urbanistycznymi. 8. Ekspansja inwestycyjna o charakterze substandardu. 9. Zanikająca edukacja estetyczna

OBSZAR 3.

Dziedzictwo kulturowe ważnym elementem poczucia tożsamości regionalnej

Mocne strony	Słabe strony
<ol style="list-style-type: none"> 1. Ośrodki kultu religijnego o charakterze międzynarodowym i krajowym. 2. Duże bogactwo i różnorodność kulturowa regionu oraz bardzo duże – wyjątkowe w skali kraju – zróżnicowanie etnograficzne Małopolski. 3. Istnienie zabytków będących świadectwem wielokulturowości i wielowyznaniowości. 4. Bogaty zasób zabytków ruchomych zgromadzonych w obiektach sakralnych oraz w muzeach i zbiorach prywatnych stanowiący świadectwo wielu kultur i narodów. 5. Silne tradycje narodowe oraz wciąż żywa idea tzw. Małych Ojczyzn – zachowane poczucie tożsamości kulturowej społeczności lokalnych. 5. Rosnące zaangażowanie społeczeństw lokalnych w wydarzeniach związanych z opieką nad zabytkami. 6. Silna rola i mnogość imprez oraz wydarzeń lokalnych. 7. Zainteresowanie szkół wyższych wartością dziedzictwa kulturowego – programy nauczania i badawcze. 8. Wysokiej klasy instytucje o charakterze muzealnym. 9. Duża aktywność twórcza mieszkańców Małopolski oraz mnogość i różnorodność amatorskich grup artystycznych z dominacją grup folklorystycznych (ok. 4000 zarejestrowanych). 11. Wzrastający poziom artystyczny grup i zespołów oraz powstawanie nowych grup, głównie dziecięcych i młodzieżowych. 12. Postrzeganie znaczenia niematerialnego dziedzictwa kulturowego jako ważnego elementu promocji Małopolski. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Niedostateczne wykorzystanie odrębności kulturowych – zastosowanie standardowych bądź nieadekwatnych rozwiązań grożących zanikiem lokalnych odrębności kulturowych. 2. Słabe wspieranie tożsamości regionalnej (tradycji, twórczości ludowej, zwyczajów, strojów, architektury, gwary, produktów regionalnych, ginących zawodów). 3. Stosunkowo duża liczba nieużytkowanych, dewastowanych i niszczących obiektów stanowiących pozostałość po dawnych kulturach i narodach. 4. Zbyt niskie zaangażowanie społeczne w opiekę nad zabytkami. 5. Brak programowych założeń kształtowania świadomości regionalnej. 6. Nieefektywne, zachowawcze zarządzanie obiektami zabytkowymi, powodujące ich zamknięcie dla lokalnych społeczności i nieobecność w świadomości okolicznych mieszkańców. 7. Brak czytelnego systemu wspierania lokalnych twórców w dostępie do imprez o charakterze promocyjnym. 8. Niedostateczny poziom archiwizacji i cyfryzacji zasobów niematerialnego dziedzictwa Małopolski. 9. Niewystarczające oferty uczelni wyższych w zakresie kształcenia kadr w dziedzinie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. 10. Niewystarczająca kadra instruktorów do prowadzenia grup artystycznych (także folklorystycznych). 11. Brak systemowego kształcenia liderów amatorskiej twórczości artystycznej (liderów Małych Ojczyzn). 12. Ograniczony dostęp do informacji o zabytkach (programy konserwatorskie), informacji o zasadach prowadzenia prac konserwatorskich oraz ich potrzebie.

Szanse	Zagrożenia
<ol style="list-style-type: none"> 1. Zwiększanie fachowości prezentacji folkloru, sztuki ludowej oraz rzemiosła artystycznego poprzez unowocześnianie się instytucji kultury i sztuki. 2. Wspieranie ginących zawodów i zawodów, które już wyginęły oraz zawodów godnych wsparcia na poziomie regionu. 3. Wspieranie inicjatyw społecznych w zakresie tworzenia muzeów lokalnych oraz izb tradycji. 4. Wzrost poziomu nauczania profesjonalnego i edukacji o spuściźnie regionalnej. 5. Rozwój i wspieranie inicjatyw lokalnych oraz organizacji pozarządowych w dziedzinie opieki nad zabytkami. 7. Dbałość o dokumentację archiwalną zasobów kultury niematerialnej oraz systematyczne jej uzupełnianie. 8. Tworzenie programów edukacji regionalnej dla szkół. 9. Rozwój oferty turystycznej i rekreacyjnej z wykorzystaniem walorów dziedzictwa 10. Kultywowanie ważnych wydarzeń historycznych oraz szacunku dla wybitnych miejsc i postaci ich dorobku. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ograniczony dostęp do zbiorów i obiektów prywatnych. 2. Niedostateczne zaangażowanie w zakresie wsparcia funkcjonowania zbiorów prywatnych. 3. Przewaga wątków implantacyjnych nad integracyjnymi w procesach rewitalizacji. 4. Chaos, brak hierarchii i tendencje komercjalizacji wzorców kulturowych w społecznościach lokalnych. 5. Brak konsekwencji między założeniami programowymi wspierania tożsamości regionalnych a faktyczną realizacją. 6. Promowanie obcych kulturowo wzorców. 7. Prezentacja folkloru ograniczająca się jedynie do starszego pokolenia. 8. Brak środków finansowych przeznaczanych przez gminy i sołectwa na zatrudnianie wyspecjalizowanej kadry instruktorów prowadzących grupy artystyczne i folklorystyczne. 9. Zanikająca edukacja estetyczna w szkołach. 10. Brak doradztwa specjalistycznego dla inwestorów

OBSZAR 4.

Dziedzictwo kulturowe jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego województwa

Mocne strony	Słabe strony
<ol style="list-style-type: none"> 1. Ustalona wysoka pozycja kulturowa i turystyczna regionu w skali międzynarodowej. 2. Położenie i dostępność komunikacyjna regionu sprzyjające wykorzystaniu dziedzictwa kulturowego jako elementu rozwoju społeczno-gospodarczego województwa. 3. Znaczna liczba obiektów oraz obszarów prawnie chronionych i ich wysoka ranga (obiekty UNESCO, pomniki historii, parki kulturowe parki narodowe i krajobrazowe oraz obszary chronionego krajobrazu). 4. Rozwinięta turystyka kulturowa i pielgrzymkowa opierająca się na bogatej sieci szlaków i sanktuariów. 5. Wzrost zainteresowania problematyką ochrony dziedzictwa kulturowego ze strony jednostek samorządu terytorialnego. 6. Wzrost liczby obiektów wpisanych do rejestru zabytków. 7. Wzrost liczby programów i planów rewitalizacji układów urbanistycznych i zespołów zabytkowych. 8. Mocna pozycja dziedzictwa kulturowego Małopolski w promocji kraju (hejnał z wieży Mariackiej, Lajkonik, Wawel, sól z Wieliczki, budownictwo drewniane itp.). 9. Wzbogacanie katalogu produktów regionalnych wykorzystywanych w promocji regionu w kraju i za granicą (śliwowica z Łącka, koronka z Bobowej, oscypek, miód). 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Niedocenywanie dziedzictwa i krajobrazu kulturowego jako znaczącego potencjału gospodarczego regionu. 2. Traktowanie konieczności ochrony dziedzictwa kulturowego jako problemu konfliktogenego i ograniczającego swobodę dysponowania własnością prywatną i publiczną. 3. Marginalne traktowanie zagadnień konserwatorskich w dokumentach strategicznych i planistycznych. 4. Niedostatek długofalowych, strategicznych i szczegółowych planów ochrony i promocji walorów kulturowych, decydujących o odrębności i atrakcyjności Małopolski. 5. Nieproporcjonalnie niższa skuteczność ochrony obszarowej środowiska kulturowego w stosunku do przyrodniczego. 6. Niewykorzystanie istniejącego i tworzonego zasobu opracowań eksperckich z zakresu ochrony dziedzictwa i krajobrazu kulturowego w polityce rozwoju gospodarczego regionu. 7. Znacznie utrudniona dostępność komunikacyjna dużej części regionu, niesprzyjająca wykorzystaniu dziedzictwa kulturowego jako elementu rozwoju społeczno-gospodarczego województwa.

Szanse	Zagrożenia
<ol style="list-style-type: none"> 1. Włączenie dziedzictwa kulturowego w obieg gospodarczy. 2. Poprawa dostępności obszarów pozostających poza głównym strumieniem ruchu turystycznego poprzez dobrą informację i promocję oraz rozwój infrastruktury komunikacyjnej. 3. Wzrost poziomu edukacji w dziedzinie zarządzania i upowszechniania dziedzictwa kulturowego. 4. Wzrost świadomości wartości zabytków i możliwości nadania zabytkom nowych funkcji. 5. Korzystanie z doświadczeń międzynarodowych oraz rzeczywista współpraca międzyregionalna. 6. Nowe systemy informacji, digitalizacja dziedzictwa kulturowego oraz jego upowszechnienie w Internecie. 7. Rozwój inicjatyw lokalnych i organizacji pozarządowych w dziedzinie opieki nad zabytkami materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego. 8. Włączenie ochrony zabytków w sferę rozwoju regionalnego. 9. Rzetelna informacja i edukacja społeczna. 10. Włączenie do programów nauczania uczelni biznesowych i ekonomicznych treści dot. możliwości wykorzystania dziedzictwa kulturowego w obrocie społeczno-gospodarczym. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Tworzenie strategii bez mechanizmów ich efektywnego wdrażania. 2. Niestabilność przepisów finansowych. 3. Brak koncepcji wykorzystania dziedzictwa kulturowego dla potrzeb rozwoju społeczno-gospodarczego wraz z jego implementacją. 4. Wypieranie materialnych wytworów dziedzictwa kulturowego regionu przez obce produkty o nikomej wartości artystycznej i estetycznej. 5. Możliwość komercjalizacji, urynkwienia i spadku autentyczności dziedzictwa kulturowego i produktów kulturowych. 6. Niepokojący wzrost biurokracji utrudniającej włączenie dziedzictwa kulturowego w obieg gospodarczy.

OBSZAR 5.

Koordinacja i współpraca w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na terenie Małopolski

Mocne strony	Słabe strony
<ol style="list-style-type: none"> 1. Silne środowisko naukowe Małopolski w dziedzinach związanych z opieką nad zabytkami oraz wysoka liczba specjalistów w tej dziedzinie. 2. Liczące się zaangażowanie samorządu województwa w finansowanie zadań z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami. 3. Silne tradycje związane z ochroną i opieką nad zabytkami. 4. Działalność organizacji społecznych i pozarządowych w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. 5. Pozytywna rola Kościoła i związków wyznaniowych w dziedzinie ochrony zabytków. 6. Współpraca transgraniczna ze Słowacją w dziedzinie ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Brak obowiązku opracowania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego skutkujący wydawaniem decyzji o pozwoleniach na budowę bez planu, na podstawie procedur doraźnych. 2. Brak działań systemowych w zakresie opieki nad zabytkami w gminach, niski procent gmin w regionie, posiadających programy opieki nad zabytkami oraz prowadzących ewidencję zabytków. 3. Brak integracji środowisk i koordynacji działań w obszarze dziedzictwa kulturowego. 4. Brak zachęt w zakresie ochrony zabytków dla prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych. 5. Znikome wykorzystanie formy ochrony zabytków, jaką jest park kulturowy. 6. Niska ranga służb konserwatorskich oraz niedostateczna liczba specjalistów i pracowników. 7. Niedostateczna edukacja w dziedzinie ochrony i opieki nad zabytkami w procesie edukacyjnym. 8. Brak edukacji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w seminariach duchownych. 9. Niski poziom upowszechniania wiedzy na temat wartości zabytkowej obiektów oraz przyczyn objęcia zabytków ochroną. 10. Brak jednolitej platformy informacyjnej dotyczącej stanu i przemian dziedzictwa kulturowego Małopolski, rozproszenie wysiłku badawczego, inwentaryzacyjnego i decyzyjnego. 11. Słabość instytucji i organizacji polegająca na ograniczaniu się tylko do aktywności naukowej w zakresie dziedzictwa. 12. Znikome znaczenie kwestii dziedzictwa w mediach.

Szanse	Zagrożenia
<ol style="list-style-type: none"> 1. Stałe wzmacnianie rangi i skuteczności działań służb konserwatorskich. 2. Wieloletnia stabilizacja finansowania. 3. Wzrost poziomu nauczania profesjonalnego oraz edukacji powszechnej na temat konieczności opieki nad zabytkami, ich wartości oraz znaczenia dla przyszłych pokoleń. 4. Uzupełnianie ochrony pojedynczych zabytków ochroną obszarową oraz edukacja w tym zakresie. 5. Korzystanie z doświadczeń międzynarodowych. 6. Rozwój inicjatyw lokalnych oraz działalności organizacji pozarządowych w obszarze opieki nad zabytkami oraz w sektorze kultury. 7. Postępująca edukacja społeczna. 8. Podniesienie poziomu edukacji w dziedzinie zarządzania dziedzictwem kulturowym. 9. Promowanie i adaptacja nowych wzorców w dziedzinie użytkowania zabytków z zachowaniem ich funkcji zabytkowej. 10. Nowe systemy informacji i digitalizacja dziedzictwa kulturowego oraz jego upowszechnienie w Internecie. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Brak planów zagospodarowania przestrzennego. 2. Brak skutecznej egzekucji prawa. 3. Tworzenie programów i strategii w sposób automatyczny, mało świadomy, bez zasady partycypacji społecznej oraz bez mechanizmów ich efektywnego wdrażania.

IV *Wnioski wynikające z analizy SWOT*

Niniejsze opracowanie zawiera syntetyczne wnioski z diagnozy strategicznej, przeprowadzonej w formie analizy SWOT, która jest jedną z najpopularniejszych technik analitycznych, służącą do porządkowania informacji i stosowaną we wszystkich obszarach planowania strategicznego.

Analiza SWOT ochrony dziedzictwa kulturowego została przeprowadzona metodą warsztatów z udziałem specjalistów z dziedziny opieki nad zabytkami – przedstawicieli środowiska naukowego, służb konserwatorskich, instytucji kultury i władz samorządowych. Uczestnicy warsztatów odnieśli się do wyników analizy SWOT ochrony dziedzictwa kulturowego sporządzonej w 2005 roku i zaktualizowanej w 2009 roku. Ponadto przeprowadzona została korekta oraz zidentyfikowane zostały zagadnienia aktualnie opisujące stan dziedzictwa kulturowego w przyjętych dla potrzeb analizy strategicznej pięciu obszarach:

1. Stan zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego,
2. Kształtowanie krajobrazu kulturowego Małopolski,
3. Dziedzictwo kulturowe ważnym elementem poczucia tożsamości regionalnej,
4. Dziedzictwo kulturowe włączone w politykę rozwoju społeczno-gospodarczego województwa,
5. Koordynacja i współpraca w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na terenie Małopolski.

Mocną stroną zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego jest niewątpliwie wysoka jakość artystyczna i ranga historyczna zabytków, w tym obiektów uznanych i proponowanych do uznania za pomniki historii oraz wpisanych i proponowanych do wpisania na listę UNESCO, zespołów staromiejskich – w szczególności staromiejskich zespołów Nowego Sącza i Tarnowa oraz staromiejskich zespołów małomiasteczkowych o zachowanym historycznym rozplanowaniu i dużym nasyceniu obiektami zabytkowymi. W województwie małopolskim zachowała się wyjątkowa w skali kraju liczba sakralnych obiektów zabytkowych architektury drewnianej i zabytkowego budownictwa drewnianego. Na podkreślenie zasługuje także bogaty i zróżnicowany zasób zabytków przemysłu, techniki i sztuki inżynierskiej, który w obliczu zdiagnozowanego słabego poziomu stanu ich ochrony jest poddany postępującej degradacji i zagrożony całkowitym zniszczeniem.

Wiele obiektów o wyróżniających się wartościach zabytkowych nadal pozbawionych jest ochrony prawnej. Ochroną prawną objęte są niekiedy obiekty o niepotwierdzonej wartości, które bezpowrotnie utraciły wartości zabytkowe w wyniku gruntownego zniszczenia, błędnej przebudowy lub adaptacji. Zdiagnozowano zły stan zachowania zabytkowych obiektów i zespołów urbanistycznych miast i miasteczek poza głównym ośrodkami, słabe zagospodarowanie oraz zły stan zachowania znacznej liczny zespołów dworsko-parkowych i zespołów zabytkowej zieleni, postępujący proces degradacji ruin zamków oraz tendencje niszczenia zabyt-

ków o niższej randze – około 30% obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków zagrożonych jest całkowitym zniszczeniem. Przeprowadzona weryfikacja wojewódzkiej i gminnych ewidencji zabytków wykazała spadek liczby wpisanych obiektów – w krótkim czasie z wojewódzkiej ewidencji zabytków skreślono ok. 3 tysięcy zabytków nieruchomych. Według danych szacunkowych do końca 2013 roku liczba zabytków skreślonych z ewidencji może wzrosnąć do około 7 tysięcy.

Stan najcenniejszych obiektów usytuowanych w województwie małopolskim w ostatnich latach uległ poprawie, w wyniku m.in. wzrostu poziomu zabezpieczenia zabytków przed zniszczeniem i kradzieżą, w szczególności zabytków architektury drewnianej oraz znacznego zwiększenia nakładów finansowych przeznaczonych na zadania z dziedziny ochrony zabytków. Odnotowano pozytywną rolę oraz duże zrozumienie dla opieki nad zabytkami ze strony Kościoła i związków wyznaniowych oraz zwiększenie zainteresowania problematyką ochrony dziedzictwa kulturowego przez jednostki samorządu terytorialnego. Pomimo wzrostu liczby planów i programów rewitalizacji układów urbanistycznych i zespołów zabytkowych zdiagnozowano zbyt małe zaangażowanie samorządów w kwestii zachowania specyfiki krajobrazu wiejskiego i zapobieżenia rozproszaniu zabudowy. Równocześnie odnotowano niewielkie zainteresowania obiektami o zabytkowym potencjale ze względu na koszt ich utrzymania i konserwacji oraz zbyt niskie zaangażowanie społeczne w opiekę nad zabytkami. Mobilizacja właścicieli obiektów zabytkowych oraz środowisk lokalnych przyczyniła się w pewnym stopniu do wzrostu liczby decyzji wydanych na wniosek właściciela o wpisaniu obiektów zabytkowych do rejestru. W latach 2003–2005 do rejestru zabytków nieruchomych województwa małopolskiego wpisano 23 obiekty, a w latach 2006–2009 już 180. Jednak dziedzictwo kulturowe narażone jest nadal na zagrożenia wynikające z zaniechania właścicieli, nierozstrzygniętych kwestii własnościowych, w tym reprivatyzacyjnych, braku właściwego zagospodarowania zabytków, presji inwestorskiej nierównoważonej skutecznym prawem, braku skutecznego planowania przestrzennego, w szczególności miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego i kompleksowej polityki w tym zakresie. Tendencje niszczenia zabytków o niższej randze wynikają zazwyczaj z braku świadomości opieki i złej organizacji.

W obszarze województwa małopolskiego zauważalne są degradujące krajobraz kulturowy przekształcenia zespołów historycznych miast i miasteczek, nienawiązujące do lokalnej tradycji, zabudowy i architektury oraz nieuwzględniające historycznych uwarunkowań – problemem staje się również unifikacja krajobrazu wiejskiego, będąca wynikiem niedostatecznej ochrony tradycyjnych urbanistycznych i ruralistycznych zespołów osadniczych. Trudności związane z ochroną walorów krajobrazowych spowodowane są m.in. niespójnością prawa i systemu planowania przestrzennego, problemami z egzekwowaniem zapisów ustawowych, liberalizacją przepisów. Dużą rolę odgrywa również słaba edukacja regionalna na rzecz krajobrazu kulturowego oraz brak promocji i upowszechniania dobrych wzorców w zakresie harmonijnego kształtowania krajobrazu. Nie wypracowano dotąd mechanizmów koordynujących ochronę zabytków z ochroną przyrody, a skuteczność ochrony obszarowej środowiska kulturowego jest nieproporcjonalnie niższa od ochrony środowiska przyrodniczego.

Narzędzia zarządzania krajobrazem kulturowym, tj. studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego oraz kluczowa dla zachowania krajobrazu forma ochrony, jaką miało być utworzenie parków kulturowych, nie funkcjonują zgodnie z oczekiwaniami. W 2003 roku zaplanowano utworzenie 224 parków kulturowych w obszarze województwa małopolskiego, w tym 56 – do utworzenia w pierwszej kolejności, 168 – w drugiej. Do 2008 roku powstały dwa parki kulturowe, z których istnieje obecnie jeden. Zapowiedź utworzenia parku kulturowego skutkuje zazwyczaj gwałtownym przyspieszeniem inwestycji w jego planowanym obszarze, co może powodować zagrożenie zniszczenia war-

tości terenu przewidzianego do ochrony.

Sporządzenie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego nie jest obowiązkowe, objęte nimi jest ok. 15% terytorium Polski, a zawarte w nich obszary stref ochronnych określa się szacunkowo na 2%, co w skali kraju stanowi 0,3% terenów chronionych. Miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego objętych jest 63,5% terytorium województwa małopolskiego. Blisko 40% gmin – posiadających na swoim terytorium obiekty zabytkowe objęte ochroną prawną, również te uznane za Pomnik Historii – nie posiada aktualnych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. W związku z powyższym większość decyzji o pozwoleniach na budowę wydawana jest bez planu, na podstawie procedur doraźnych.

Wyróżniającą Małopolskę w skali kraju jest bardzo silne zróżnicowanie kulturowe i etnograficzne. Tak bogaty zasób kulturowych odrębności jest niedostatecznie wykorzystywany, m.in. poprzez zastosowanie rozwiązań standardowych, które nie nawiązują do elementów krajobrazu kulturowego, i w efekcie grożą zaniem lokalnej różnorodności kulturowej. W województwie małopolskim zachowanych zostało wiele zabytków będących świadectwem wielokulturowości i wielowyznaniowości, spośród których stosunkowo duża liczba jest nieużytkowana i dewastowana. W obiektach sakralnych, muzeach i zbiorach prywatnych zgromadzony jest bogaty zasób zabytków ruchomych, stanowiących świadectwo wielu kultur i narodowości. Jednak nieefektywne i zachowawcze zarządzanie obiektami zabytkowymi powoduje ich zamknięcie dla społeczeństwa i nieobecność w świadomości społeczności lokalnych. Na podkreślenie zasługuje wysoka aktywność twórcza mieszkańców Małopolski oraz wielość i różnorodność amatorskich grup artystycznych i folklorystycznych, funkcjonujących pomimo słabego wsparcia tożsamości regionalnej oraz braku systemu wspierania lokalnych twórców w dostępie do imprez i wydarzeń o charakterze promocyjnym.

Nadal nierozwiązaną kwestią jest niski poziom koordynacji i współpracy w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami w regionie. Współdziałanie władz lokalnych i regionalnych z instytucjami i organizacjami pozarządowymi zajmującymi się ochroną i opieką nad zabytkami jest niewystarczające. Potencjał środowiska naukowego Małopolski w dziedzinach związanych z opieką nad zabytkami oraz wysoka liczba specjalistów w tej dziedzinie nie mają przełożenia na podejmowane decyzje dotyczące dziedzictwa i krajobrazu kulturowego oraz prowadzoną politykę w tym zakresie. Istniejący i tworzony zasób opracowań eksperckich z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego jest niewystarczająco wykorzystywany w polityce rozwoju gospodarczego regionu, a zagadnienia konserwatorskie są marginalnie traktowane w dokumentach strategicznych i planistycznych.

Pomimo wzrostu zainteresowania problematyką ochrony dziedzictwa kulturowego ze strony jednostek samorządu terytorialnego nadal niski procent gmin w regionie wypełnia obowiązek ustawowy, sporządzając programy opieki nad zabytkami oraz prowadząc ewidencję zabytków. Z drugiej strony niezadowalający poziom współdziałania spowodowany jest brakiem jednolitej platformy informacyjnej dotyczącej stanu i przemian dziedzictwa kulturowego Małopolski, rozproszeniem wysiłku badawczego, inwentaryzacyjnego i decyzyjnego, niskim poziomem upowszechniania wiedzy na temat wartości zabytkowej obiektów oraz przyczyn objęcia ich ochroną. Ponadto zauważalny jest niedostateczny poziom kształcenia w procesie edukacyjnym oraz słabość instytucji i organizacji realizujących działania statutowe w dziedzinie kultury i opieki nad zabytkami polegająca na ograniczaniu się wyłącznie do aktywności naukowej.

Czynnikiem utrudniającym proces włączania dziedzictwa kulturowego w obieg gospodarczy jest wciąż niedocenywanie wartości dziedzictwa i krajobrazu kulturowego jako znaczącego potencjału gospodarczego oraz traktowanie konieczności ochrony dziedzictwa kulturowego jako problemu konfliktogenego i ograniczającego swobodę dysponowania własnością prywatną i publiczną.

Z przeprowadzonej analizy SWOT wynika, że zasadniczymi czynnikami powodującymi postępujący

proces degradacji zasobów dziedzictwa kulturowego oraz hamującymi rozwój społeczno-gospodarczy województwa małopolskiego jest brak mechanizmów wykorzystujących potencjał regionalnego dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego oraz brak długofalowych strategicznych planów ochrony i promocji walorów kulturowych decydujących o odrębności i atrakcyjności regionu. Ponadto niezadowalające systemowe działania w zakresie opieki nad zabytkami oraz niski poziom koordynacji i współpracy w tym zakresie.

Przeprowadzona analiza wskazuje w pierwszej kolejności na potrzebę stworzenia i wdrożenia mechanizmów włączających dziedzictwo kulturowe w obieg gospodarczy przy jednoczesnym zachowaniu priorytetu dziedzictwa oraz na potrzebę przemiany świadomości społeczeństwa w kwestii kulturowego i ekonomicznego znaczenia szeroko pojętej przestrzeni kulturowej oraz umiejętnej jej wykorzystania. Rezultatem zaplanowanych i podjętych działań powinno być przejście z pasywnej i biernej ochrony i działań konserwatorskich do stosowania zintegrowanego zarządzania zasobami dziedzictwa kulturowego.

Zachowanie przestrzeni kulturowej, pojmowanej bardzo szeroko, w kontekście krajobrazowym, przyrodniczym, przestrzennym, związanym z kulturą materialną, jak i niematerialną oraz tradycją regionalną powinno być priorytetem interesu publicznego rozumianego jako potrzeba ogółu. Ochrona zabytków w okresie dynamicznego rozwoju gospodarczego, w tym rozwoju rynku nieruchomości, jest ważnym i równocześnie trudnym zadaniem postawionym przed lokalnym i regionalnym samorządem. Zadanie to powinno być realizowane zgodnie z obowiązującą obecnie regułą uzupełnienia ochrony pojedynczych obiektów ochroną obszarową, której celem jest zapewnienie trwania i zachowania przestrzeni kulturowej. Realizując niniejsze zadanie, należy uwzględnić potrzebę intensyfikacji nadzoru konserwatorskiego, na którą wskazuje wysoki procent obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków zagrożonych całkowitym zniszczeniem.

Ponadto zauważalna jest potrzeba weryfikacji ustawowych form ochrony zabytków, w szczególności aktualizacji rejestru zabytków, polegająca m.in. na wprowadzaniu decyzji i postanowień zmieniających lub wyjaśniających treść wcześniej wydanych decyzji, w szczególności części uzasadniających oraz definiujących szczegółowo i precyzyjnie przedmiot ochrony – sporządzonych na podstawie analizy wartości. Aktualizacja rejestru wraz z przeprowadzeniem ww. analizy wartości mogłaby być punktem wyjścia do właściwego określenia zakresu i charakteru planowanych działań konserwatorskich oraz sporządzenia programu finansowania ochrony zabytków. Z uwagi na stopniowe odchodzenie od twierdzenia o równości wartości zabytków oraz uniwersalizmie zasad i działań konserwatorskich koniecznością powinno być wprowadzenie odrębnej waloryzacji każdego obiektu zabytkowego. Określenie indywidualnych wartości zabytkowych dla poszczególnych obiektów, w tym wartości wskazanych do bezwzględnej ochrony, przyczyniłoby się do opracowania formy ochrony najlepiej odpowiadającej przedmiotowi ochrony.

Przeprowadzenie analizy wartości zabytków oraz upowszechnienie jej wyników pozwoliłoby właścicielom obiektów zabytkowych na poznanie przyczyn objęcia ich własności ochroną konserwatorską, mogłoby uświadomić cele, którym ma służyć niniejsza ochrona, a w konsekwencji wpłynąć na podniesienie w społecznym odbiorze znaczenia obiektów zabytkowych i krajobrazu kulturowego.

Wartością, która najczęściej koliduje z potrzebami opieki nad zabytkami, jest konstytucyjnie chronione prawo własności. Za zasadne przyjmuje się utworzenie i upowszechnienie nowego modelu „użytkowania zabytków” łączącego ochronę zabytków, poszukiwanie nowych form opieki nad zabytkami oraz tworzenie sprzyjających warunków szczególnie dla rozwoju sektora kultury, turystyki i edukacji poprzez nadanie zabytkom nowych funkcji.

W tym celu należy stworzyć i wdrożyć mechanizmy zachęcające inwestorów do adaptacji i remontów obiektów zabytkowych oraz podjąć działania prowadzące do wyrównania różnic w zakresie ochrony zabytków

pomiędzy subregionami, które ze względu na rolniczy charakter lub poprzedni podział administracyjny nie są atrakcyjne dla inwestora. Stworzenie systemu zachęt formalno-prawnych przyczyniających się do podjęcia prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach niewpisanych do rejestru zabytków, figurujących w ewidencji, w szczególności tych położonych na terenie historycznych układów urbanistycznych mogłoby powstrzymać proces degradacji zarówno obiektów zabytkowych, jak i zabytkowej przestrzeni publicznej.

Podjęcie działań w celu usankcjonowania granic obiektów zabytkowych, w szczególności tych z Listy UNESCO oraz dóbr kultury współczesnej i ich stref ochrony, jako granic obszarów prawnie chronionych oraz obligatoryjnie uwzględnianych w planach zagospodarowania przestrzennego w charakterze obszarów chronionych mogłoby skutecznie powstrzymać degradację cennych krajobrazów oraz dewastację otoczenia obiektów zabytkowych.

Zachowaniu odrębności krajobrazu kulturowego regionu służyłoby wypracowanie mechanizmów zachęcających właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych do stosowania tradycyjnych materiałów budowlanych i zachowania tradycyjnych form budownictwa oraz zespolenie i koordynację działań w procesie przejmowania i utrzymania obiektów zabytkowych przez instytucje i organizacje, m.in. muzea na wolnym powietrzu. Stworzenie możliwości określenia i pobierania przez samorząd gminny opłaty miejscowej, tzw. opłaty konserwatorskiej związanej z istnieniem na obszarze gminy obiektów zabytkowych i zabytkowych układów urbanistycznych, w istotnym stopniu mogłoby przyczynić się do poprawy stanu zachowania zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego.

Nowe systemy informacji, digitalizacja dziedzictwa kulturowego oraz jego upowszechnienie w Internecie mogą być szansą dla rozwoju gospodarczego opartego na dziedzictwie kulturowym i zasobach przyrodniczych. Archiwizacja i cyfryzacja, w szczególności zasobów niematerialnego dziedzictwa Małopolski oraz udostępnienie w Internecie prezentacji bogatego i różnorodnego dziedzictwa kulturowego, może przyczynić się do ochrony regionalnych dóbr kultury przed bezpowrotną utratą.

Działania w zakresie przemiany świadomości społeczeństwa w kwestii ochrony zabytków i opieki nad zabytkami powinny skoncentrować się na podniesieniu poziomu nauczania profesjonalnego oraz edukacji powszechnej na temat konieczności opieki nad zabytkami, ich wartości i znaczenia dla przyszłych pokoleń. Priorytetem jest również podniesienie poziomu edukacji w dziedzinie zarządzania i upowszechniania dziedzictwa kulturowego. Na podniesienie świadomości wartości zabytków i możliwości nadania zabytkom nowych funkcji stymulująco może wpłynąć promowanie dobrych wzorców adaptacji zabytków. W celu wyznaczeniu dziedzictwu istotnej funkcji w życiu zbiorowym potrzebne jest udzielenie systemowego wsparcia kreatywności mieszkańców regionu w zakresie prezentowania folkloru, sztuki ludowej oraz rzemiosła artystycznego, tworzenia muzeów lokalnych i izb tradycji, a także stymulowanie rozwoju inicjatyw lokalnych i organizacji pozarządowych w dziedzinie opieki nad zabytkami zarówno materialnego, jak i niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

V Misja „Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2010–2013”

Samorząd Województwa Małopolskiego w trosce o zachowanie dziedzictwa kulturowego regionu dla przyszłych pokoleń oraz efektywne jego wykorzystanie sporządził i uchwalił *Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2010–2013*. Rezultatem określonych w niniejszym programie działań jest stworzenie i wdrożenie nowego modelu rozwoju przestrzeni kulturowej będącej przestrzenią spójną, innowacyjną, produktywną i kreatywną w dziedzinie nauki i kultury, wykorzystującą zasoby dziedzictwa kulturowego, która zapewni mieszkańcom regionu wysoką jakość życia, opierając się na pomyślności gospodarczej oraz szacunku dla dziedzictwa lokalnego i regionalnego.

W tym celu konieczna jest m.in. ochrona regionalnej przestrzeni kulturowej, pojmowanej szeroko w kontekście krajobrazowym, przyrodniczym, przestrzennym, związanym z kulturą materialną jak i niematerialną oraz istniejącymi lub potencjalnymi możliwościami kreowania funkcji kulturotwórczych.

Fundamentem zachowania przestrzeni kulturowej jest:

- zapewnienie możliwie najskuteczniejszej ochrony dziedzictwa kulturowego – zarówno tego najcenniejszego, jak i tych wszystkich jego aspektów, które w powszechnym odbiorze nie są jeszcze postrzegane jako wspólne dziedzictwo kulturowe podlegające ochronie i opiece;
- utrzymanie bogactwa i zróżnicowania kulturowego wynikającego z długiej historii regionu;
- umiejętnie połączenie teraźniejszości i przyszłości z przeszłością;
- harmonijna korelacja środowiska zurbanizowanego ze środowiskiem przyrodniczym;
- powiązanie przestrzeni w sieci o wieloaspektowym znaczeniu i licznych funkcjach.

Procesem warunkującym ochronę i zachowanie dziedzictwa kulturowego jest przemiana świadomości społeczeństwa w kwestii kulturowego i ekonomicznego znaczenia szeroko pojętej przestrzeni kulturowej. To stosunek do dziedzictwa kulturowego i sposób pojmowania przestrzeni kulturowej jest decydującym dla funkcji, którą dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze będzie pełnił w rozwoju społeczno-gospodarczym. W celu wyznaczenia dziedzictwu istotnej funkcji w życiu zbiorowym potrzebne jest wprowadzenie tzw. dynamicznego ujęcia traktującego dziedzictwo kulturowe jako kapitał intelektualny i emocjonalny generujący różnorodne możliwości rozwoju i stymulujący kreatywność społeczną. Działania prowadzące do podniesienia poziomu identyfikacji lokalnych społeczności z dziedzictwem kulturowym, pobudzających działalność wspólnotową powinny być ukierunkowane nie tylko na unowocześnienie i rozwijanie instytucji opieki nad zabytkami, badanie i dokumentowanie regionalnego dziedzictwa kulturowego, ale również na inicjowanie projektów edukacyjnych i wspieranie kreatywności mieszkańców Małopolski.

Inicjowanie i wdrażanie zadań służących ochronie regionalnej przestrzeni kulturowej w Małopolsce powinno być formułowane na podstawie poniższych tez:

Przeszłość kształtuje nasze dzisiejsze i przyszłe działania.

Rozwój gospodarki opartej na wiedzy szansą na zachowanie regionalnej przestrzeni kulturowej.

Małopolska wykorzystująca swoją przewagę konkurencyjną opartą na przymiotach środowiska naturalnego i kulturowego dla pożądanego pozycji ekonomicznej.

Stymulowanie kreatywności Małopolan, opierając się na budowaniu emocjonalnej więzi z regionalnym i lokalnym dziedzictwem kulturowym, wzbudzaniu szacunku dla spuścizny kulturowej oraz uczestnictwie w kulturze, jest inwestowaniem w przewagę konkurencyjną regionu. Kształtowanie postaw obywatelskich ukierunkowanych na zwiększenie aktywności mieszkańców w dziedzinie ochrony przestrzeni kulturowej oraz kreowanie oferty kulturalnej ma wpływ na wzrost przedsiębiorczości i wzmocnienia kapitału społecznego.

Taki właśnie przekaz niesie wizja rozwoju województwa małopolskiego – chcemy, aby Małopolska jako region nieograniczonych możliwości – w perspektywie 2020 roku – stała się:

„(...) atrakcyjnym miejscem życia, pracy i spędzania czasu wolnego, regionem wiedzy i aktywności, silnym wartościami, tożsamością i aspiracjami swoich mieszkańców, świadomie czerpiącym z dziedzictwa i przestrzeni regionalnej, tworzącym szanse na rozwój ludzi i nowoczesnej gospodarki”.

VI Cele, priorytety i kierunki działań „Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2010–2013”

Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2010–2013 wskazuje cele, priorytety i kierunki działań określone w wyniku przeprowadzonej analizy zasobu dziedzictwa kulturowego w regionie. Decydujący wpływ na wybór priorytetów i działań miała ocena stanu zachowania poszczególnych rodzajów zabytków i krajobrazu kulturowego, analiza zagrożeń oraz występujących tendencji i problemów w zakresie szeroko pojętej ochrony przestrzeni kulturowej. Wyznaczono priorytety i działania o charakterze inspirującym, które mogą być realizowane przez różne podmioty i instytucje zarządzające.

Z uwagi na długi okres planowania (2010–2013) niniejszemu programowi nadano szeroki zakres, uwzględniający dużą dynamikę zmian w dziedzinie ochrony przestrzeni kulturowej i dziedzinach synergicznych. Formułując niniejszy program, brano pod uwagę złożoność problematyki oraz różnorodność i mnogość zagadnień dotyczących dziedzictwa kulturowego. Z uwagi na specyfikę obszarów problemowych oraz strategiczne podejście obejmujące swoim zasięgiem zarówno opiekę nad zabytkami położonymi na obszarze obecnego województwa małopolskiego, w rozumieniu przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, jak i politykę w dziedzinie ochrony przestrzeni kulturowej, zastosowanie wytycznych metodologii SMART mogłoby utrudnić zachowanie tak szerokiego zakresu programu. Dlatego też program nie stanowi tylko i wyłącznie prezentacji zbioru zadań do wykonania. Wskazane w programie kierunki działań powinny umożliwić wprowadzanie skutecznych rozwiązań różnorodnych problemów w sposób homogeniczny w ramach spójnej polityki ochrony dziedzictwa kulturowego. Dzięki tak szerokiemu zakresowi udało się uniknąć ram ograniczających, co zapobiegnie zagrożeniu pominięciem nieprzewidzianych czynników i pozwoli na dostosowanie działań do zmiennych warunków. Strategiczny charakter niniejszego opracowania determinuje formę zadań programowych, które nie stanowią katalogu zamkniętego i powinny być wyznaczane na bieżąco, nabierając charakteru rozwiązań taktycznych indywidualnie określanych dla konkretnych przypadków w zależności od następujących zmian.

Realizacja celów programu wymaga współdziałania jednostek samorządu terytorialnego w województwie małopolskim z instytucjami i organizacjami pozarządowymi realizującymi zadania w dziedzinie ochrony zabytków oraz placówkami badawczymi, środowiskami naukowymi i właścicielami lub użytkownikami obiektów zabytkowych.

Priorytety i działania programu powinny być realizowane w wyniku:

- współdziałania samorządu województwa małopolskiego oraz innych jednostek samorządu terytorialnego w Małopolsce z administracją rządową i jednostkami samorządu terytorialnego, opartego na bazie związków o charakterze programowym, instytucjonalnym, sformalizowanym i inspirującym, m.in. porozumień, umów, kontraktów, wspólnych podmiotów,
- inicjatyw i działań własnych samorządu województwa małopolskiego oraz jednostek samorządu terytorialnego i innych podmiotów,
- działań organizacyjnych, tj. działalności instytucji kultury, organizacji pozarządowych, Kościołów i związków wyznaniowych oraz innych podmiotów realizujących zadania na rzecz ochrony dziedzictwa i krajobrazu kulturowego regionu,
- funkcji programowych, m.in. projektów i programów regionalnych,
- innych działań stymulujących.

Misja *Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2010–2013* realizowana będzie poprzez 2 cele strategiczne: Ochronę regionalnej przestrzeni kulturowej oraz Zarządzanie regionalną przestrzenią kulturową. W ramach niniejszych celów określono 5 priorytetów oraz 13 kierunków działań i 64 działania, które mają służyć ich realizacji. Wspierając realizację działań wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami, wyznaczono konkretne zadania programowe o randze ponadlokalnej wynikające z przyjętych priorytetów i określone na podstawie wytycznych dokumentów planistycznych i rekomendacje służb ochrony zabytków. Zadanie te nie stanowią katalogu zamkniętego, co pozwala na ich aktualne formułowanie i weryfikowanie.

CEL STRATEGICZNY 1.

Ochrona regionalnej przestrzeni kulturowej

Zachowanie dla przyszłych pokoleń pojmowanej bardzo szeroko przestrzeni kulturowej – w kontekście krajobrazowym, przyrodniczym, przestrzennym, związanym z kulturą materialną i niematerialną oraz istniejącymi lub potencjalnymi możliwościami kreowania funkcji kulturotwórczych – stanowi niezbędny element polityki rozwoju regionu. W przypadku Małopolski – województwa szczególnie bogatego w zasoby dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego, jednocześnie silnie identyfikującego się ze swoim dziedzictwem – prowadzenie polityki zintegrowanej ochrony zabytków jest elementem budującym przewagę konkurencyjną regionu.

Ochrona dziedzictwa kulturowego, w szerszym niż ustawowe rozumieniu, ma na celu zapewnienie zabytkom trwania dum mundus durat (jak długo będzie istniał świat), uczestnictwa w kształtowaniu świadomości indywidualnej i społecznej oraz pełnienia roli składnika współkształtującego środowisko człowieka. Dla skutecznej ochrony dziedzictwa (materialnego i niematerialnego) konieczny jest dziś mądry kompromis między zasadami ochrony zabytków a wymogami życia i prawami ekonomii; konieczne jest przejście z pasywnej ochrony oraz działań konserwatorskich do funkcjonalnego zarządzania zasobami dziedzictwa kulturowego, łączącego w sposób twórczy i aktywny wszystkie aspekty tego dziedzictwa oraz realia współczesności.

Czynnikiem utrudniającym proces przywracania zabytków do życia, a tym samym ograniczającym ich włączanie w obieg gospodarczy jest wciąż obecne w Małopolsce niedocenywanie wartości dziedzictwa i krajobrazu kulturowego jako znaczącego potencjału gospodarczego oraz traktowanie konieczności ochrony dziedzictwa kulturowego jako zjawiska konfliktogenne i ograniczającego swobodę dysponowania własnością

prywatną oraz publiczną.

Zgodnie z obowiązującą obecnie regułą ochrony dziedzictwa kulturowego działania w tej sferze powinny być ukierunkowane na dopełnienie ochrony pojedynczych obiektów ochroną obszarową, która ma na celu zapewnienie trwania i zachowania przestrzeni kulturowej. Rewaloryzacja przestrzeni kulturowej, z uwagi na stopniowe odchodzenie od twierdzenia o równocенności zabytków i uniwersalizmie zasad i działań konserwatorskich, powinna być realizowana dwuaspektowo – jako przywrócenie rzeczywistej wartości zniszczonym obiektom oraz zweryfikowanie dawnej hierarchii wartości według nowych kryteriów, przewartościowanie, powtórna ocena.

W tym znaczeniu rewaloryzacja miałaby polegać na ponownym określeniu wartości zabytkowych obiektów oraz ich selekcję. Określenie indywidualnych wartości zabytkowych dla poszczególnych obiektów, w tym wartości wskazanych do bezwzględного zachowania, przyczyniłoby się do opracowania formy ochrony najlepiej odpowiadającej przedmiotowi ochrony. Przy takim podejściu zakres i sposób działania konserwatorskiego zostałby zdefiniowany przez cel działania, tzn. ochronę określonej wartości zabytkowej, co w efekcie doprowadziłoby do prowadzenia ochrony realizowanej różnymi działaniami, dobieranymi indywidualnie dla każdego zabytku.

Proces utrzymania stanu zasobów regionalnego dziedzictwa powinien objąć swoim zakresem kontynuację ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym w dotychczasowej formie, rozszerzając zakres działań na te elementy dziedzictwa kulturowego, które w powszechnym odbiorze nie są jeszcze postrzegane jako wspólne dziedzictwo kulturowe podlegające ochronie i opiece – m.in. dobra kultury współczesnej, dziedzictwo cyfrowe. Koniecznym jest również zintensyfikowanie działań prowadzących do podniesienia poziomu opieki nad zabytkami kultury niematerialnej oraz ochrony zabytków zagrożonych w pierwszej kolejności zniszczeniem i degradacją, w szczególności zabytków przemysłu, techniki i sztuki inżynierskiej. Dążenie do uzyskania historycznej ciągłości regionalnej przestrzeni kulturowej powinno być oparte na zachowaniu bogactwa i zróżnicowania kulturowego wynikającego z długiej historii regionu. Umiejętne połączenie teraźniejszości i przyszłości z przeszłością, harmonijna korelacja środowiska zurbanizowanego ze środowiskiem przyrodniczym oraz powiązanie przestrzeni w sieć o wieloaspektowym znaczeniu i licznych funkcjach stanowią fundament zachowania przestrzeni kulturowej.

Stworzenie i wdrożenie nowego modelu rozwoju przestrzeni kulturowej będącej przestrzenią spójną, innowacyjną, produktywną i kreatywną w dziedzinie nauki i kultury, wykorzystującej zasoby dziedzictwa kulturowego powinno zapewnić mieszkańcom regionu wysoką jakość życia, opierając się na pomysłowości gospodarczej i szacunku dla dziedzictwa lokalnego oraz regionalnego.

Zarządzanie regionalną przestrzenią kulturową

Wysoka jakość przestrzeni kulturowej Małopolski powinna tworzyć przewagę konkurencyjną regionu ze względu na swoją atrakcyjność, zarówno dla sektora przemysłów czasu wolnego i przemysłów kultury, jak i dla codziennego życia mieszkańców regionu oraz nowoczesnej gospodarki. Podniesienie walorów przestrzeni kulturowej i włączenie jej potencjału do obiegu gospodarczego przy jednoczesnym zachowaniu priorytetu dziedzictwa kulturowego powinno zapoczątkować proces ewolucji od biernej ochrony oraz działań konserwatorskich do stosowania zintegrowanego zarządzania zasobami dziedzictwa kulturowego. Wykorzystując zasady partnerstwa publiczno-prywatnego, należy wdrażać optymalne i nowe mechanizmy wsparcia i aktywizacji użytkowników wartościowych obiektów – zarówno zabytków, jak i dóbr kultury współczesnej – do inwestowania we własne nieruchomości oraz podjęcia zagospodarowania tych, które niszczeją. Za zasadne uznaje się utworzenie i upowszechnienie nowego modelu „użytkowania zabytków” łączącego ochronę zabytków, poszukiwanie możliwych form opieki nad zabytkami oraz tworzenie sprzyjających warunków dla rozwoju, w szczególności sektora przemysłów czasu wolnego i kreatywnych poprzez nadanie zabytkom nowych funkcji.

Przemiana świadomości społeczeństwa w kwestii kulturowego i ekonomicznego znaczenia szeroko pojętej przestrzeni kulturowej oraz umiejętnego jej wykorzystania jest procesem warunkującym ochronę i zachowanie dziedzictwa kulturowego. Działania w tym zakresie powinny być szczególnie ukierunkowane na wyznaczenie dziedzictwu istotnej funkcji w życiu zbiorowym; unowocześnienie i rozwijanie instytucji opieki nad zabytkami, badanie i dokumentowanie regionalnego dziedzictwa kulturowego oraz wspieranie kreatywności mieszkańców Małopolski.

Stymulowanie kreatywności Małopolan opierając się na budowaniu emocjonalnej więzi z regionalnym i lokalnym dziedzictwem kulturowym, wzbudzaniu szacunku dla spuścizny kulturowej oraz uczestnictwie w kulturze jest inwestowaniem w przewagę konkurencyjną regionu. Kształtowanie postaw obywatelskich ukierunkowanych na zwiększenie aktywności mieszkańców w dziedzinie ochrony przestrzeni kulturowej oraz kreowanie oferty kulturalnej ma wpływ na wzrost przedsiębiorczości i wzmocnienie kapitału społecznego.

CEL STRATEGICZNY 1. Ochrona regionalnej przestrzeni kulturowej		CEL STRATEGICZNY 2. Zarządzanie regionalną przestrzenią kulturową		
Priorytet 1. Historyczna ciągłość dziedzictwa regionalnego	Priorytet 2. Tożsamość regionalna i lokalna oraz bogactwo wielokulturowe	Priorytet 1. Aktywność społeczna i emocjonalne zaangażowanie w opiekę nad regionalnym dziedzictwem kulturowym	Priorytet 2. Funkcjonalne zarządzanie regionalnym dziedzictwem kulturowym	Priorytet 3. Ekonomiczne zorientowanie regionalnego dziedzictwa kulturowego – przemysł kultury i czasu wolnego
<p>Kierunek działań 1. Zachowanie autentyczności regionalnego dziedzictwa kulturowego</p> <p>Działanie 1. Przyjęcie pojęcia autentyczności za naczelną wartość dziedzictwa kulturowego</p> <p>Działanie 2. Stosowanie zasady ochrony zabytków in situ i eksponowanie ich autentyzmu</p> <p>Działanie 3. Wzmocnienie poziomu ochrony i opieki nad obiektami zabytkowymi w regionie</p> <p>Działanie 4. Ochrona zabytków architektury drewnianej</p> <p>Działanie 5. Wzmocnienie poziomu ochrony zabytków przemysłu, techniki i sztuki inżynierskiej</p> <p>Działanie 6. Wzmocnienie poziomu ochrony zabytków o statusie trwałych ruin</p> <p>Działanie 7. Ochrona archeologicznego dziedzictwa kulturowego</p>	<p>Kierunek działań 1. Zachowanie historycznej wielokulturowości regionu</p> <p>Działanie 1. Zagospodarowanie i zapobieganie procesowi degradacji zabytków stanowiących pozostałość po dawnych kulturach i narodach zamieszkujących dawną Małopolskę</p> <p>Działanie 2. Opieka nad folklorem i sztuką ludową oraz zabytkami kultury niematerialnej</p> <p>Działanie 3. Digitalizacja dziedzictwa kulturowego, w szczególności zbiorów muzealnych, bibliotecznych i archiwalnych</p> <p>Działanie 4. Archiwizacja cyfrowa zasobów niematerialnego dziedzictwa Małopolski</p> <p>Kierunek działań 2. Ochrona tradycji oraz produktów regionalnych i lokalnych</p> <p>Działanie 1. Zachowanie tradycyjnych form działalności gospodarczej</p>	<p>Kierunek działań 1. Szerzenie świadomości autentycznych wartości kulturowych</p> <p>Działanie 1. Zwiększenie roli partnerstwa organizacji pozarządowych dla skutecznego zarządzania i opieki nad zasobami dziedzictwa kulturowego</p> <p>Działanie 2. Rozwój partnerstwa sektora publicznego, pozarządowego i prywatnego w celu upowszechnienia wartości dziedzictwa kulturowego</p> <p>Działanie 3. Wzrost poziomu społecznego odbioru ofert muzeów i instytucji realizujących zadania statutowe w sektorze kultury</p> <p>Działanie 4. Prowadzenie aktywnej polityki rynku pracy – tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad dziedzictwem kulturowym</p> <p>Działanie 5. Aktywizacja użytkowników – właścicieli zabytkowych obiektów do inwestowania we własne nieruchomości i adaptowania ich do nowych funkcji</p>	<p>Kierunek działań 1. Harmonijne łączenie walorów zabytków z ich współczesnymi funkcjami</p> <p>Działanie 1. Tworzenie nowoczesnych struktur zarządzania przestrzenią kulturową</p> <p>Działanie 2. Wypracowanie mechanizmów włączających dziedzictwo kulturowe w obieg gospodarczy</p> <p>Kierunek działań 2. Integracja regionalna, na podstawie idei sieci obszarów, miast i instytucji</p> <p>Działanie 1. Zwiększenie konkurencyjności miejsc i ośrodków kulturowych poprzez utworzenie sieci miejsc</p> <p>Działanie 2. Wspieranie rozwoju nowych ośrodków kulturowych</p> <p>Działanie 3. Wspieranie tworzenia ponadlokalnych produktów kulturowych</p>	<p>Kierunek działań 1. Systemowa promocja regionalnego dziedzictwa kulturowego</p> <p>Działanie 1. Podnoszenie poziomu świadomości wartości krajobrazu jako elementu niezbędnego do rozwoju przemysłów czasu wolnego</p> <p>Działanie 2. Prowadzenie aktywnego marketingu dziedzictwa kulturowego</p> <p>Kierunek działań 2. Rozwój przemysłów czasu wolnego opartych na miejscowych tradycjach i autentyzmie lokalnego dziedzictwa kulturowego</p> <p>Działanie 1. Wspieranie rozwoju turystyki kulturowej i rekreacyjnej</p> <p>Działanie 2. Utrzymanie atrakcyjności turystycznej i kulturowej</p> <p>Działanie 3. Wspieranie rozwoju infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej</p>

CEL STRATEGICZNY 1. Ochrona regionalnej przestrzeni kulturowej		CEL STRATEGICZNY 2. Zarządzanie regionalną przestrzenią kulturową		
Priorytet 1. Historyczna ciągłość dziedzictwa regionalnego	Priorytet 2. Tożsamość regionalna i lokalna oraz bogactwo wielokulturowe	Priorytet 1. Aktywność społeczna i emocjonalne zaangażowanie w opiekę nad regionalnym dziedzictwem kulturowym	Priorytet 2. Funkcjonalne zarządzanie regionalnym dziedzictwem kulturowym	Priorytet 3. Ekonomiczne zorientowanie regionalnego dziedzictwa kulturowego – przemysł kultury i czasu wolnego
<p>Działanie 8. Ochrona architektury regionalnej, tradycyjnej zabudowy i układów ruralistycznych</p> <p>Działanie 9. Zapobieganie rozproszaniu osadnictwa i przekształceniom zabudowy oraz układów urbanistycznych historycznych miast i miasteczek</p> <p>Działanie 10. Powstrzymanie degradacji wartościowych krajobrazów kulturowych oraz dewastacji otoczenia obiektów zabytkowych</p> <p>Działanie 11. Zachowanie i uczynienie istniejących wartości estetyczno-widokowych krajobrazu kulturowego</p> <p>Działanie 12. Rewitalizacja centrów zabytkowych miast i miasteczek wraz z rekompozycją urbanistyczną prowadzącą do nadania im nowej funkcjonalności</p> <p>Działanie 13. Rewitalizacja zespołów zabytkowej zieleni i małej architektury</p> <p>Działanie 14. Rewitalizacja obszarów przemysłowych oraz rewaloryzacja zabytków przemysłu, techniki i sztuki inżynierskiej cywilnej i wojskowej.</p>	<p>Działanie 2. Wspieranie wytwarzania oraz promocja produktów regionalnych i lokalnych</p> <p>Działanie 3. Systemowe wspieranie tradycyjnego rzemiosła i ginących zawodów oraz ich utrzymanie na rynku pracy</p> <p>Działanie 4. Aktywizacja społeczności wiejskich w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego</p> <p>Działanie 5. Podnoszenie znaczenia produktów regionalnych dla społeczeństwa wiejskiego</p> <p>Kierunek działań 3. Budowanie silnej identyfikacji Małopolan z regionalnym dziedzictwem kulturowym</p> <p>Działanie 1. Zachowanie i umiejętne wykorzystanie lokalnych odrębności kulturowych</p> <p>Działanie 2. Nobilitacja zabytkowych miejsc i ośrodków kultury</p> <p>Działanie 3. Integracja wartości historycznych i tradycji lokalnych</p> <p>Działanie 4. Wspieranie funkcjonowania zbiorów</p>	<p>Kierunek działań 2. Edukacja na rzecz dziedzictwa kulturowego (wczoraj–dziś–jutro)</p> <p>Działanie 1. Edukacja powszechna i podniesienie społecznej świadomości i wrażliwości w kwestii dziedzictwa kulturowego</p> <p>Działanie 2. Badanie, dokumentowanie i upowszechnianie regionalnego dziedzictwa kulturowego</p> <p>Działanie 3. Zapewnienie powszechnego dostępu do elektronicznych baz informacji o zabytkach</p>	<p>Kierunek działań 3. Rozwój partnerstwa sektora publicznego, pozarządowego i prywatnego</p> <p>Działanie 1. Promocja partnerstwa publiczno-prywatnego jako skutecznego mechanizmu wykorzystania potencjału dziedzictwa kulturowego</p> <p>Działanie 2. Wykorzystanie najlepszych rozwiązań współpracy publiczno-prywatnej w celu zachowania dziedzictwa kulturowego</p> <p>Kierunek działań 4. Stworzenie ponadlokalnej struktury koordynującej współpracę w obszarze dziedzictwa kulturowego</p> <p>Działanie 1. Unowocześnienie instytucji opieki nad zbiorami</p> <p>Działanie 2. Wspieranie rozwoju muzeów, muzeów na wolnym powietrzu oraz innych instytucji o charakterze muzealnym</p> <p>Działanie 3. Kreowanie i wspieranie instytucji zarządzających i dokumentujących małopolskie dziedzictwo kulturowe</p>	

CEL STRATEGICZNY 1. Ochrona regionalnej przestrzeni kulturowej		CEL STRATEGICZNY 2. Zarządzanie regionalną przestrzenią kulturową		
Priorytet 1. Historyczna ciągłość dziedzictwa regionalnego	Priorytet 2. Tożsamość regionalna i lokalna oraz bogactwo wielokulturowe	Priorytet 1. Aktywność społeczna i emocjonalne zaangażowanie w opiekę nad regionalnym dziedzictwem kulturowym	Priorytet 2. Funkcjonalne zarządzanie regionalnym dziedzictwem kulturowym	Priorytet 3. Ekonomiczne zorientowanie regionalnego dziedzictwa kulturowego – przemysły kultury i czasu wolnego
<p>Kierunek działań 2. Kompleksowość opieki nad regionalnym dziedzictwem</p> <p>Działanie 1. Skorelowanie polityki ochrony dziedzictwa z polityką rozwoju regionalnego</p> <p>Działanie 2. Wzmacnianie instrumentów regulacji zagospodarowania przestrzennego</p> <p>Działanie 3. Zintegrowana ochrona dziedzictwa i krajobrazu kulturowego oraz środowiska przyrodniczego przez planowanie przestrzenne</p> <p>Działanie 4. Stymulowanie rozwoju projektowania urbanistycznego, chroniącego i wzbogacającego przestrzeń kulturową</p> <p>Działanie 5. Wzmocnienie służb konserwatorskich i urbanistycznych</p> <p>Działanie 6. Inicjowanie i wdrażanie form współpracy administracji publicznej, środowisk naukowych i innych podmiotów w obszarze dziedzictwa kulturowego</p>				

CEL STRATEGICZNY 1.

OCHRONA REGIONALNEJ PRZESTRZENI KULTUROWEJ

Priorytet 1.

Historyczna ciągłość regionalnego dziedzictwa

Kierunek działań 1. *Zachowanie autentyczności regionalnego dziedzictwa kulturowego*

Działanie 1. *Przyjęcie pojęcia autentyczności za naczelną wartość dziedzictwa kulturowego*

Prowadzenie i upowszechnianie działań konserwatorskich o charakterze kompleksowym i interdyscyplinarnym, opierając się na siedmiu podstawowych zasadach konserwatorskich, w szczególności zasadzie zachowania prawdy historycznej, czyli autentyczności dzieła sztuki, zapewnieniu dominacji zabytku, zastosowaniu przy podejmowaniu konserwacji postępowania naukowego oraz zapewnieniu rzetelności wynikającej z pogłębionej wiedzy fachowej i techniki.

Odpowiedzialni za realizację: właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych (inwestorzy), samorządy lokalne, konserwatorzy dzieł sztuki, samorząd województwa, instytucje kultury, placówki muzealne, organizacje pozarządowe, służby ochrony zabytków, środowiska naukowe, Kościoły i związki wyznaniowe.

Działanie 2. *Stosowanie zasady ochrony zabytków in situ i eksponowanie ich autentyzmu*

Podjęcie działań na rzecz trwałego zachowania zabytków w miejscu ich pierwotnej lokalizacji, w tym zapewnienie opieki konserwatorskiej, zagospodarowanie obiektów zabytkowych i nadanie im nowej funkcjonalności przy jednoczesnym zachowaniu priorytetu zabytku.

Odpowiedzialni za realizację: samorząd województwa, samorządy lokalne, właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych (inwestorzy), instytucje kultury, placówki muzealne, służby ochrony zabytków, środowiska naukowe, Kościoły i związki wyznaniowe.

Działanie 3. *Wzmocnienie poziomu ochrony i opieki nad obiektami zabytkowymi w regionie*

Podjęcie działań na rzecz zachowania zabytków – również tych o niższej randze, w tym zapewnienie opieki konserwatorskiej i ich zagospodarowania, eliminowanie zagrożeń zniszczenia zabytkowej wartości oraz zabezpieczenie zabytków przed pożarem, klęskami żywiołowymi i konfliktami zbrojnymi. Stworzenie warunków do naukowego badania i dokumentowania zabytków oraz popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytkach oraz ich znaczeniu dla historii i kultury.

Odpowiedzialni za realizację: samorządy lokalne, właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych (inwestorzy), samorząd województwa, służby ochrony zabytków, środowiska naukowe, instytucje kultury i placówki muzealne, organizacje pozarządowe, Kościół i związki wyznaniowe.

Działanie 4. *Ochrona zabytków architektury drewnianej*

Zapewnienie ochrony i opieki konserwatorskiej zabytków architektury drewnianej, w tym ich zabezpieczenie przed pożarem, klęskami żywiołowymi i konfliktami zbrojnymi. Podniesienie poziomu udostępniania zabytków architektury i budownictwa drewnianego.

Odpowiedzialni za realizację: samorządy lokalne, Kościoły i związki wyznaniowe, właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych (inwestorzy), samorząd województwa, służby ochrony zabytków, środowiska naukowe, instytucje i organizacje pozarządowe.

Działanie 5. *Wzmocnienie poziomu ochrony zabytków przemysłu, techniki i sztuki inżynierskiej*

Podjęcie działań na rzecz zachowania zabytków przemysłu, techniki i sztuki inżynierskiej, w tym zapewnienie opieki konserwatorskiej i ich zagospodarowania. Wspieranie procesów rewitalizacji zabytkowych obszarów poprzemysłowych oraz zapobieganie zagrożeniom utracenia charakteru krajobrazu tworzonego przez zabytki przemysłu, techniki i sztuki inżynierskiej.

Odpowiedzialni za realizację: samorządy lokalne, właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych (inwestorzy), służby ochrony zabytków, środowiska naukowe, instytucje kultury i organizacje pozarządowe.

Działanie 6. *Wzmocnienie poziomu ochrony zabytków o statusie trwałych ruin*

Zapobieganie zagrożeniom utracenia charakteru krajobrazu tworzonego przez pozostałości zabytkowych ruin w wyniku ich modernizacji, przebudowy lub odbudowy, niezgodnej z ich pierwotnym charakterem i prawdą historyczną. Zapewnienie ochrony i opieki konserwatorskiej oraz podejmowanie działań prowadzących do ich udostępniania i upowszechniania.

Odpowiedzialni za realizację: samorządy lokalne, właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych (inwestorzy), służby ochrony zabytków, środowiska naukowe, instytucje kultury i organizacje pozarządowe.

Działanie 7. *Ochrona archeologicznego dziedzictwa kulturowego*

Podjęcie działań na rzecz zachowania archeologicznej substancji zabytkowej, w tym utrzymanie charakteru badań naukowych przeprowadzanych prac wykopaliskowych oraz upowszechnianie ich wyników, rozbudowa infrastruktury technicznej instytucji zarządzających i dokumentujących dziedzictwo archeologiczne, właściwa archiwizacja zabytków archeologicznych w zbiorach placówek uprawnionych do ich przechowywania, zapobieganie rozproszeniu zabytków pozyskanych w wyniku prac archeologicznych oraz ich przeniesieniu poza miejsce pochodzenia, wzmocnienie nadzoru konserwatorskiego i prowadzenie monitoringu zagrożeń archeologicznej substancji zabytkowej. Ponadto przeciwdziałanie niszczeniu stanowisk archeologicznych, opieka nad zabytkami archeologicznymi tworzącymi własną formę krajobrazową oraz miejscami historycznymi.

Odpowiedzialni za realizację: samorządy lokalne, służby ochrony zabytków, środowiska naukowe, właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych (inwestorzy), instytucje kultury, placówki muzealne i organizacje pozarządowe.

Działanie 8. *Ochrona architektury regionalnej, tradycyjnej zabudowy i układów ruralistycznych*

Podjęcie działań na rzecz utrzymania tradycyjnej zabudowy regionalnej i lokalnej oraz czytelności układów ruralistycznych i kompozycyjnych, zapobieganie destrukcji i przekształceniom architektury regionalnej oraz dezintegracji układów ruralistycznych, zachowanie tradycyjnych form obiektów architektonicznych, wspieranie powstawania architektury wpisującej się w krajobraz kulturowy Małopolski, zgodnie z zasadą ładu przestrzennego – kształtującej przestrzeń w sposób tworzący harmonijną całość oraz uwzględniający w uporządkowanych relacjach wszelkie uwarunkowania i wymagania funkcjonalne, społeczno-gospodarcze, środowiskowe, kulturowe i kompozycyjno-estetyczne, oraz nawiązującej w sposób twórczy i nowatorski do najbardziej reprezentatywnych cech zabudowy lokalnej.

Odpowiedzialni za realizację: samorządy lokalne, właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych (inwestorzy), służby ochrony zabytków, środowiska naukowe, instytucje kultury i organizacje pozarządowe.

Działanie 9. *Zapobieganie rozproszaniu osadnictwa i przekształceniom zabudowy oraz układów urbanistycznych historycznych miast i miasteczek*

Przeciwdziałanie przekształcaniu zespołów zabudowy historycznych miast i miasteczek oraz zespołów uzdrowiskowych poprzez wprowadzanie elementów nowej zabudowy, nienawiązującej do lokalnej tradycji, architektury i nieuwzględniającej historycznych uwarunkowań. Wspieranie zagospodarowanie przestrzeni miejscowości uzdrowiskowych poprzez podejmowanie działań związanych z wprowadzaniem inwestycji związanych z rozwojem funkcji uzdrowiskowej i turystycznej, niedegradujących przestrzeni uzdrowisk oraz nienaruszających substancji zabytków i dóbr kultury.

Odpowiedzialni za realizację: samorządy lokalne, właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych (inwestorzy), służby ochrony zabytków, środowiska naukowe, instytucje kultury i organizacje pozarządowe.

Działanie 10. *Powstrzymanie degradacji wartościowych krajobrazów kulturowych oraz dewastacji otoczenia obiektów zabytkowych*

Podjęcie działań na rzecz usankcjonowania granic obiektów zabytkowych, w szczególności tych z Listy UNESCO, Pomników Historii oraz dóbr kultury współczesnej i ich stref ochrony, jako granic obszarów prawnie chronionych oraz obligatoryjnie uwzględnianych w planach zagospodarowania przestrzennego w charakterze obszarów chronionych. Inicjowanie i wspieranie działań na rzecz uzupełnienia ochrony pojedynczych obiektów ochroną obszarową zapewniającą trwanie i zachowania krajobrazu kulturowego.

Odpowiedzialni za realizację: samorządy lokalne, służby ochrony zabytków, środowiska naukowe, właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych (inwestorzy), samorząd województwa, instytucje kultury i organizacje pozarządowe.

Działanie 11. *Zachowanie i uczytelnienie istniejących wartości estetyczno-widokowych krajobrazu kulturowego*

Odtwarzanie i eksponowanie w układach urbanistycznych i ruralistycznych historycznych dominant architektonicznych i osi widokowych, porządkowanie przestrzeni w sposób prowadzący do eksponowania obiektów zabytkowych w krajobrazie kulturowym, wspieranie harmonijnej organizacji komunikacji wizualnej (reklamy, szyldy, informacje) zarówno na terenach wiejskich, jak i miejskich.

Odpowiedzialni za realizację: służby ochrony zabytków, środowiska naukowe, samorządy lokalne, właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych (inwestorzy), samorząd województwa, instytucje kultury i organizacje pozarządowe.

Działanie 12. *Rewitalizacja centrów zabytkowych miast i miasteczek wraz z rekompozycją urbanistyczną prowadzącą do nadania im nowej funkcjonalności*

Podejmowanie działań mających na celu przywrócenie do życia zdegradowanych historycznych centrów miast i miasteczek, nadanie obiektom chronionym i ich otoczeniu wysokich walorów użytkowych, wprowadzenie nowych form zagospodarowania i użytkowania zabytków, wspieranie rozwoju funkcji miejskich oraz nadanie obiektom zabytkowych nowej funkcjonalności związanej w szczególności ze świadczeniem usług sektora przemysłów kultury i przemysłów czasu wolnego.

Odpowiedzialni za realizację: samorządy lokalne, właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych (inwesto-

rzy), służby ochrony zabytków.

Działanie 13. *Rewitalizacja zespołów zabytkowej zieleni i małej architektury*

Podjęcie działań mających na celu przywrócenie do życia zdegradowanych obszarów zabytkowej zieleni, w tym zabytkowych cmentarzy wraz ze znajdującymi się w ich obszarze obiektami małej architektury lub obiektów małej architektury funkcjonujących odrębnie (m.in. kapliczki, krzyże przydrożne, pomniki, obeliski). Rewaloryzacja zespołów zabytkowej zieleni, w szczególności parków pałacowych i dworskich, zieleni towarzyszącej dawnym osadom fabrycznym i zespołom szkolnym, zieleni zabytkowych cmentarzy i zieleni rosnącej przy obiektach sakralnych, przywrócenie zespołom zabytkowej zieleni funkcji użytkowych (warzywniki, winnice, sady), rekreacyjnych (ogrody ozdobne, parki spacerowe), ochronnych (szpalery graniczne, nasadzenia drzew przy zabytkach techniki militarnej) lub nadanie zespołom zabytkowej zieleni nowej funkcjonalności, odtworzenie charakterystycznych sylwet zabytkowej zieleni w krajobrazie.

Odpowiedzialni za realizację: samorządy lokalne, właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych (inwestorzy), służby ochrony zabytków, samorząd województwa, Kościoły i związki wyznaniowe.

Działanie 14. *Rewitalizacja obszarów przemysłowych oraz rewaloryzacja zabytków przemysłu, techniki i sztuki inżynierskiej cywilnej i wojskowej*

Podjęcie działań mających na celu przywrócenie do życia zdegradowanych obszarów przemysłowych, w tym ograniczenie ich negatywnego oddziaływania na środowisko, poprawę estetyki i ładu urbanistycznego tych obszarów oraz wprowadzenie na tereny przemysłowe funkcjonalności społeczno-gospodarczej. Podjęcie działań na rzecz pozyskania partnerów społecznych, w tym organizacji pozarządowych realizujących działania należące do sfery społecznej i kulturowej procesu rewitalizacji. Stymulowanie ożywienia gospodarczego poprzez angażowanie partnerów sektora prywatnego.

Odpowiedzialni za realizację: samorządy lokalne, właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych (inwestorzy), służby ochrony zabytków, samorząd województwa, środowiska naukowe, organizacje pozarządowe, sektor prywatny.

Kierunek działań 2. *Kompleksowość opieki nad regionalnym dziedzictwem*

Działanie 1. *Skorelowanie polityki ochrony dziedzictwa z polityką rozwoju regionalnego*

Stymulowanie rozwiązań polityki zintegrowanej ochrony zabytków jako elementu budującego przewagę konkurencyjną regionu. Podjęcie działań w celu podniesienia poziomu koordynacji i współpracy w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami w regionie, w tym stymulowanie współdziałania władz lokalnych i regionalnych z instytucjami i organizacjami pozarządowymi zajmującymi się ochroną i opieką nad zabytkami, wspieranie wykorzystywania istniejącego i tworzonego zasobu opracowań eksperckich z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego w polityce rozwoju gospodarczego w regionie. Ponadto uwzględnianie zagadnień konserwatorskich w dokumentach strategicznych i planistycznych oraz wzrost poziomu koordynacji projektów realizowanych w obszarze ochrony przestrzeni kulturowej.

Odpowiedzialni za realizację: samorząd województwa, samorządy lokalne, środowiska naukowe, instytucje kultury i organizacje pozarządowe, służby ochrony zabytków.

Działanie 2. *Wzmacnianie instrumentów regulacji zagospodarowania przestrzennego*

Podjęcie działań na rzecz wzmocnienia ochrony tradycyjnych urbanistycznych i ruralistycznych zespo-

łów osadniczych, utrzymania zrównoważonego regionalnego krajobrazu kulturowego, zapobiegania degradacji krajobrazu, w szczególności degradacji i przekształcaniu (unifikacji) krajobrazu wiejskiego, zapobiegania występowania niewłaściwych tendencji sukcesji funkcji w krajobrazach odzyskiwanych oraz zapobiegania tworzenia stref pseudoprzemysłowych. Ponadto wspieranie prowadzenia szerokich dyskusji publicznych nad planami zagospodarowania.

Odpowiedzialni za realizację: samorządy lokalne, właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych (inwestorzy), służby ochrony zabytków, samorząd województwa.

Działanie 3. *Zintegrowana ochrona dziedzictwa i krajobrazu kulturowego oraz środowiska przyrodniczego przez planowanie przestrzenne*

Wypracowanie mechanizmów koordynujących ochronę zabytków z ochroną przyrody, podniesienie poziomu skuteczności ochrony obszarowej środowiska kulturowego i środowiska przyrodniczego. Podejmowanie kompleksowych i interdyscyplinarnych działań na rzecz kształtowania sieci powiązań przyrodniczych i kulturowych, w tym wspieranie planowania przestrzennego, opierając się na równowadze pomiędzy ochroną krajobrazu kulturowego a polityką rozwoju regionalnego i lokalnego.

Odpowiedzialni za realizację: samorządy lokalne, właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych (inwestorzy), służby ochrony zabytków, samorząd województwa, środowiska naukowe.

Działanie 4. *Stymulowanie rozwoju projektowania urbanistycznego, chroniącego i wzbogacającego przestrzeń kulturową*

Kreowanie i upowszechnianie współczesnych kryteriów oceny architektury zdeterminowanych przez stosunek do otaczającej przestrzeni, wartości kulturowych, estetycznych i dziedzictwa narodowego. Promowanie i upowszechnianie umiejętności nawiązywania do krajobrazu kulturowego oraz wykreowania nowej wartości estetycznej. Stymulowanie postaw obywatelskich w kierunku zwiększenia aktywności mieszkańców w kształtowaniu przestrzeni kulturowej.

Odpowiedzialni za realizację: służby ochrony zabytków i służby planowania przestrzennego, środowiska naukowe, instytucje i organizacje pozarządowe, właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych (inwestorzy), samorząd województwa, samorządy lokalne.

Działanie 5. *Wzmocnienie służb konserwatorskich i urbanistycznych*

Podejmowanie działań na rzecz wypracowania mechanizmów ścisłej współpracy podmiotów działających na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego, podniesienie poziomu współpracy i koordynacji służb konserwatorskich i urbanistycznych, władz samorządowych, lokalnych organizacji pozarządowych i instytucji publicznych w obszarze ochrony dziedzictwa kulturowego. Wspieranie formułowania zaleceń konserwatorskich i planistycznych oraz intensyfikacji nadzoru konserwatorskiego nad prowadzonymi działaniami, m.in. konserwatorskimi, remontowymi i inwestycyjnymi. Wspieranie podejmowania działań prewencyjnych na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego.

Odpowiedzialni za realizację: środowiska naukowe, instytucje i organizacje pozarządowe, właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych (inwestorzy), samorząd województwa, samorządy lokalne.

Działanie 6. *Inicjowanie i wdrażanie form współpracy administracji publicznej, środowisk naukowych i innych podmiotów w obszarze dziedzictwa kulturowego*

Podjęmowanie działań na rzecz podniesienia poziomu integracji regionalnych i lokalnych podmiotów oraz koordynacji działań w obszarze dziedzictwa kulturowego. Wspieranie tworzenia standardów współdziałania opartego na bazie związków o charakterze m.in. programowym i instytucjonalnym. Zapobieganie rozproszeniu wysiłku badawczego, inwentaryzacyjnego i decyzyjnego poprzez stworzenie jednolitej platformy informacyjnej dotyczącej stanu i przemian dziedzictwa kulturowego Małopolski, inicjowanie szerokich dyskusji publicznych dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego oraz wspieranie kształcenia i doskonalenia kadr w obszarze zarządzania dziedzictwem kulturowym i kulturą.

Odpowiedzialni za realizację: służby ochrony zabytków, środowiska naukowe, konserwatorzy dzieł sztuki, instytucje i organizacje pozarządowe, właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych (inwestorzy), samorząd województwa, samorządy lokalne.

Priorytet 2.

Tożsamość regionalna i lokalna oraz wielokulturowe bogactwo

Kierunek działań 1. Zachowanie historycznej wielokulturowości regionu

Działanie 1. *Zagospodarowanie i zapobieganie procesowi degradacji zabytków stanowiących pozostałość po dawnych kulturach i narodach zamieszkujących dawną Małopolskę*

Podjęcie działań na rzecz zachowania zabytków dawnych kultur i narodów, w tym zapewnienie opieki konserwatorskiej, i ich zagospodarowania oraz eliminowanie zagrożeń zniszczenia zabytkowej wartości, w szczególności zapobieganie zagrożeniom utratą wielokulturowego charakteru krajobrazu.

Odpowiedzialni za realizację: służby ochrony zabytków, środowiska naukowe, konserwatorzy dzieł sztuki, instytucje kultury i placówki muzealne, organizacje pozarządowe, właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych (inwestorzy), samorząd województwa, samorządy lokalne.

Działanie 2. *Opieka nad folklorem i sztuką ludową oraz zabytkami kultury niematerialnej*

Podjęmowanie działań na rzecz zachowania dorobku artystycznego, wzornictwa oraz wszelkiej dokumentacji związanej z tradycjami regionalnymi, życiem i działalnością twórców ludowych, rękodzielników i rzemieślników uprawiających ginące zawody. Wdrożenie systemu ochrony twórczości ludowej i dorobku artystycznego twórców ludowych.

Odpowiedzialni za realizację: instytucje kultury, placówki muzealne i organizacje pozarządowe, środowiska naukowe, samorządy lokalne, samorząd województwa.

Działanie 3. *Digitalizacja dziedzictwa kulturowego, w szczególności zbiorów muzealnych, bibliotecznych i archiwalnych*

Podjęmowanie działań na rzecz rozbudowy regionalnych zasobów cyfrowych oraz ich ochrony, w tym rozpoczęcie masowej digitalizacji dziedzictwa kulturowego regionu (zasobów archiwów, bibliotek i muzeów); wspieranie opracowania jednolitych standardów metadanych oraz standardów technologicznych dla wszystkich typów dokumentów gromadzonych w instytucjach uprawnionych do ich przechowywania; budowa bezpiecznych magazynów danych i repozytoriów cyfrowych, umożliwiających długookresowe przechowywanie zasobów cyfrowych; stałe monitorowanie zmian technologicznych, dotyczących digitalizacji i przechowywania

danych cyfrowych. Ponadto zapewnienie dostępu do zasobu cyfrowego poprzez opracowanie jednolitego sposobu ich prezentacji i udostępniania oraz promowanie idei wolnego dostępu do zasobów cyfrowych. Odpowiedzialni za realizację: instytucje kultury, placówki muzealne i organizacje pozarządowe, środowiska naukowe, samorządy lokalne, samorząd województwa.

Działanie 4. *Archiwizacja cyfrowa zasobów niematerialnego dziedzictwa Małopolski*

Podjęcie działań na rzecz tworzenia polskich zasobów cyfrowych niematerialnego dziedzictwa regionu, w tym dorobku artystycznego, wzornictwa oraz wszelkiej dokumentacji związanej z tradycjami regionalnymi oraz organizowanie systemu pozyskiwania licencji na publikację cyfrową dzieł objętych prawem autorskim. Odpowiedzialni za realizację: instytucje kultury, placówki muzealne i organizacje pozarządowe, środowiska naukowe, samorządy lokalne, samorząd województwa.

Kierunek działań 2. *Ochrona tradycji oraz produktów regionalnych i lokalnych*

Działanie 1. *Zachowanie tradycyjnych form działalności gospodarczej*

Podjęcie działań na rzecz ochrony tradycyjnego, zróżnicowanego wiejskiego krajobrazu poprzez wspieranie utrzymania różnorodności biologicznej, w tym stworzenie warunków dla zachowania m.in. starych odmian roślin uprawnych i ozdobnych kwiatów tradycyjnych ogródków wiejskich, starych odmian drzew owocowych oraz rodzimych, lokalnych ras zwierząt. Ponadto aktywna ochrona siedlisk i gatunków chronionych związanych z obszarami rolnymi, zachowanie tradycyjnych metod gospodarowania, przywracanie zanikających tradycyjnych praktyk rolniczych, tradycyjnych pozarolniczych form działalności gospodarczej oraz ekologicznego chowu zwierząt.

Odpowiedzialni za realizację: samorządy lokalne, samorząd województwa, środowisko naukowe, organizacje pozarządowe

Działanie 2. *Wspieranie wytwarzania oraz promocja produktów regionalnych i lokalnych*

Kreowanie systemu wspierania rozwoju regionalnych i lokalnych produktów o wysokiej jakości wynikającej z ich tradycyjnego charakteru, ich promowanie oraz inicjowanie działań na rzecz zapewnienia wyższej jakości produktów dostępnych na rynku. Podjęcie działań na rzecz aktywnej polityki w zakresie wprowadzania lokalnych i regionalnych produktów do obrotu gospodarczego.

Odpowiedzialni za realizację: samorządy lokalne, samorząd województwa, instytucje kultury i organizacje pozarządowe.

Działanie 3. *Systemowe wspieranie tradycyjnego rzemiosła i ginących zawodów oraz ich utrzymanie na rynku pracy*

Wdrożenie systemu ochrony twórczości ludowej i dorobku artystycznego twórców ludowych, wspieranie sektora małych i średnich przedsiębiorstw zajmujących się tradycyjnym rzemiosłem oraz podmiotów gospodarczych wykonujących ginące zawody.

Odpowiedzialni za realizację: samorządy lokalne, samorząd województwa, instytucje kultury i organizacje pozarządowe.

Działanie 4. *Aktywizacja społeczności wiejskich w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego*

Podjęcie działań na rzecz kształcenia i rozwijania kompetencji kulturowych społeczności wiejskich,

w szczególności w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego poprzez organizowanie imprez i wydarzeń m.in. kulturalnych, opierając się na walorach lokalnego dziedzictwa, podniesieniu poziomu zatrudnienia w sektorze kultury i usług turystycznych na obszarach wiejskich, wspieraniu warsztatów i szkoleń na rzecz zachowania dziedzictwa kulturowego oraz szkolnych i pozaszkolnych projektów artystycznych i edukacyjnych.

Odpowiedzialni za realizację: samorządy lokalne, samorząd województwa, instytucje kultury i organizacje pozarządowe, środowiska naukowe, służby ochrony zabytków.

Działanie 5. *Podnoszenie znaczenia produktów regionalnych dla społeczeństwa wiejskiego*

Podjęcie działań na rzecz poszukiwania, rozwijania i podtrzymania wiejskiego dziedzictwa kulturowego. Stymulowanie odkrywania na nowo zapomnianych tradycji w celu ich ekonomicznego wykorzystania. Wspieranie rynków rolnych oraz wiejskiego gospodarstwa domowego w zakresie tworzenia produktów regionalnych i lokalnych, mające na celu poprawę poziomu dochodów rolniczych. Podnoszenie konkurencyjności rynkowej gospodarstw rolnych, wspieranie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich, a także podnoszenie poziomu kwalifikacji zawodowych rolników i innych mieszkańców obszarów wiejskich.

Odpowiedzialni za realizację: samorządy lokalne, samorząd województwa, instytucje kultury i organizacje pozarządowe.

Kierunek działań 3. *Budowanie silnej identyfikacji Małopolan z regionalnym dziedzictwem kulturowym*

Działanie 1. *Zachowanie i umiejętne wykorzystanie lokalnych odrębności kulturowych*

Podjęcie działań na rzecz poszukiwania, rozwijania i podtrzymania lokalnego dziedzictwa kulturowego. Wypracowanie mechanizmów zachęcających właścicieli obiektów zabytkowych do stosowania tradycyjnych materiałów budowlanych i zachowania tradycyjnych form budownictwa. Stymulowanie odkrywania na nowo zapomnianych tradycji w celu ich ekonomicznego wykorzystania.

Odpowiedzialni za realizację: samorządy lokalne, samorząd województwa, instytucje kultury i organizacje pozarządowe, środowiska naukowe, służby ochrony zabytków.

Działanie 2. *Nobilitacja zabytkowych miejsc i ośrodków kultury*

Stymulowanie projektów i wspieranie współpracy między różnymi partnerami gospodarczymi, społecznymi, kulturowymi i środowiskowymi na rzecz upowszechnienia zabytkowych miejsc i ośrodków kultury, tworzenie łatwo dostępnych miejsc i przestrzeni umożliwiających dostęp do nowoczesnej, interaktywnej oferty kulturalnej.

Odpowiedzialni za realizację: samorządy lokalne, samorząd województwa, instytucje kultury i organizacje pozarządowe, środowiska naukowe, służby ochrony zabytków.

Działanie 3. *Integracja wartości historycznych i tradycji lokalnych*

Podjęcie działań na rzecz pielęgnowania wartości wspólnotowych, poczucia zakorzenienia jednostki, przynależności do kultury lokalnej oraz pogodzenia postawy regionalizmu z postawą uniwersalizmu.

Odpowiedzialni za realizację: samorządy lokalne, samorząd województwa, instytucje kultury i organizacje pozarządowe, środowiska naukowe, służby ochrony zabytków.

Działanie 4. *Wspieranie funkcjonowania zbiorów prywatnych oraz wzrost poziomu ich udostępniania*

Stymulowanie rozwiązań formalno-prawnych i ekonomicznych na rzecz tworzenia i utrzymania zbiorów prywatnych oraz muzeów prywatnych.

Odpowiedzialni za realizację: samorządy lokalne, samorząd województwa, instytucje kultury i organizacje pozarządowe, środowiska naukowe, służby ochrony zabytków.

Działanie 5. *Wspieranie inicjatyw społecznych w zakresie tworzenia muzeów lokalnych i izb tradycji*

Stymulowanie rozwiązań formalno-prawnych i ekonomicznych na rzecz tworzenia muzeów lokalnych i izb tradycji, a także podniesienie poziomu ich funkcjonowania. Ponadto wzmocnienie merytoryczne i metodologiczne osób zaangażowanych w działalność kultywowania historii regionu, wzrost poziomu dokumentacji obiektów muzealnych i pozamuzealnych, pobudzanie działalności edukacyjnej muzeów i izb dla społeczności lokalnych oraz stymulowanie kreowania lokalnej oferty edukacyjnej, parateatralnej i turystycznej opartej na zbiorach muzeów regionalnych i izb tradycji.

Odpowiedzialni za realizację: samorządy lokalne, samorząd województwa, instytucje kultury i organizacje pozarządowe, środowiska naukowe, służby ochrony zabytków.

Działanie 6. *Zwiększenie roli społecznego partnerstwa na rzecz budowania tożsamości kulturowej i świadomości wartości regionalnego dziedzictwa kulturowego*

Stymulowanie zaangażowania władz samorządowych, lokalnych organizacji pozarządowych, instytucji publicznych, szkół, przedsiębiorców oraz mieszkańców w tworzenie inicjatyw służących budowaniu regionalnej i lokalnej tożsamości kulturowej. Wspieranie kształcenia i aktywizowanie lokalnych liderów, wspieranie powstawania zespołów lokalnego rozwoju, samoorganizacji lokalnych społeczności podejmujących wielokierunkowe działania w obszarze dziedzictwa kulturowego.

Odpowiedzialni za realizację: samorządy lokalne, samorząd województwa, instytucje kultury i organizacje pozarządowe, środowiska naukowe, służby ochrony zabytków.

Priorytet 1.

Aktywność społeczna i emocjonalne zaangażowanie w opiekę nad regionalnym dziedzictwem kulturowym

Kierunek działań 1. Szerzenie świadomości autentycznych wartości kulturowych

Działanie 1. *Zwiększenie roli partnerstwa organizacji pozarządowych dla skutecznego zarządzania i opieki nad zasobami dziedzictwa kulturowego*

Wspieranie podnoszenia kompetencji kadry zarządzającej oraz przygotowania specjalistów nowoczesnie zarządzających zasobami dziedzictwa kulturowego poprzez system szkoleń, doradztwa i linie grantowe. Stymulowanie aktywnego dialogu regionalnych podmiotów kultury i ich lokalnych partnerów, w szczególności organizacji pozarządowych.

Odpowiedzialni za realizację: samorządy lokalne, instytucje kultury i organizacje pozarządowe, środowiska naukowe, służby ochrony zabytków.

Działanie 2. *Rozwój partnerstwa sektora publicznego, pozarządowego i prywatnego w celu upowszechnienia wartości dziedzictwa kulturowego*

Inicjowanie projektów pilotażowych partnerstwa publiczno-prywatnego mających na celu upowszechnianie i popularyzowanie dziedzictwa kulturowego oraz wspieranie tworzenia silnego zaplecza instytucjonalnego partnerstwa publiczno-prywatnego merytorycznie wspierającego realizację projektów, pełniącego funkcje doradcze i podejmującego działania na rzecz promowania partnerstwa.

Odpowiedzialni za realizację: samorządy lokalne, samorząd województwa, instytucje kultury i organizacje pozarządowe, właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych (inwestorzy), środowiska naukowe, służby ochrony zabytków

Działanie 3. *Wzrost poziomu społecznego odbioru ofert muzeów i instytucji realizujących zadania statutowe w sektorze kultury*

Podjęcie działań na rzecz wzrostu zainteresowania ofertą muzealną i kulturalną poprzez poszerzenie działalności edukacyjnej, w tym wdrożenie interaktywnych zajęć i warsztatów, prowadzenie interdyscyplinarnej działalności badawczej i popularyzowanie jej wyników oraz unowocześnienie sposobu prezentacji zbiorów, w tym modernizacja stałych wystaw muzealnych poprzez wykorzystanie nowoczesnych technik multimedialnych. Ponadto przystosowanie muzeów i instytucji oraz ekspozycji dla osób niepełnosprawnych, m.in. poprzez przygotowanie architektoniczne i wprowadzenie audiodeskrypcji, która za pomocą dodatkowych opisów słownych, umożliwi odbieranie treści wizualnych osobom niewidzącym. Wprowadzenie dogodniejszych godziny otwarcia placówek, pod kątem osób aktywnych zawodowo.

Odpowiedzialni za realizację: instytucje kultury i organizacje pozarządowe, środowiska naukowe, samorządy lokalne, samorząd województwa, służby ochrony zabytków

Działanie 4. *Prowadzenie aktywnej polityki rynku pracy – tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad dziedzictwem kulturowym*

Tworzenie sprzyjających warunków do zatrudnienia w sektorze przemysłów kultury i czasu wolnego oraz dla podjęcia własnej działalności gospodarczej w obszarze dziedzictwa kulturowego. Stymulowanie rozwoju form aktywnego pośrednictwa pracy, szkoleń i przekwalifikowania osób bezrobotnych, umożliwiających zdobywanie nowych umiejętności i podtrzymywanie aktywności zawodowej w sektorze kultury. Ponadto wspieranie tworzenia programów specjalnych przeznaczonych dla osób długotrwale bezrobotnych.

Odpowiedzialni za realizację: instytucje kultury i organizacje pozarządowe, środowiska naukowe, samorządy lokalne, samorząd województwa, służby ochrony zabytków

Działanie 5. *Aktywizacja użytkowników – właścicieli zabytkowych obiektów do inwestowania we własne nieruchomości i adaptowania ich do nowych funkcji*

Podjęcie działań na rzecz tworzenia systemu zachęt formalno-prawnych oraz wspierania prywatnych inwestorów. Podniesienie poziomu oraz zwiększenie zasięgu działalności podmiotów zajmujących się obsługą informacyjną i doradczą inwestorów krajowych i zagranicznych.

Odpowiedzialni za realizację: instytucje kultury i organizacje pozarządowe, środowiska naukowe, samorządy lokalne, samorząd województwa, służby ochrony zabytków

Kierunek działań 2. *Edukacja na rzecz dziedzictwa kulturowego (wczoraj–dziś–jutro)*

Działanie 1. *Edukacja powszechna i podniesienie społecznej świadomości i wrażliwości w kwestii dziedzictwa kulturowego*

Inicjowanie i wspieranie interdyscyplinarnych projektów oraz interaktywnych działań edukacyjnych w obszarze dziedzictwa kulturowego, w szczególności edukacyjnych projektów międzypokoleniowych oraz projektów edukacyjno-animacyjnych tworzonych we współpracy ze społecznościami, które odwołują się do lokalnego dziedzictwa kulturowego. Wzmocnienie edukacji powszechnej i profesjonalnej na rzecz dziedzictwa kulturowego oraz podniesienie poziomu kształcenia kadr zarządzających potencjałem dziedzictwa kulturowego. Ponadto podjęcie działań w celu wyznaczenia dziedzictwu istotnej funkcji w życiu zbiorowym poprzez stymulowanie kreatywności mieszkańców regionu, budowanie emocjonalnej więzi z regionalnym i lokalnym dziedzictwem kulturowym, wzbudzanie szacunku dla spuścizny kulturowej. Stymulowanie rozwoju inicjatyw lokalnych i organizacji pozarządowych w dziedzinie opieki nad zabytkami zarówno materialnego, jak i niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Kształtowanie postaw obywatelskich ukierunkowanych na zwiększenie aktywności mieszkańców w dziedzinie ochrony przestrzeni kulturowej, w tym prezentowania folkloru, sztuki ludowej oraz rzemiosła artystycznego, tworzenia muzeów lokalnych i izb tradycji oraz kolekcji i muzeów prywatnych.

Odpowiedzialni za realizację: instytucje kultury i organizacje pozarządowe, środowiska naukowe, samorządy lokalne, samorząd województwa.

Działanie 2. *Badanie, dokumentowanie i upowszechnianie regionalnego dziedzictwa kulturowego*

Podjęcie działań na rzecz zachowania, prezentacji i popularyzacji materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Zwiększenie roli uczelni wyższych w działaniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego poprzez stymulowanie podejmowania interdyscyplinarnych projektów badawczych oraz badań podstawowych w dziedzinach nauk i sztuki oraz dyscyplinach naukowych i artystycznych związanych z dziedzic-

ctwem kulturowym. Popularyzowanie i upowszechnianie wyników badań. Wspieranie rozwoju nowoczesnych metod dokumentowania dziedzictwa kulturowego oraz sporządzania opracowań studialnych i projektowych. Ponadto stworzenie jednolitej platformy informacyjnej dotyczącej stanu i przemian dziedzictwa kulturowego Małopolski. Podejmowanie działań na rzecz tworzenia i wspierania projektów popularyzujących dziedzictwo kulturowe oraz zasady jego ochrony w środkach masowego przekazu.

Odpowiedzialni za realizację: instytucje kultury i organizacje pozarządowe, środowiska naukowe, samorządy lokalne, samorząd województwa, służby ochrony zabytków.

Działanie 3. *Zapewnienie powszechnego dostępu do elektronicznych baz informacji o zabytkach*

Wspieranie utworzenia wirtualnych sieci współpracy międzyinstytucjonalnej w zakresie wymiany doświadczeń, upowszechniania dobrych praktyk oraz promocji zbiorów muzealnych i obiektów zabytkowych, w tym tworzenie i prowadzenie muzeów wirtualnych, tworzenie portali tematycznych oraz publikowanie w sieci syntetycznych opracowań na temat zasobów dziedzictwa. Ponadto podejmowanie działań na rzecz rozbudowy istniejących i tworzenia nowych baz danych o zasobie dziedzictwa kulturowego oraz tworzenia elektronicznych inwentarzy zbiorów muzealnych.

Odpowiedzialni za realizację: instytucje kultury i organizacje pozarządowe, środowiska naukowe, samorządy lokalne, samorząd województwa.

Priorytet 2.

Funkcjonalne zarządzanie regionalnym dziedzictwem kulturowym

Kierunek działań 1. *Harmonijne łączenie walorów zabytków z ich współczesnymi funkcjami*

Działanie 1. *Tworzenie nowoczesnych struktur zarządzania przestrzenią kulturową*

Stworzenie możliwości podnoszenia kompetencji kadry zarządzającej zasobami dziedzictwa kulturowego oraz przygotowania specjalistów strategicznie planujących rozwój instytucji kultury. Podejmowanie działań na rzecz podnoszenie społecznej świadomości w zakresie rozwoju współpracy sektora kultury i biznesu oraz partnerstw osób i instytucji działających w obszarze kultury.

Odpowiedzialni za realizację: środowiska naukowe, instytucje kultury i organizacje pozarządowe, właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych (inwestorzy), samorząd województwa, samorządy lokalne.

Działanie 2. *Wypracowanie mechanizmów włączających dziedzictwo kulturowe w obieg gospodarczy.*

Określenie i wdrożenie zespołu metod zarządzania dziedzictwem kulturowym stymulujących wymianę dóbr kultury oraz wspierających przedsięwzięcia wykorzystujące ekonomiczny potencjał krajobrazu kulturowego. Ponadto wypracowanie rozwiązań ekonomiczno-prawnych dla ochrony dziedzictwa kulturowego.

Odpowiedzialni za realizację: samorządy lokalne, służby ochrony zabytków.

Kierunek działań 2. *Integracja regionalna na podstawie idei sieci obszarów, miast i instytucji*

Działanie 1. *Zwiększenie konkurencyjności miejsc i ośrodków kulturowych poprzez utworzenie sieci miejsc funkcjonujących jako zintegrowane systemy powiązane ze sobą fizycznie i wirtualnie, zachowujących bogactwo i zróżnicowanie kulturowe, umiejętnie łączących teraźniejszość i przyszłość z przeszłością*

Podejmowanie działań na rzecz podniesienia znaczenia lokalnych ośrodków kulturowych jako miejsc inwestycji i koncentracji działalności gospodarczej, społecznej, turystycznej i kulturalnej poprzez rozwój powiązań instytucjonalnych i infrastrukturalnych pomiędzy ośrodkami lokalnymi. Ponadto rozwijanie kompleksowego, międzylokalnego systemu informacji w celu ułatwienia dostępu do dziedzictwa kulturowego oraz oferty kulturalnej i turystycznej.

Odpowiedzialni za realizację: służby ochrony zabytków, środowiska naukowe, instytucje i organizacje pozarządowe, właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych (inwestorzy), samorząd województwa, samorządy lokalne.

Działanie 2. *Wspieranie rozwoju nowych ośrodków kulturowych*

Wspieranie działań mających na celu rozbudowę infrastruktury kulturalnej, kongresowej i wystawienniczej ośrodków kulturowych, poprawę jakość przestrzeni publicznej oraz dostępności zewnętrznej i wewnętrznej ośrodków.

Odpowiedzialni za realizację: służby ochrony zabytków, środowiska naukowe, instytucje i organizacje pozarządowe, właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych (inwestorzy), samorząd województwa, samorządy lokalne.

Działanie 3. *Wspieranie tworzenia ponadlokalnych produktów kulturowych*

Wspieranie działań na rzecz stworzenia, rozwoju i promocji ponadlokalnych produktów kulturowych, turystycznych i tradycyjnych (m.in. szlaków turystycznych, produktów spożywczych, wyrobów rzemiosła, wydarzeń kulturowych) wykorzystujących specyficzne zasoby i zwyczaje regionalne. Rozszerzanie oferty wydawnictw informacyjnych i promocyjnych. Inicjowanie imprez wystawienniczych i targowych oraz innych wydarzeń o randze ponadlokalnej oraz organizowanie kampanii reklamowych promujących walory turystyczne i kulturowe w regionie.

Odpowiedzialni za realizację: samorząd województwa, samorządy lokalne, instytucje i organizacje pozarządowe.

Kierunek działań 3. *Rozwój partnerstwa sektora publicznego, pozarządowego i prywatnego*

Działanie 1. *Promocja partnerstwa publiczno-prywatnego jako skutecznego mechanizmu wykorzystania potencjału dziedzictwa kulturowego*

Stworzenie platformy wymiany doświadczeń w zakresie realizacji projektów partnerstwa publiczno-prywatnego czerpiących korzyści z potencjału dziedzictwa kulturowego oraz jego ochrony. Ponadto wspieranie tworzenia silnego zaplecza instytucjonalnego partnerstwa publiczno-prywatnego merytorycznie wspierającego realizację projektów, pełniącego funkcje doradcze i podejmującego działania na rzecz promowania partnerstwa.

Odpowiedzialni za realizację: samorząd województwa, samorządy lokalne, służby ochrony zabytków, instytucje i organizacje pozarządowe, właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych (inwestorzy).

Działanie 2. *Wykorzystanie najlepszych rozwiązań współpracy publiczno-prywatnej w celu zachowania dziedzictwa kulturowego*

Inicjowanie i wspieranie projektów pilotażowych partnerstwa publiczno-prywatnego w obszarze ochrony dziedzictwa kulturowego, w tym w dziedzinie rewitalizacji zdegradowanych obszarów dziedzictwa kulturowego oraz regeneracji i rozwoju przestrzeni miejskiej.

Odpowiedzialni za realizację: samorządy lokalne, instytucje i organizacje pozarządowe, właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych (inwestorzy).

Kierunek działań 4. *Stworzenie ponadlokalnej struktury koordynującej współpracę w obszarze dziedzictwa kulturowego*

Działanie 1. *Unowocześnienie instytucji opieki nad zbiorami*

Podjęcie działań na rzecz udoskonalenia struktur organizacyjnych instytucji opieki nad zabytkami, w tym tworzenie sieci muzealnej oraz wypracowanie standardów współpracy międzyinstytucjonalnej w szczególności w obszarze prezentacji zbiorów, oferty muzealnej oraz systemu informacji o zbiorach i muzeach. Wspieranie rozwoju wykwalifikowanej kadry, profesjonalnie przygotowanej do pracy w muzealnictwie. Podniesienie poziomu działalności edukacyjnej, w tym wdrożenie interaktywnych zajęć i warsztatów, prowadzenie interdyscyplinarnej działalności badawczej i popularyzowanie jej wyników. Unowocześnienie sposobu prezentacji i przechowywania zbiorów, w tym modernizacja stałych wystaw muzealnych poprzez wykorzystanie nowoczesnych technik multimedialnych oraz rozbudowa infrastruktury służącej przechowywaniu, dokumentowaniu i badaniu zbiorów. Ponadto podniesienie poziomu zabezpieczenia zbiorów i placówek uprawnionych do ich przechowywania.

Odpowiedzialni za realizację: służby ochrony zabytków, środowiska naukowe, instytucje i organizacje pozarządowe, właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych (inwestorzy), samorząd województwa, samorządy lokalne.

Działanie 2. *Wspieranie rozwoju muzeów, muzeów na wolnym powietrzu oraz innych instytucji o charakterze muzealnym*

Podjęcie działań wspierających przekształcenie muzeów w instytucje kreatywne, które prowadzą działalność badawczo-naukową we właściwych dla siebie dziedzinach, stymulują tworzenie nowych form kultury i nauki.

Odpowiedzialni za realizację: służby ochrony zabytków, środowiska naukowe, instytucje i organizacje pozarządowe, właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych (inwestorzy), samorząd województwa, samorządy lokalne.

Działanie 3. *Kreowanie i wspieranie instytucji zarządzających i dokumentujących małopolskie dziedzictwo kulturowe*

Podjęcie działań na rzecz zapewnienia optymalnych warunków współpracy podmiotów zarządzających dziedzictwem kulturowym. Utworzenie sieci instytucji badających i dokumentujących dziedzictwo kulturowe, realizujących zadania statutowe w zakresie m.in. monitorowania stanu zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego, kreowania i opiniowania zadań w obszarze ochrony i opieki nad regionalną przestrzenią kulturową, prowadzenia działalności edukacyjnej oraz tworzenia instrumentów finansowego wsparcia działań związanych z dziedzictwem kulturowym w Małopolsce.

Odpowiedzialni za realizację: służby ochrony zabytków, środowiska naukowe, instytucje i organizacje pozarządowe, właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych (inwestorzy), samorząd województwa, samorządy lokalne.

Kierunek działań 5. Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego Małopolski

Działanie 1. *Rozpoznanie stanu zachowania oraz potrzeb konserwatorskich i remontowych obiektów zabytkowych*
Zweryfikowanie stanu zachowania obiektów zabytkowych oraz zidentyfikowanie potrzeb w zakresie ich konserwacji – rozumianej jako interwencja w substancję i formę zabytku o niewielkim zakresie; w pełni udokumentowana i nienaruszająca historycznych wartości; w pełni utrwalająca zabytkową formę i substancję obiektu (np. konserwacja, restauracja, anastyloza w rozumieniu Karty Weneckiej). Ponadto zidentyfikowanie potrzeb w zakresie prac remontowych obiektów zabytkowych – rozumianych jako działanie budowlane; interwencja w substancję i formę zabytku o znacznym zakresie, nie w pełni udokumentowana, ingerująca w historyczne wartości oraz nie w pełni zachowująca zabytkową formę i substancję obiektu; przynosząca konieczność przeprowadzenia selekcji wartości zabytkowych (np. rekonstrukcja, restytucja, odbudowa, adaptacja). Podejmowanie działań na rzecz właściwego określenia zakresu i charakteru priorytetowych działań konserwatorskich oraz programu finansowania ochrony zabytków.

Odpowiedzialni za realizację: służby ochrony zabytków, środowiska naukowe, instytucje i organizacje pozarządowe, właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych (inwestorzy), samorząd województwa, samorządy lokalne.

Działanie 2. *Określenie strategicznych dla regionu zabytków i obszarów dziedzictwa kulturowego oraz poprawa ich utrzymania i sposobu użytkowania*

Wytypowanie wyjątkowych w skali kraju, strategicznych dla rozwoju regionu zasobów zabytków i obszarów dziedzictwa kulturowego, m.in. sakralnych zabytkowych obiektów architektury drewnianej i zabytkowego budownictwa drewnianego, zabytków przemysłu, techniki i sztuki inżynierskiej, obiektów proponowanych do uznania za pomnik historii i wpisania na listę UNESCO oraz zespołów staromiejskich, zabytkowych obiektów i zespołów urbanistycznych miast i miasteczek poza głównymi ośrodkami, zespołów dworsko-parkowych, zespołów zabytkowej zieleni i ruin zamków oraz podejmowanie wielokierunkowych działań na rzecz ich zagospodarowania i należytego utrzymania.

Odpowiedzialni za realizację: służby ochrony zabytków, środowiska naukowe, instytucje i organizacje pozarządowe, samorząd województwa, samorządy lokalne.

Działanie 3. *Wdrożenie perspektywicznych programów i planów działań konserwatorskich wobec zbiorów muzealnych*

Podejmowanie działań w celu poprawy stanu zachowania zbiorów muzealnych, ich bezpieczeństwa oraz stworzenia optymalnych warunków do ich przechowywania, udostępniania oraz badania i dokumentowania.

Odpowiedzialni za realizację: samorząd województwa, samorządy lokalne, służby ochrony zabytków, środowiska naukowe, instytucje i organizacje pozarządowe.

Działanie 4. *Egzekwowanie wytycznych konserwatorskich oraz stosowanie zintegrowanej konserwacji*

Prowadzenie działań konserwatorskich o charakterze kompleksowym i interdyscyplinarnym z uwzględnieniem siedmiu podstawowych zasad konserwatorskich, w szczególności zasady zachowania prawdy historycznej, czyli autentyzmu dzieła sztuki, zapewnienia dominacji zabytku, zastosowania przy podejmowaniu konserwacji postępowania naukowego oraz zapewnienia rzetelności wynikającej z pogłębionej wiedzy fachowej i techniki; intensyfikacja nadzoru konserwatorskiego. Ponadto włączanie zagadnień ochrony dziedzictwa kulturowego

do każdego etapu planowania przestrzennego, umiejętne połączenie zasad ochrony zabytków z wymogami życia i prawami ekonomii.

Odpowiedzialni za realizację: służby ochrony zabytków, konserwatorzy zabytków, środowiska naukowe, instytucje kultury i organizacje pozarządowe, właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych (inwestorzy), Kościoły i związki wyznaniowe, samorząd województwa, samorządy lokalne.

Działanie 5. *Wprowadzenie różnorodnych form ochrony dziedzictwa kulturowego, wyselekcjonowanych indywidualnie dla danego zabytku*

Wypracowanie form ochrony dziedzictwa kulturowego najlepiej odpowiadających przedmiotowi ochrony, określenie indywidualnych wartości zabytkowych dla poszczególnych obiektów, w tym wartości wskazanych do bezwzględного zachowania, zdeterminowanie zakresu i sposobu działania konserwatorskiego przez cele działań, tzn. określoną wartość zabytkową, prowadzenie ochrony realizowanej różnymi działaniami, dobieranymi indywidualnie dla każdego zabytku.

Odpowiedzialni za realizację: służby ochrony zabytków, środowiska naukowe, właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych, Kościoły i związki wyznaniowe, organizacje pozarządowe.

Działanie 6. *Wspieranie rewaloryzacji oraz rozwoju przestrzennego krajobrazu kulturowego zgodnego z istniejącymi wartościami estetycznymi i historycznymi*

Podjęcie działań na rzecz przywrócenia i zachowania regionalnego zrównoważonego krajobrazu architektonicznego, w tym wspieranie planowania przestrzennego z zachowaniem równowagi pomiędzy ochroną krajobrazu kulturowego a polityką rozwoju regionalnego. Ponadto wspieranie prowadzenia szerokich dyskusji publicznych nad planami zagospodarowania oraz kreowanie potrzeby przeprowadzania konkursów architektonicznych i urbanistycznych promujących tworzenie przestrzeni przyjaznej, nieinwazyjnej. Upowszechnianie współczesnych kryteriów oceny architektury zdeterminowanych przez stosunek do otaczającej przestrzeni, wartości kulturowych, estetycznych i dziedzictwa narodowego. Promowanie i upowszechnianie umiejętności nawiązywania do krajobrazu kulturowego oraz wykreowania nowej wartości estetycznej.

Odpowiedzialni za realizację: służby ochrony zabytków, środowiska naukowe, instytucje i organizacje pozarządowe, właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych (inwestorzy), samorząd województwa, samorządy lokalne.

Priorytet 3.

Ekonomiczne zorientowanie regionalnego dziedzictwa kulturowego – przemysły kultury i czasu wolnego

Kierunek działań 1. Systemowa promocja regionalnego dziedzictwa kulturowego

Działanie 1. *Podnoszenie poziomu świadomości wartości krajobrazu jako elementu niezbędnego do rozwoju przemysłów czasu wolnego*

Podjęcie działań na rzecz stworzenia i utrzymania wizerunku Małopolski jako miejsca atrakcyjnego dla inwestorów poprzez upowszechnianie i promowanie dobrych praktyk zagospodarowania obiektów zabytkowych oraz kształtowania przestrzeni; rozwijanie i promowanie produktów turystycznych opartych na unikalnych własnościach regionu, w tym krajobrazie kulturowym. Ponadto upowszechnianie gospodarczej wartości

krajobrazu kulturowego wśród osób i instytucji kreujących rozwój przemysłów czasu wolnego (zarówno z perspektywy kreowania strategii, jak i jej wdrażania) oraz pasywnych odbiorców kultury.

Odpowiedzialni za realizację: samorząd województwa, samorzady lokalne, instytucje kultury i organizacje pozarządowe, właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych (inwestorzy).

Działanie 2. *Prowadzenie aktywnego marketingu dziedzictwa kulturowego*

Kreowanie i zaspakajanie potrzeb mieszkańców regionu w zakresie ich uczestnictwa w kulturze oraz obcowania z dziedzictwem kulturowym. Ponadto wspieranie sporządzania specjalistycznych opracowań dotyczących wykorzystania małopolskiego dziedzictwa kulturowego w rozwoju ekonomicznym regionu; wspieranie tworzenia ofert inwestycyjnych nieruchomości zabytkowych oraz pozyskiwanie ich użytkowników; stymulowanie rozwoju doradztwa w zakresie pomocy dla inwestorów obiektów zabytkowych. Podniesienie poziomu oraz zwiększenie zasięgu działalności podmiotów zajmujących się obsługą informacyjną i doradczą inwestorów krajowych i zagranicznych. Ponadto tworzenie sprzyjających warunków do zatrudnienia w sektorze kultury i przemysłów czasu wolnego oraz dla podjęcia własnej działalności gospodarczej w obszarze dziedzictwa kulturowego.

Odpowiedzialni za realizację: samorzady lokalne, samorząd województwa, instytucje kultury i organizacje pozarządowe, właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych (inwestorzy).

Kierunek działań 2. *Rozwój przemysłów czasu wolnego opartych na miejscowych tradycjach i autentyzmie lokalnego dziedzictwa kulturowego*

Działanie 1. *Wspieranie rozwoju turystyki kulturowej i rekreacyjnej*

Rozwijanie regionalnych i lokalnych produktów turystycznych oraz tworzenie nowych produktów bazujących na walorach kulturowych, przyrodniczych i krajobrazowych Małopolski.

Odpowiedzialni za realizację: samorząd województwa, samorzady lokalne, instytucje kultury i organizacje pozarządowe, właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych (inwestorzy).

Działanie 2. *Utrzymanie atrakcyjności turystycznej i kulturowej*

Wzmocnienie działań związanych z rozwojem usług turystycznych i usług przemysłów kultury, w tym kreowanie regionalnych produktów kulturowych i produktów turystyki kulturowej oraz zachowanie produktów już istniejących. Stymulowanie aktywnej polityki w zakresie wprowadzania lokalnych i regionalnych produktów do obrotu gospodarczego. Podejmowanie działań na rzecz poszerzenia oferty kulturalnej i turystycznej Małopolski służącej utrzymaniu ruchu turystycznego oraz wprowadzeniu ruchu turystycznego poza obecnie dominujące ośrodki.

Odpowiedzialni za realizację: samorząd województwa, samorzady lokalne, instytucje kultury i organizacje pozarządowe, właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych (inwestorzy).

Działanie 3. *Wspieranie rozwoju infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej*

Podniesienie jakości publicznej infrastruktury turystycznej oraz wspieranie integracji i rozbudowy regionalnego systemu informacji turystycznej poprzez budowę nowych oraz rozbudowę i przebudowę istniejących centrów i punktów informacji turystycznej, w tym rozwój systemów informacyjnych, uruchamianie infokiosków i innych

nowoczesnych rozwiązań. Wspieranie zagospodarowania przestrzeni miejscowości turystycznych i uzdrowskich poprzez podejmowanie działań związanych z wprowadzaniem inwestycji związanych z rozwojem funkcji uzdrowskiej i turystycznej, niedegradujących przestrzeni publicznej oraz nienaruszających substancji zabytków i dóbr kultury.

Odpowiedzialni za realizację: samorząd województwa, samorządy lokalne, instytucje kultury i organizacje pozarządowe, właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych (inwestorzy).

VII Zadania programowe wynikające z przyjętych priorytetów

Wspierając realizację działań wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami, wyznaczono konkretne zadania programowe o randze ponadlokalnej wynikające z przyjętych priorytetów i określone na podstawie wytycznych dokumentów planistycznych i rekomendacji służb ochrony zabytków, w szczególności dotyczących:

1. zabytków zagrożonych, wymagających prac ratunkowych;
2. zabytków o znaczeniu regionalnym posiadających duże znaczenie artystyczne i historyczne, będące wybitnymi przykładami sztuki lub architektury lub zachowanego w niezmienionym kształcie krajobrazu kulturowego;
3. obszarów zaproponowanych do objęcia ochroną prawną w postaci parków kulturowych i wpisania do rejestru zabytków oraz uznania za Pomniki Historii;
4. zasobów dóbr kultury współczesnej zidentyfikowanych w województwie małopolskim.

Zadania, które wpisują się w określone kierunki działań związane z objęciem ochroną prawną obszarów lub obiektów o szczególnych walorach krajobrazowych lub zabytkowych, powinny znaleźć odzwierciedlenie w gminnych i powiatowych programach opieki nad zabytkami. Należy podkreślić, że fakt wskazania zadania (obiektu lub obszaru zabytkowego) nie jest jedynym i wystarczającym kryterium przyznania środków z budżetu publicznego na jego realizację. Pełni jedynie funkcję inspirującą i aktywizującą jednostki samorządu terytorialnego oraz właścicieli lub użytkowników obiektów zabytkowych do podjęcia działań w celu wykonania niniejszych zadań oraz pozyskania środków na ich realizację z innych źródeł finansowania.

I Zadania programowe o randze ponadlokalnej

- Zweryfikowanie stanu zachowania obiektów zabytkowych o randze regionalnej wyszczególnionych w niniejszym programie (zob. Tabela 1. Obiekty o znaczeniu regionalnym...) oraz zidentyfikowanie potrzeb w zakresie ich konserwacji i prac remontowych
- Określenie strategicznych dla rozwoju regionu zasobów zabytków i obszarów dziedzictwa kulturowego
- Sporządzenie strategicznego planu wspierania prac konserwatorskich prowadzonych przy obiektach zabytkowych usytuowanych na obszarze województwa małopolskiego oraz określenie priorytetów dla programu finansowania zadań z dziedziny ochrony zabytków
- Inicjowanie, wspieranie i kontynuowanie prac konserwatorskich przy obiektach i w obszarach zabyt-

kowych o znaczeniu regionalnym

- Określenie działań na rzecz ocalenia przed zniszczeniem zabytków zagrożonych, wymagających prac ratunkowych (zob. 2.7 Obiekty zabytkowe szczególnie zagrożone)
  - Wdrożenie i kontynuowanie systemowej ochrony zabytków architektury i budownictwa drewnianego, w szczególności w zakresie podniesienia poziomu zabezpieczenia przeciwwłamaniowego i przeciwpożarowego
  - Wdrożenie systemowej ochrony zabytków przemysłu, techniki i sztuki inżynierskiej oraz zabytków archeologicznych.
  - Wspieranie działań prowadzących do umocnienia ustawowych form ochrony zabytków oraz innych form ochrony przestrzeni kulturowej, w tym ochrony dóbr kultury współczesnej
  - Opracowanie koncepcji tematycznych i funkcjonalno-przestrzennych szlaków kulturowych o znaczeniu ponadlokalnym i ponadregionalnym, wytyczonych na podstawie zasobów dziedzictwa kulturowego na obszarze województwa oraz wspieranie zagospodarowania i promowanie istniejących szlaków kulturowych na obszarze województwa
  - Inicjowanie i rozwijanie długoterminowej akcji edukacyjnej w zakresie dziedzictwa kulturowego poprzez m.in. system grantów, konkursów, nagród i innych form wsparcia
  - Wspieranie realizacji seminariów, warsztatów, konferencji służących wymianie wiedzy, umiejętności i doświadczeń z zakresu dziedzictwa kulturowego
- Inicjowanie współpracy wielu podmiotów w celu realizacji projektów edukacyjnych, kulturalnych i artystycznych nawiązujących do historii i dziedzictwa kulturowego
- Promowanie i upowszechnianie wiedzy o zasobach dziedzictwa kulturowego Małopolski poprzez wspieranie wydawnictw turystycznych (foldery, mapy, ulotki, multimedia), targów oraz innych imprez promocyjnych, kampanii billboardowych oraz innych form promocji np. współpracy z regionami partnerskimi
  - Kontynuacja realizacji wydawnictw, folderów i portali internetowy promujących walory i zasoby kulturowe oraz krajobrazowe Małopolski
  - Promowanie dobrych praktyk w dziedzinie opieki nad dziedzictwem kulturowym materialnym i niematerialnym
  - Wspieranie przedsięwzięć obejmujących ochronę wartości małopolskiego regionalnego i lokalnego dziedzictwa kulturowego oraz aktywnych działań przyczyniających się do umocnienia tożsamości regionalnej
  - Wspieranie regionalnego systemu informacyjno-edukacyjnego dotyczącego ochrony walorów kulturowych i specyfiki ochrony krajobrazu kulturowego

VIII Źródła finansowania „Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce”

Poniżej zaprezentowano możliwości finansowania opieki nad zabytkami, wskazując najważniejsze źródła pozyskania funduszy. Z uwagi na zmienność ich liczby, wysokości i dostępności dla każdego projektu i zadania z dziedziny opieki nad zabytkami należy aktualnie analizować możliwości pozyskania środków na jego realizację.

Tabela 1. Źródła finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w województwie małopolskim oraz zakres finansowania

Źródło finansowania		Przedmiot finansowania
Budżet państwa	Małopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków (środki finansowe z budżetu państwa z części, której dysponentem jest wojewoda)	<ul style="list-style-type: none"> Prace konserwatorskie i remontowe zabytkowych obiektów na terenie województwa małopolskiego z wyłączeniem administracyjnego obszaru miasta Krakowa, posiadających istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub naukowe oraz będących w złym stanie technicznym – zabytki ruchome i nieruchome; ratownicze badania archeologiczne; dokumentacja konserwatorska, ewidencyjna i archeologiczna
	Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego	<ul style="list-style-type: none"> Ochrona i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego; konserwacja i zabezpieczenie obiektów muzealnych oraz konserwacja i rewaloryzacja zabytków, ochrona dziedzictwa kultury ludowej (Program Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego – w ramach programu „Dziedzictwo Kulturowe”, priorytet 1. „Ochrona zabytków”, priorytet 2. „Rozwój instytucji muzealnych” oraz priorytet 5. „Ochrona dziedzictwa kultury ludowej”) Inwestycje w infrastrukturę kultury (Program Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego – w ramach programu „Rozwój infrastruktury kultury”) Zachowanie, waloryzacja i ochrona dziedzictwa kulturowego w ramach Mecenatu Państwa Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami (dotacje celowe przeznaczone na finansowanie lub dofinansowanie zadań z zakresu administracji rządowej i innych zadań oraz na finansowanie lub dofinansowanie prac remontowych i konserwatorskich obiektów zabytkowych jednostkom należącym i nienależącym do sektora finansów publicznych). Dotacje podmiotowe dla narodowych instytucji Inne

Źródło finansowania		Przedmiot finansowania
Budżet państwa (środki społeczne i darowizny)	Narodowy Fundusz Rewaloryzacji Zabytków Krakowa (dysponent Społeczny Komitet Odnowy Zabytków Krakowa)	<ul style="list-style-type: none"> Prace konserwatorsko-remontowe zabytkowej architektury znajdującej się na terenie miasta Krakowa, stanowiącej własność Skarbu Państwa, miasta Krakowa, Kościołów i związków wyznaniowych oraz właścicieli prywatnych.
Budżet państwa	Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji – Fundusz Kościelny	<ul style="list-style-type: none"> Remont i konserwacja obiektów sakralnych o wartości zabytkowej
	Ministerstwo Środowiska – państwowe jednostki budżetowe – Parki Narodowe	<ul style="list-style-type: none"> Wydatki bieżące i inwestycyjne na utrzymanie Parków Narodowych wraz z muzeami przyrodniczymi Wydatki na ochronę krajobrazu kulturowego
Województwo Małopolskie		<ul style="list-style-type: none"> Dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze województwa małopolskiego pn. „Ochrona zabytków Małopolski” „Kapliczka” – konkurs dla jednostek samorządu terytorialnego z terenu województwa małopolskiego podejmujących prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkowych kapliczkach Utrzymanie i tworzenie infrastruktury szlaków turystycznych w regionie, aktywizacja Szlaku Architektury Drewnianej, budowa i rozwój produktów turystycznych Małopolski w ramach konkursu „Małopolska Gościńska” Wspieranie przedsięwzięć obejmujących ochronę wartości małopolskiego – regionalnego i lokalnego dziedzictwa kulturowego w ramach konkursu „Mecenat Małopolski” Dotacje na działalność bieżącą i inwestycyjną instytucji kultury, w szczególności muzeów, w tym na cele konserwacji obiektów zabytkowych
Jednostki samorządu terytorialnego (gminy i powiaty)		<ul style="list-style-type: none"> Ochrona i konserwacja zabytków (wydatki gmin, wydatki powiatów) Dotacje na działalność bieżącą i inwestycyjną dla instytucji kultury, w tym muzeów
Fundusze Strukturalne Unii Europejskiej		<p>1) Małopolski Regionalny Program Operacyjny na lata 2007–2013:</p> <ul style="list-style-type: none"> Oś Priorytetowa 3. Turystyka i przemysł kulturowy: <ul style="list-style-type: none"> Działanie 3.1 Rozwój infrastruktury turystycznej; Schemat D. Inwestycje w poprawę bazy noclegowej oraz przystosowanie obiektów zabytkowych do celów turystycznych; W ramach schematu wspierane będą m.in.: inwestycje związane z przystosowaniem obiektów zabytkowych do funkcji hotelarskich. Oś Priorytetowa 3. Turystyka i przemysł kulturowy: <ul style="list-style-type: none"> Działanie 3.2 Rozwój produktu dziedzictwa kulturowego; Schemat A. Dziedzictwo kulturowe i rewaloryzacja układów przestrzennych; W ramach schematu wspierane będą w szczególności projekty związane z: <ul style="list-style-type: none"> konserwacją, renowacją, rewaloryzacją, zachowaniem oraz zabezpieczeniem przed zagrożeniami obiektów (wraz z ich otoczeniem) wpisanych do wojewódzkiego rejestru zabytków, na listę światowego dziedzictwa UNESCO, uznanych za Pomnik Historii, objętych formą parku kulturowego, miejsc pamięci narodowej i martyrologii lub innych miejsc historycznych powołanych za pomocą odrębnych ustaw oraz skansenów wraz z ich przystosowaniem dla celów kulturalnych i turystyki kulturowej; projekty związane z konserwacją, renowacją, rewaloryzacją, zachowaniem publicznych zabytków inżynierii, techniki i przemysłu objętych formą ochrony zabytków wraz z ich otoczeniem w celu przystosowania ich na cele kulturalne, np. muzea, domy i ośrodki kultury, centra sztuki nowoczesnej, galerie sztuki oraz turystyki kulturowej, ze szczególnym uwzględnieniem projektów angażujących nowoczesne technologie;

Źródło finansowania	Przedmiot finansowania
Fundusze Strukturalne Unii Europejskiej	<p>– projekty związane z konserwacją publicznych zbiorów zabytków ruchomych oraz zabytkowych księgozbiorów i archiwaliów, a także tworzeniem kompleksowych systemów informacji i zabezpieczeń przed nielegalnym wywozem dzieł sztuki oraz zabezpieczeniem zabytków ruchomych i nieruchomości przed kradzieżą i zniszczeniem, z zastrzeżeniem, że zbiory i zabytki będące przedmiotem projektu są ogólnodostępne dla mieszkańców regionu.</p> <p>– projekty związane z konserwacją, renowacją, rewaloryzacją, zachowaniem oraz zabezpieczeniem przed zagrożeniami układów przestrzennych (urbanistycznych i ruralistycznych) o wybitnych wartościach historyczno-kulturowych.</p> <p>• Oś Priorytetowa 6. Spójność wewnątrzregionalna: Działanie 6.1 Rozwój miast; Schemat A. Projekty realizowane wyłącznie w ramach programów rewitalizacji; W ramach schematu wspierane będą m.in. projekty związane z rewitalizacją zabytkowych centów miast.</p> <p>2) Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko (2007–2013):</p> <p>• Oś Priorytetowa 11. Kultura i dziedzictwo kulturowe: Działanie 11.1 Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego o znaczeniu ponadregionalnym; W ramach działania wspierane będą projekty z zakresu ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego o znaczeniu ponadregionalnym, a także projekty z zakresu rozwoju zasobów cyfrowych w obszarze kultury w dziedzinie zasobów zabytkowych. Wsparcie kierowane jest także na działania związane z tworzeniem wirtualnych instytucji kultury (dotyczy wykorzystania w tym celu zbiorów zabytkowych). Efektem realizacji projektów będzie poprawa stanu zabytków (ruchomych i nieruchomości) o znaczeniu europejskim i ogólnopolskim, wzrost znaczenia kultury w kreowaniu miejsc pracy i PKB oraz atrakcyjności kraju dla mieszkańców, turystów i inwestorów.</p> <p>• Oś Priorytetowa 11. Kultura i dziedzictwo kulturowe: Działanie 11.3 Infrastruktura szkolnictwa artystycznego; W ramach działania wspierane będą projekty z zakresu rozwoju oraz poprawy stanu infrastruktury szkół i uczelni artystycznych (dotyczy również prac prowadzonych w obiektach zabytkowych oraz zespołach tych obiektów wraz z ich otoczeniem).</p> <p>3) Program Operacyjny Innowacyjna Gospodarka, 2007–2013:</p> <p>• Oś priorytetowa 6. Polska gospodarka na rynku międzynarodowym; Działanie 6.4 Inwestycje w produkty turystyczne o znaczeniu ponadregionalnym; W ramach działania wspierane będą m.in. projekty przewidujące wsparcie dla obiektów stanowiących wyjątkowe atrakcje turystyczne znajdujące się na liście Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego UNESCO lub uznane przez Prezydenta RP za Pomniki Historii.</p> <p>4) Program Współpracy Transgranicznej Polska–Słowacja 2007–2013:</p> <p>• Priorytet 2. Rozwój społeczno-gospodarczy; Temat 2. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego; W ramach tematu udziela się wsparcia w szczególności na: – inwestycje dotyczące rozwoju i modernizacji infrastruktury związanej z kulturą, ochroną dziedzictwa kulturowego, – wspólne programy dziedzictwa kulturowego i programy historyczne, – rozwój współpracy między instytucjami kulturalnymi, edukacyjnymi, ekologicznymi i instytucjami badawczymi, Kościołami i stowarzyszeniami religijnymi, wymiana kulturowa, wymiana młodzieży, – opracowanie analiz, badań, strategii, programów i projektów, których celem jest ochrona dziedzictwa naturalnego i kulturowego,</p>

Źródło finansowania	Przedmiot finansowania
Programy wspólnotowe	<p>1) Program Kultura 2007–2013: W ramach programu wspierane będą projekty kulturalne, dotyczące wszystkich dziedzin kultury i sztuki (sztuk scenicznych, wizualnych, literatury oraz dziedzictwa). Ponadto wspierane będą projekty z zakresu:</p> <ul style="list-style-type: none"> – ponadnarodowej mobilności osób działających w sektorze kultury, – ponadnarodowego obiegu dzieł oraz wyrobów artystycznych i kulturalnych; – dialogu między kulturami.
Fundusz Rolny	<p>Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013</p> <ul style="list-style-type: none"> • Priorytet 3. Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej; Działanie 3.4 Odnowa i rozwój wsi; W ramach działania wspierane będą projekty z zakresu m.in.: <ul style="list-style-type: none"> – budowy, przebudowy, remontu lub wyposażenia obiektów (pełniących funkcje publiczne, społeczno-kulturalne, rekreacyjne i sportowe, służących promocji obszarów wiejskich, w tym propagowaniu i zachowaniu dziedzictwa historycznego, tradycji, sztuki oraz kultury) – budowy remontu lub przebudowy infrastruktury związanej z rozwojem funkcji turystycznych, sportowych lub społeczno-kulturalnych; – zakupu obiektów charakterystycznych dla tradycji budownictwa w danym regionie, w tym budynków będących zabytkami, z przeznaczeniem na cele publiczne; – odnawiania, eksponowania lub konserwacji lokalnych pomników historycznych, budynków będących zabytkami lub miejsc pamięci; – kultywowania tradycji społeczności lokalnej oraz tradycyjnych zawodów. • Priorytet 4. Leader; Działanie 4.1 Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju; W ramach działania wspierane będą projekty z zakresu m.in.: <ul style="list-style-type: none"> – promocji i rozwoju lokalnej aktywności, w tym promocji lokalnej twórczości kulturalnej i artystycznej, z wykorzystaniem lokalnego dziedzictwa kulturowego, historycznego oraz przyrodniczego; – renowacja zabezpieczenia i oznakowania przydrożnych kapliczek, pomników przyrody, odkrywek geologicznych i innych miejsc i budowli charakterystycznych dla danej miejscowości i istotnych dla realizacji LSR wraz z uporządkowaniem terenu wokół tych miejsc; – odnawiania elewacji i dachów prywatnych budynków, ogrodzeń oraz innych obiektów charakterystycznych dla budownictwa danego regionu; – zakupu strojów, eksponatów i innego wyposażenia dla zespołów artystycznych, zespołów folklorystycznych oraz innych grup i zespołów kultywujących miejscowe tradycje i zwyczaje; – inwestycji służących utrzymaniu i kultywowaniu tradycyjnych zawodów i rzemiosła oraz inwestycji służących wspieraniu twórczości lokalnej lub ludowej.
Jednostki administracyjne Kościołów i związków wyznaniowych	<ul style="list-style-type: none"> • Wydatki bieżące i inwestycyjne na utrzymanie muzeów kościelnych i związków wyznaniowych
Uczelnie wyższe	<ul style="list-style-type: none"> • Wydatki bieżące i inwestycyjne na utrzymanie muzeów uczelnianych i bibliotek • Wydatki własne na cele konserwacji obiektów zabytkowych i zbiorów
Polskie Towarzystwo Turystyczno- Krajoznawcze	<ul style="list-style-type: none"> • Wydatki bieżące i inwestycyjne na utrzymanie muzeów PTTK • Inne wydatki (utrzymanie szlaków)
Inni organizatorzy muzeów (osoby fizyczne, osoby prawne, jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej z wyłączeniem podmiotów wskazanych w pkt 9-12)	<ul style="list-style-type: none"> • Wydatki bieżące i inwestycyjne na utrzymanie muzeów ww. organizatorów • Inne wydatki

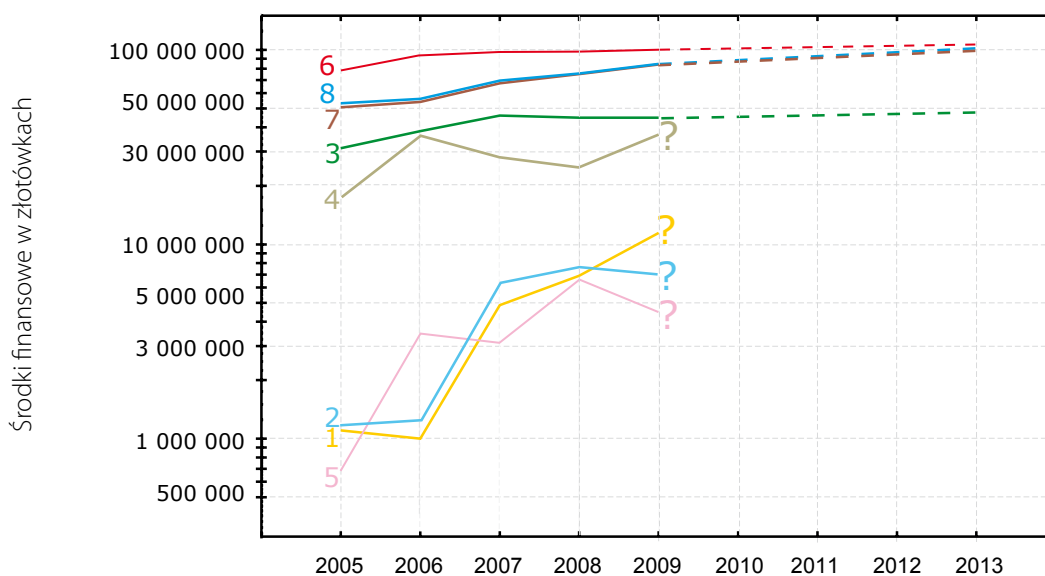
Rysunek poniżej prezentuje zmienność finansowania ochrony dziedzictwa kulturowego w latach 2005–2009 oraz prognozę finansowania ochrony dziedzictwa kulturowego dla wybranych pozycji w latach 2010–2013

Dla przypadków o relatywnie niewielkim zróżnicowaniu zaprezentowano orientacyjną (na podstawie uproszczonej analizy krzywych regresji) prognozę finansowania ochrony dziedzictwa kulturowego dla wybranych pozycji w latach 2010–2013, którą przedstawiono za pomocą linii przerywanych.

Prognoza ma charakter szacunkowy w szczególności z uwagi na:

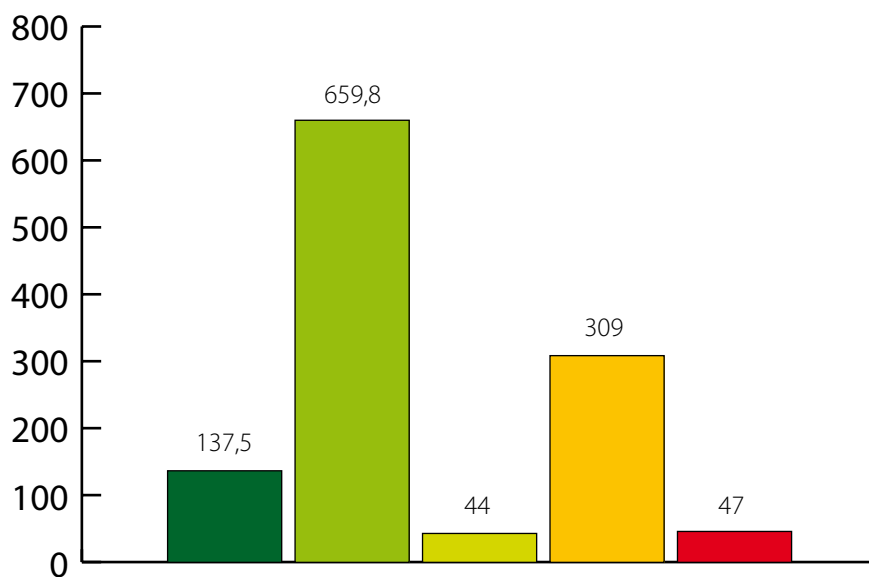
- całkowitą liczbę danych
- liczbę zmiennych – okres obserwacji obejmuje lata 2005–2009
- duże (lub bardzo duże) zróżnicowanie zmiennych w obrębie niektórych przypadków (subpopulacji)
- brak możliwości uwzględnienia wielu czynników mogących wpływać na wielkość finansowania i możliwości oceny tego wpływu na wielkość finansowania

Ww. uwagi uniemożliwiły zastosowanie innych metod tworzenia prognoz, np. analizy szeregów czasowych.

- 1 — Budżet Województwa Małopolskiego (ochrona zabytków)
- 2 — Budżet Wojewody Małopolskiego - WUOZ (zabytki nieruchome, ruchome, archeologiczne oraz dokumentacja, ekspertyzy i opinie konserwatorskie)
- 3 — Narodowy Fundusz Rewaloryzacji Zabytków Krakowa (zabytki nieruchome)
- 4 — Jednostki samorządu terytorialnego - (ochrona zabytków)
- 5 — Środki finansowe Ministra Kultury - (ochrona zabytków)
- 6 — Fundusz Kościelny - (zabytki nieruchome sakralne)
- 7 — Ministerstwo Środowiska (parki narodowe i muzea przyrodnicze)
- 8 — Ministerstwo Środowiska (obszary i obiekty chronione)

Przewidywana, szacunkowa wysokość środków finansowych na ochronę dziedzictwa kulturowego na lata 2007–2013 wg wybranych źródeł

- Program Rozwoju Obszarów Wiejskich (Działanie: „Odnowa i rozwój wsi”)
- Małopolski Regionalny Program Operacyjny (Działania: 3.1 a, b, c, d; 3.2 a, b; 3.3 a, b; 6.1 a)
- Budżet Wojewody Małopolskiego (WUOZ)
- Narodowy Fundusz Rewaloryzacji Zabytków Krakowa
- Budżet Województwa Małopolskiego

Tabela 2. Finansowanie zadań z zakresu ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym w latach 2005–2009 oraz prognozowane finansowanie w latach 2010–2013 (w zł)

Lp.	Źródło finansowania	Przeznaczenie	2005 rok	2006 rok	2007 rok	2008 rok	2009 rok	Orientacyjna prognoza na 2010–2013	Orientacyjna prognoza na jeden rok z okresu 2010–2013 (mediana)
1.	Budżet Województwa Małopolskiego (wg danych Departamentu Kultury i Dziedzictwa Narodowego Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego)	Ochrona krajobrazu kulturowego i opieka nad regionalnym dziedzictwem kulturowym	1 102 000	1 000 000	4 864 425	6 900 000	11 450 000	ok. 24 214 000	ok. 5 882 000
		Roczny plan współpracy z organizacjami pozarządowymi – konkursy ofert (Mecenat Małopolski, Małopolska Gościinna)	2 491 681	1 660 000	3 901 000	5 350 000	6 710 000	ok. 17 621 000	ok. 4 626 000
2.	Budżet Wojewody Małopolskiego (środki będące w dyspozycji Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków) (wg Planu jednostkowego dochodów i wydatków budżetowych z lat 2005–2009 dla Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie)	Zabytki ruchome	840 480	870 000	1 300 000	1 312 000	1 262 000	ok. 4 744 000	ok. 1 281 000
		Archeologiczne dobra kultury	54 434	45 000	100 000	91 000	91 000	ok. 327 000	ok. 91 000
		Zabytki nieruchome	40 000	80 000	3 240 000	5 800 000	5 800 000	ok. 14 920 000	ok. 4 520 000
		Dokumentacja konserwatorska ewidencyjna, ekspertyzy i opinie konserwatorskie	155 000	155 000	160 000	220 000	220 000	ok. 755 000	ok. 190 000
		Ogółem	1 089 914	1 150 000	6 100 000	7 423 000	7 373 000	ok. 23 135 914	
3.	Narodowy Fundusz Rewaloryzacji Zabytków Krakowa (wg sprawozdań finansowych SKOZK za lata 2005–2008 oraz Planu rzeczowo-finansowego odnowy zabytków Krakowa ze środków NFRZK na 2009 rok)	Zabytki nieruchome	31 180 999	38 230 000	45 913 061	44 850 004	44 834 000	ok. 173 827 000	ok. 44 842 000
4.	Jednostki samorządu terytorialnego województwa małopolskiego (gminy z miastami na prawach powiatu) (wg Banku Danych Regionalnych GUS)	Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami, ochrona dziedzictwa narodowego	17 511 265	36 746 516	28 746 317	14 898 096	35 991 152	ok. 116 146 000	ok. 32 300 000

Lp.	Źródło finansowania	Przeznaczenie	2005 rok	2006 rok	2007 rok	2008 rok	2009 rok	Orientacyjna prognoza na 2010–2013	Orientacyjna prognoza na jeden rok z okresu 2010–2013 (mediana)
5.	Środki finansowe Ministra właściwego ds. kultury i dziedzictwa narodowego przeznaczone dla województwa małopolskiego	Ochrona i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego; w ramach Programu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego „Dziedzictwo Kulturowe”, priorytet 1 „Ochrona zabytków” („Rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych”)	678 491	3 523 131	3 065 520	6 410 695	4 751 000 (kwota przeznaczona dla województwa małopolskiego; dane z I edycji)	ok. 17 750 000	ok. 41 370 000
6.	Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji – Fundusz Kościelny (wg ustaw budżetowych na lata 2005–2009. Wysokość środków finansowych określona dla wszystkich województw)	Zabytki sakralne nieruchome	78 333 000	93 685 000	96 684 000	97 908 000	99 429 000	ok. 387 706 000	ok. 97 296 000
7.	Ministerstwo Środowiska (wg ustaw budżetowych na lata 2005–2009; wysokość środków finansowych określona dla wszystkich województw)	Utrzymanie Parków Narodowych wraz z muzeami przyrodniczymi	50 719 000	54 104 000	67 352 000	75 006 000	84 165 000	ok. 280 627 000	ok. 71 179 000
8.		Ogrody botaniczne i zoologiczne oraz naturalne obszary i obiekty chronionej przyrody	53 126 000	56 077 000	69 444 000	75 698 000	84 716 000	ok. 285 935 000	ok. 72 571 000

Tabela 3. Finansowanie zadań z zakresu ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym w latach 2007–2013 (w zł)

Lp.	Źródło finansowania	Wysokość środków finansowych, które mogą być przeznaczone na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami dla województwa małopolskiego w latach 2007–2013	
1.	MAŁOPOLSKI REGIONALNY PROGRAM OPERACYJNY 2007–2013	DZIAŁANIE 3.1 ROZWÓJ INFRASTRUKTURY TURYSTYCZNEJ	
		Schemat A. Budowa regionalnego systemu informacji turystycznej	14 352 572
		Schemat B. Inwestycje w obiekty i infrastrukturę uzdrowiskową	48 000 256
		Schemat C. Rozwój produktów i oferty turystycznej regionu	48 004 220
		Schemat D. Inwestycje w poprawę bazy noclegowej oraz przystosowanie obiektów zabytkowych do celów turystycznych	52 000 000
		DZIAŁANIE 3.2 ROZWÓJ PRODUKTU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	
		Schemat A. Dziedzictwo kulturowe i rewaloryzacja układów przestrzennych	107 187 408
		Schemat B: Dziedzictwo przyrodnicze	18 467 052
		DZIAŁANIE 3.3 INSTYTUCJE KULTURY	
		Schemat A. Rozwój infrastruktury kulturalnej	88 386 184
		Schemat B. Organizacja imprez kulturalnych o znaczeniu regionalnym i ponadregionalnym	27 618 452
		DZIAŁANIE 6.1 ROZWÓJ MIAST	
		Schemat A. Projekty realizowane wyłącznie w ramach programów rewitalizacji	255 803 716
SUMA		659 819 860	
2.	PROGRAM ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH 2007–2013	Działanie „Odnowa i rozwój wsi”	137 431 100
SUMA (1. + 2.) MRPO + PROW		797 250 960	

IX Ocena realizacji programu „Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2010–2013”

Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2010–2013 został sporządzony przez Sejmik Województwa Małopolskiego z inicjatywy Zarządu Województwa Małopolskiego. Opracowany został w Departamencie Kultury i Dziedzictwa Narodowego Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego przy współudziale powołanego przez Marszałka Województwa Małopolskiego zespołu zadaniowego, któremu przewodniczył Wicemarszałek Województwa Małopolskiego Leszek Zegzda, a w skład którego weszli specjaliści z dziedziny opieki nad zabytkami: przedstawiciele środowiska naukowego, służb konserwatorskich, instytucji kultury i władz samorządowych: dr Jarosław Adamowicz, Jacek Chrzęszczewski, Jerzy Czajer, dr Joanna Darowska-Lukaszewska, Jan Hamerski, dr hab. inż. arch. Andrzej Kadłuczka, Wojciech Król, Małgorzata Kubicka-Hodura, dr Andrzej Laskowski, Antoni Malczak, Roman Marcinek, Krzysztof Markiel, dr hab. inż. arch. Zbigniew Myczkowski, Elżbieta Okołatowicz-Kotowska, Małgorzata Potocka-Momot, Michał Sapeta, Andrzej Siwek, dr inż. arch. Krzysztof Wielgus.

W celu ochrony dziedzictwa kulturowego wojewódzki program przyjmuje zasadę prowadzenia działań służących zachowaniu autentyzmu obiektów i obszarów zabytkowych oraz uznania pojęcia autentyzmu za naczelną wartość dziedzictwa kulturowego. Program zakłada kompleksowość opieki nad dziedzictwem kulturowym, w której rezultacie prowadzone będą działania mające na celu powstrzymanie niekorzystnych i niekontrolowanych przemian przestrzeni kulturowej.

Ochrona zasobów kultury materialnej i niematerialnej oraz kształtowanie krajobrazu kulturowego powinny inicjować i wspierać rozwój gospodarczy. W tym celu należy wdrażać mechanizmy wsparcia i aktywizacji użytkowników wartościowych obiektów – zarówno zabytków, jak i dóbr kultury współczesnej – do inwestowania we własne nieruchomości oraz podjęcia zagospodarowania tych, które niszczej. Program postuluje utworzenie i upowszechnienie nowego modelu „użytkowania zabytków” łączącego ochronę zabytków, poszukiwanie możliwych form opieki nad zabytkami oraz tworzenie sprzyjających warunków dla rozwoju, w szczególności sektora przemysłów czasu wolnego i kreatywnych poprzez nadanie zabytkom nowych funkcji.

Realizacja Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2010–2013 powinna być przedmiotem systematycznego monitorowania i ewaluacji. Zgodnie z wymogiem ustawowym Zarząd Województwa Małopolskiego sporządza sprawozdanie za dwuletni okres jego realizacji. Niniejsze sprawozdanie przedstawione zostaje Sejmikowi Województwa Małopolskiego oraz przekazane Generalnemu Konserwatorowi Zabytków i Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków w celu jego wykorzystania przy opracowaniu

i realizacji krajowego programu opieki nad zabytkami. Dla efektywnego wdrażania programu wymagane jest regularne gromadzenie danych, ich analiza i ocena. System monitoringu powinien skupić się na efektywności wdrażanych działań i zadań, uzupełnieniem powinien być monitoring stanu zasobów dziedzictwa kulturowego. Ewaluacja programu będzie dokonywana w czteroletnich okresach poprzez badanie stopnia osiągnięcia zakładanych celów. Podczas ewaluacji programu wykorzystane zostaną m.in. wskaźniki osiągnięć dla celów programu. Ewaluację programu Zarząd Województwa Małopolskiego jest zobowiązanych przedstawić Sejmikowi Województwa Małopolskiego w okresie 12 miesięcy od zakończenia realizacji programu.

X Proponowane wskaźniki realizacji celów „Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami na lata 2010–2013”

CEL (C) /PRIORYTET (P)	WSKAŹNIKI
<p>C 1. Ochrona małopolskiej przestrzeni kulturowej</p>	
<p>P 1. Historyczna ciągłość regionalnego dziedzictwa</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Wysokość środków finansowych budżetów jednostek samorządu terytorialnego przeznaczonych na ochronę i opiekę nad zabytkami 2. Wysokość środków finansowych budżetu Województwa Małopolskiego przeznaczonych na ochronę i opiekę nad zabytkami 3. Wysokość środków finansowych Narodowego Funduszu Rewaloryzacji Zabytków Krakowa 4. Liczba programów rewitalizacji miejskich układów urbanistycznych 5. Liczba programów rewitalizacji układów ruralistycznych 6. Wartość przeprowadzonych rewitalizacji 7. Liczba utworzonych stref ochrony konserwatorskiej 8. Liczba przeprowadzonych rewaloryzacji zespołów zabytkowej zieleni 9. Liczba przeprowadzonych rewaloryzacji małej architektury 10. Liczba rewaloryzacji zabytków przemysłu, techniki i sztuki inżynierskiej cywilnej i wojskowej 11. Liczba przeprowadzonych działań konserwatorskich 12. Liczba zabytków wpisanych do wojewódzkiego rejestru zabytków 13. Liczba utworzonych parków kulturowych 14. Liczba i wielkość obszarów objętych miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego 15. Wielkość obszarów chronionych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego 16. Liczba dóbr kultury objętych ochroną w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego 17. Liczba przeprowadzonych ratowniczych prac wykopaliskowych 18. Liczba przeprowadzonych przy inwestycjach prac wykopaliskowych o charakterze badań naukowych 19. Liczba miejscowych planów zagospodarowania, w których uwzględniono ochronę archeologiczną 20. Zachowanie autentyczności i wartości estetyczno-widokowych wg opinii ekspertów

<p>P 2. Tożsamość regionalna i lokalna oraz wielokulturowe bogactwo</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Liczba zdegradowanych zabytków stanowiących pozostałość po dawnych narodach i kulturach 2. Liczba zagospodarowanych zabytków stanowiących pozostałość po dawnych narodach i kulturach 3. Liczba zespołów regionalnych 4. Liczba organizacji i stowarzyszeń podtrzymujących miejscowy folklor 5. Liczba projektów podtrzymujących ginące zawody 6. Liczba jednostek muzealnych, bibliotecznych i archiwalnych poddanych digitalizacji 7. Wysokość nakładów finansowych przeznaczonych na digitalizację dziedzictwa cyfrowego 8. Liczba zarchiwizowanych cyfrowo zasobów kultury niematerialnej 9. Liczba nowo utworzonych produktów regionalnych i lokalnych 10. Liczba utworzonych muzeów lokalnych, regionalnych i prywatnych 11. Wysokość środków finansowych budżetów jednostek samorządu terytorialnego na muzea 12. Wysokość środków finansowych budżetu Województwa Małopolskiego na muzea 13. Liczba zorganizowanych imprez i wydarzeń, warsztatów, szkoleń oraz pozaszkolnych projektów artystycznych i edukacyjnych o tematyce związanej z dziedzictwem lokalnym 14. Liczba nowych etatów w sektorze kultury i usług turystycznych na obszarach wiejskich 15. Liczba utworzonych partnerstw lokalnych na rzecz budowania tożsamości kulturowej i świadomości wartości regionalnego dziedzictwa kulturowego
<p>C 2. Zarządzanie małopolską przestrzenią kulturową</p>	
<p>P 1. Aktywność społeczna i emocjonalne zaangażowanie w opiekę nad regionalnym dziedzictwem kulturowym</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Liczba stowarzyszeń i związków działających na rzecz lokalnego dziedzictwa kulturowego 2. Procent zwiększenia powierzchni wystawienniczych w obiektach muzealnych 3. Liczba osób zwiedzających muzea 4. Ilość czasu przeznaczony na udostępnianie wystaw i obiektów zabytkowych 5. Liczba wystaw czasowych 6. Liczba publikacji promujących muzea i ich zasoby 7. Liczba utworzonych partnerstw i zrealizowanych projektów partnerskich w zakresie dziedzictwa kulturowego 8. Liczba zrealizowanych projektów i innych działań edukacyjnych na rzecz dziedzictwa kulturowego 9. Liczba zrealizowanych szkoleń dla kadr dydaktycznych 10. Liczba zrealizowanych projektów naukowo-badawczych i wydanych publikacji na temat regionalnego dziedzictwa kulturowego 11. Liczba publikacji internetowych na temat regionalnego dziedzictwa kulturowego

<p>P 2. Funkcjonalne zarządzanie regionalnym dziedzictwem kulturowym</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Liczba obiektów zabytkowych zabezpieczonych przed włamaniem i pożarem 2. Liczba projektów badawczych dotyczących dziedzictwa kulturowego realizowanych przez uczenie wyższe 3. Liczba utworzonych elektronicznych baz informacji o zabytkach 4. Liczba projektów popularyzujących dziedzictwo kulturowe 5. Liczba zatwierdzonych programów prac konserwatorskich 6. Liczba nowo utworzonych etatów w sektorze kultury i dziedzictwa kulturowego 7. Liczba przeprowadzonych szkoleń specjalistycznych na temat nowoczesnego zarządzania przestrzenią kulturową 8. Liczba lokalnych i ponadlokalnych produktów kulturowych realizowanych przez więcej niż jeden ośrodek 9. Liczba utworzonych partnerstw i zrealizowanych projektów partnerskich
<p>P 3. Ekonomiczne zorientowanie regionalnego dziedzictwa kulturowego – przemysły kultury i czasu wolnego</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Liczba obiektów zabytkowych pełniących funkcje turystyczne, kulturalne, edukacyjne lub społeczne 2. Liczba imprez zorganizowanych w obiektach zabytkowych spełniających funkcje turystyczne, kulturalne, edukacyjne lub społeczne 3. Liczba opracowanych szlaków kulturowych i turystycznych 4. Liczba opracowanych koncepcji funkcjonalno-przestrzennych szlaków wytyczonych na podstawie zasobów dziedzictwa kulturowego 5. Liczba gospodarstw agroturystycznych posiadających ofertę turystyczną wykorzystującą elementy kultury ludowej

Refleksje – OCHRONA REGIONALNEJ PRZESTRZENI KULTUROWEJ

Tożsamość regionalna i lokalna

1.

Dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze rozumiane jest zwykle w sposób „statyczny” jako dana niezmienna. Tymczasem dziedzictwo jest tym, czym staje się dla nas, jest kapitałem intelektualnym i emocjonalnym, który możemy budować i pomnażać bądź przeciwnie – sprowadzić do danej historycznej i zamknąć.

Tak samo jest z pamięcią. Pamięć rozumiemy zazwyczaj jako raz stworzony rezerwuar. Tymczasem pamięć jest procesem, interpretacją, budowaniem nowej wyobraźni.

Podobnie z tożsamością. Tożsamości nie otrzymujemy raz na zawsze. Przeciwnie, jest stale rozwijaną relacją do siebie, do drugiego i do świata.

Paradoksalnie, im bardziej chcemy zachować dziedzictwo, pamięć, tożsamość jako dane niezmiennie, tym bardziej ryzykujemy, że je utracimy.

2.

Sposób rozumienia dziedzictwa jest decydujący dla funkcji, jaką dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze będzie pełnić (lub nie) w rozwoju społeczno-gospodarczym.

Ujęcie „statyczne” sprawia, że dziedzictwo jest tylko tłem dla naszych dzisiejszych działań. Wizja statyczna wytwarza też złudzenie, że wszystko jest w porządku, bo przecież dbamy o substancję materialną, rejestrujemy, spisujemy. Co gorsza, bez budowania świadomej relacji do dziedzictwa, łatwo dajemy sobie prawo do wykorzystywania znaków i potencjału dziedzictwa bez większego namysłu.

Ujęcie „dynamiczne”, traktujące dziedzictwo jako kapitał intelektualny i emocjonalny, stawia najpierw na pracę umysłu i serca. Wtedy też rzeczywiście rodzi się nowe – istotne, potrzebne do rozwoju osobistego i społeczne-

go. Dopiero wtedy dziedzictwo staje się dźwignią rozwoju. Rozumie to już znakomicie biznes i reklama. Tyle że te wykorzystują dziedzictwo, wysycając je z treści, spłaszczając na swoje potrzeby. Gdyby jednak istniała realna polityka dynamicznego dziedzictwa (tak kulturowego, jak i przyrodniczego) na płaszczyźnie decyzji państwowych i samorządowych, wówczas dziedzictwo stałoby się nieograniczonym zasobem dla świadomego bycia w świecie, kształtując tożsamość, postawy ludzkie i obywatelskie.

Taki rezultat uzyska się, zmieniając radykalnie pojmowanie dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego.

3.

Istnieją liczne przesłanki, by stwierdzić, że rozumienie dynamiczne dziedzictwa jest dopiero do wypracowania (na wszystkich płaszczyznach – od edukacji przez politykę po życie społeczne).

Więcej, często w dobrej wierze prowadzimy politykę zatracania dziedzictwa przez traktowanie go jako dekoracji, a nie elementu współczesnego, własnego życia. Stąd brak namysłu i pochojne role, jakie przypisujemy dziedzictwu dziś. Tkwimy w fałszywej opozycji „stare – nowe”, powielamy formuły o sztafecie pokoleń, zachowaniu tożsamości, nie pytając o to, jaki to jest proces, nie próbując go zrozumieć. Efektem jest traktowanie historii jako sprawy dawnej i przeszłej, chaos w planowaniu przestrzennym i wiele innych przejawów niszczenia wobec dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego.

4.

Powinniśmy zacząć „czytać świat”, używając rzeczywistych kryteriów dla jego rozumienia i rozwoju.

Po pierwsze, nie mylić wzrostu i rozwoju.

Po drugie, dostrzec ludzi, wagę pozytywnych postaw ludzkich. Po trzecie, prowadzić do współpracy sprzęgającej humanistykę, naukę i gospodarkę. Dotąd łatwiej wyobrażano sobie wymóg współpracy dwóch ostatnich. Czas wprowadzić antropologiczne myślenie o człowieku do nauki i gospodarki. Bez budowania zaufania społecznego rozwój jest po prostu niemożliwy. Osiągniemy wzrost, przyrost, ale nie stworzymy warunków pomagających żyć ani nie wzbudzimy aktywności ludzi. Po czwarte, nie obawiać się eksperymentów. Dziedzictwo stanie się częścią naszej współczesności tylko poprzez eksperyment, poszukiwania, tworzenie nowego, potrzebnego nam dziś i teraz języka. Szacunek dla źródeł wyraża się poprzez ich przekład. Więcej, „To interpretacja sprawia, że żyje źródło”.

5.

Myślenie dynamiczne o dziedzictwie staje się szczególnie pilne w dobie pytań o konkurencyjność Polski. Istnieje ogromny deficyt innowacyjności w naszym kraju, w porównaniu np. z Finlandią. Obecny wzrost gospodarczy opiera się na przewadze tańszej siły roboczej oraz obrotności Polaków. Jakie obszary powinniśmy dla tej obrotności stworzyć, kiedy argument tańszej siły roboczej wkrótce się wyczerpie? Innowacyjny jest ten, kto jest świadomy źródeł i kto poszukuje, eksperymentuje. Jak stworzyć warunki do jednego i do drugiego? Oto realne pytania w perspektywie zadanego tematu

Kwestie:

6.1.

Kultura kształci osobowość i daje impuls do działań wspólnotowych, nawet w niewielkim kręgu. Nie wystarczy proste i przypadkowe ukształtowanie świadomości wspólnych korzeni kulturowych, aby lokalne społeczności działały na rzecz lokalnych. Natomiast samo pielęgnowanie własnej tożsamości poprzez samą ochronę i zachowanie, nie może ograniczać rozwoju i dobrej zmiany.

6.2.

Tożsamość lokalna w sposób popularny pojmowana jest jako kultura ludowa, jako folklor lub celebrowane od czasu do czasu obyczaje. Kultura ludowa nie może przybierać obrazu atrakcji promocyjnej, działań spektakularnych, lecz powinna być okazją do długiego procesu uczenia się i odkrywania jej wartości przez każdego poszukującego.

6.3.

Wzorce osobowe stanowią wyraz autentycznych postaw. Ważne jest, żebyśmy byli w stanie zaoferować młodemu pokoleniu coś więcej ponad pokazywaniem pamiątek z przeszłości. W takich przypadkach trzeba też dbać o to, by ustrzec się narracji ideologicznych. Wyzwaniem jest umiejętne edukacja pozwalająca na to, by pokazywać ludzi i ich postawy, a tym samym skracać dystans człowieka do człowieka.

6.4.

Genius loci to między innymi architektura. Jej jakość jest wartością etyczną – architekta – artysty i inwestora poszukującego piękna. Nie można nieświadomie bez umiaru budować „nowe” i bez zahamowań niszczyć „stare”, od porzucenia zaczynając. To czas na wyzwania o charakterze wrażliwości estetycznej. Trzeba wiele zrobić, żeby postawy egoistyczne w newralgicznym aspekcie dóbr naturalnych – a takim jest krajobraz – nie były społecznie tolerowane. Jednak ważne jest rozstrzygnięcie „być” zamiast tylko „mieć”.

1. Proponowane obiekty do wpisania na Listę UNESCO lub uznania za Pomnik Historii

Obiekty proponowane do wpisania na Listę UNESCO:

1. Cerkwie drewniane jako element transgranicznego wpisu polsko-ukraińskiego,
2. Twierdza Kraków
3. Kopalnia soli w Bochni
4. Centrum urbanistycznej Nowej Huty.

Obiekty proponowane do uznania za Pomniki Historii:

1. Stary Sącz – miasto z domami przyrynkowymi oraz klasztorem ss. Klarysek,
2. Szalowa – barokowy kościół drewniany wyróżniający się w skali kraju formą i jakością artystyczną,
3. Niepołomice – zamek i zespół miejski z kościołem,
4. Lanckorona – układ Rynku z domami drewnianymi, zamek,
5. Biecz – miasto,
6. Chochołów – tradycyjna zabudowa drewniana,
7. Niedzica i Czorsztyn – zespół zamków pogranicznych.

Uznane za Pomnik Historii powinny zostać także obiekty wpisane na Listę UNESCO:

8. Oświęcim – Obóz Zagłady,
9. Kościoły drewniane: Binarowa, Dębno, Lipnica Murowana, Sękowa.

2. Propozycje obiektów do objęcia ustawową formą ochrony – wpisaniem do rejestru zabytków

Powiat bocheński

1. Bochnia, gm. Bochnia – szyb „Regis”, ul. Regis, mur., 1368, nadszybie ok. 1870, przebud. 1923
2. Bochnia, gm. Bochnia – budynek nadszybia „Sutoris”, ul. Solna, szyb wybity w poł. XIII, nadszybie, mur., 1905–1906, proj. Ferdinand Liebling
3. Bochnia, gm. Bochnia – dworzec kolejowy, ul. Księcia Józefa Poniatowskiego, mur., l. 60. XIX, przebud. 1876

4. Bochnia, gm. Bochnia – Urząd Miejski, ul. Kazimierza Wielkiego 2, mur., 1887, rozbud. 1987
5. Drwinia, gm. Drwinia – kaplica św. Jana, mur., 1900
6. Lipnica Murowana, gm. Lipnica Murowana – dwór Ledóchowskich, mur., 1837, park.
7. Królówka, gm. Nowy Wiśnicz – kościół pw. Przemienienia Pańskiego, 1937–1942, proj. Czesław Boratyński
8. Kamionna, gm. Trzciana – kościół pw. NMP Królowej Polski, drewn., 1934, proj. Józef Mrózek
9. Leszczyna, gm. Trzciana – kaplica, mur., 1883

Powiat brzeski

10. Brzesko, gm. Brzesko – kościół par. pw. św. Jakuba Starszego, mur., 1447, 1678, 1723, pożary i odbud. 1863 i 1904

Powiat chrzanowski

11. Chrzanów, gm. Chrzanów – kościół pw. MB Ostrobramskiej, ul. Rospontowa, mur., 1935
12. Kościelec, gm. Chrzanów – kościół pw. św. Jana Chrzciela, mur., 1843
13. Libiąż, gm. Libiąż – kościół pw. Przemienienia Pańskiego, mur., 1904–1911
14. Trzebinia, gm. Trzebinia – kościół pw. św. św. Piotra i Pawła, mur., I ćw. XX
15. Trzebinia, gm. Trzebinia – kościół pw. św. Barbary i klasztor ss. Felicjanek, mur., 1892–1895

Powiat dąbrowski

16. Mędrzechów, gm. Mędrzechów – kościół pw. NMP Królowej Polski, mur., 1917
17. Delastowice, gm. Szczucin – kapliczka, mur., 1759

Powiat gorlicki

18. Głęboka, gm. Biecz – dwór, drewn.-mur., I poł. XIX
19. Grudna Kępska, gm. Biecz – dwór, drewn.-mur., 1676
20. Bystra, gm. Gorlice – kościół pw. św. Józefa, mur., pocz. XX
21. Gorlice, gm. Gorlice – kościół pw. Narodzenia NMP, mur., 1875–1890, 1920–1931
22. Zagórzany, gm. Gorlice – kościół pw. św. Wawrzyńca, mur., 1816
23. Kryg, gm. Lipinki – kościół pw. MB Królowej Polski, mur., 1932–1934
24. Staszkówka, gm. Moszczenica – kościół pw. św. Wojciecha, mur., pocz. XX
25. Ropa, gm. Ropa – kościół pw. św. Michała Archanioła, drewn.-mur., XVII, 1800
26. Gładyszów, gm. Uście Gorlickie – cerkiew pw. św. Michała Archanioła, drewn., 1934

Powiat krakowski

27. Nowa Wieś Szlachecka, gm. Czernichów – kościół pw. MB Wspomożenia Wiernych, mur., 1935–1936
28. Igołomia, gm. Igołomia Wawrzeńczyce – komora celna nr 32, drewn., XIX/XX
29. Przeginia, gm. Jerzmanowice-Przeginia – kościół pw. Zbawiciela i św. Jana Nepomucena, mur., 1622, 1904
30. Dubie, gm. Krzeszowice – zespół pstrągarni, drewn., III ćw. XIX
31. Krzeszowice, gm. Krzeszowice – dworzec kolejowy, mur., 1847–1848
32. Zalas, gm. Krzeszowice – kościół pw. św. św. Marii Magdaleny i Andrzeja, mur., 1902–1908
33. Liszki, gm. Liszki – kościół pw. św. Mikołaja, mur., 1859–1873
34. Maszyce, gm. Skąpa – zespół dworski, drewn., 1925
35. Świątniki Górne, gm. Świątniki Górne – szkoła ślusarska, mur., 1888

36. Zabierzów, gm. Zabierzów – kościół pw. św. Franciszka z Asyżu, mur., 1912–1938

Powiat limanowski

37. Góra św. Jana, gm. Jodłownik – kościół pw. św. Jana, mur., pocz. XX

38. Wilkowisko, gm. Jodłownik – kościół pw. św. Katarzyny, mur., 1921–1930

39. Kanina, gm. Limanowa – kościół pw. św. Marii Magdaleny, mur., XIX–XX

40. Kasina Mała, gm. Mszana Dolna – kościół pw. Nawiedzenia NMP, mur., pocz. XX

41. Lubomierz, gm. Mszana Dolna – kościół pw. św. Józefa Oblubieńca, drewn., przed 1914

42. Tymbark, gm. Tymbark – kościół pw. Narodzenia NMP, mur., 1824

Powiat miechowski

43. Chodów, gm. Charsznica – kościół pw. św. Jana Chrzciciela, mur., 1932, proj. Jan Sas Zubrzycki

44. Tczyca, gm. Charsznica – kościół pw. św. Idziego, mur., 1900–1904, 1925

45. Kozłów, gm. Kozłów – kościół pw. Podwyższenia Krzyża Św., mur., 1902

46. Sławice, gm. Miechów – kościół pw. św. Wojciecha, mur., XVII, 1858, 1927

47. Kalina Wielka, gm. Słaboszów – kościół pw. Imienia NMP, mur., 1903–1908, proj. Józef Pokutyński

Powiat myślenicki

48. Niezdrów, gm. Dobczyce – dwór, drewn., ok. 1830

49. Łyczaka, gm. Siepraw – kaplica dworska, drewn., 1861

50. Węglówka, gm. Wiśniowa – kościół pw. MB Nieustającej Pomocy, mur., 1933–1939

Powiat nowosądecki

51. Trzetrzewina, gm. Chełmiec – kościół pw. MB Pocieszenia, mur., pocz. XX

52. Rożnów, gm. Gródek n/Dunajcem – kościół pw. św. Wojciecha, drewn., 1661, przekoszt. 1902

53. Gródek, gm. Grybów – kościół pw. Najśw. Serca Pana Jezusa, mur., pocz. XX

54. Kąclowa, gm. Grybów – kościół pw. św. Wojciecha, drewn., 1922, proj. Zdzisław Mączyński

55. Stróże, gm. Grybów – kościół pw. NMP Królowej Polski, mur., pocz. XX

56. Wawrzka, gm. Grybów – cerkiew, drewn., XX

57. Kamionka Wielka, gm. Kamionka Wielka – kościół pw. św. Bartłomieja, mur., XVII

58. Lipnica Wielka, gm. Korzenna – kościół pw. Nawiedzenia NMP, mur., XIV, XVIII

59. Siedlce, gm. Korzenna – kościół pw. św. św. Tekli i Andrzeja, mur., 1901, prof. Franciszek Mączyński

60. Łabowa, gm. Łabowa – kościół pw. św. Stanisława, drewn., pocz. XX

61. Żegiestów, gm. Muszyna – cerkiew pw. św. św. Anny i Michała Archanioła, mur., pocz. XX

62. Żegiestów, gm. Muszyna – kościół pw. św. Kingi, mur., 1907–1908

63. Żeleźnikowa Wielka, gm. Nawojowa – kościół pw. św. Michała Archanioła, mur., 1912–1921, proj. Jan Sas Zubrzycki

64. Łomnica-Zdrój, gm. Piwniczna-Zdrój – kościół pw. Najświętszego Serca Jezusowego, mur., 1913

65. Piwniczna-Zdrój gm. Piwniczna-Zdrój – kościół pw. Narodzenia NMP, mur., 1881–1889

Powiat nowotarski

66. Czarny Dunajec, gm. Czarny Dunajec – kościół pw. Św. Trójcy, mur., 1796, 1865

67. Odrowąż, gm. Czarny Dunajec – kościół pw. św. Marii Magdaleny, mur., 1825–1831
68. Piekelnik, gm. Czarny Dunajec – kościół pw. św. Jakuba Apostoła, mur., 1878
69. Pieniążkowce, gm. Czarny Dunajec – kościół pw. MB Bolesnej, mur., 1900
70. Sromowce Wyżne, gm. Czorsztyn – kościół pw. św. Stanisława Kostki, mur., 1875
71. Chyżne, gm. Jabłonka – kościół pw. św. Anny, mur., 1903
72. Lipnica Mała, gm. Jabłonka – kościół pw. św. Stefana, mur., II poł. XVIII, poł. XIX
73. Zubrzyca Górna, gm. Jabłonka – kościół pw. św. Michała Archanioła, mur., 1840
74. Klikuszowa, gm. Nowy Targ – kościół pw. św. Marcina, mur., 1878
75. Nowy Targ, gm. Nowy Targ – kościół pw. św. Jadwigi, mur., 1930–1935
76. Pyzówka, gm. Nowy Targ – kościół pw. św. Jana, mur., IV ćw. XIX
77. Waksmund, gm. Nowy Targ – kościół pw. św. Jadwigi, mur., 1877, 1892
78. Ochotnica Dolna, gm. Ochotnica Dolna – kościół pw. Znalezienia Krzyża Św., drewn., 1813, 1899
79. Ochotnica Górna, gm. Ochotnica Dolna – kościół pw. NPM, drewn., 1909
80. Szczawnica, gm. Szczawnica – kościół pw. św. Wojciecha Bikupa, mur., 1892
81. Szlachtowa, gm. Szczawnica – cerkiew, mur., pocz. XX

Powiat olkuski

82. Bolesław, gm. Bolesław – kościół pw. św. Michała, mur., 1896–1910
83. Bydlin, gm. Klucze – kościół pw. św. Małgorzaty, mur., 1865
84. Jaroszowiec, gm. Klucze – kościół pw. MB Wspomożenia Wiernych, mur., 1928
85. Klucze, gm. Klucze – kościół pw. MB Nieustającej Pomocy, mur., 1938
86. Klucze, gm. Klucze – zespół pałacowy, mur., pocz. XX
87. Zadroże, gm. Trzyciąż – kościół pw. św. Marcina, mur., 1908

Powiat oświęcimski

88. Chełmek, gm. Chełmek – kościół pw. NMP, mur., 1932
89. Bielany, gm. Kęty – kościół pw. św. Macieja, mur., 1805–1833
90. Włosienica, gm. Oświęcim – kościół pw. św. Michała Archanioła, mur., 1843–1844
91. Piotrowice, gm. Przeciszów – kościół pw. NMP, mur., 1895
92. Grupa wpisów do rejestru zabytków obiektów z otoczenia Auschwitz-Birkenau, niemieckiego nazistowskiego obozu koncentracyjnego i zagłady (1940–1945) jako miejsca wpisanego na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO (wynik zaleceń konsultacji eksperckich)

I – wpisy interwencyjne ze względu na stan zagrożenia obiektów:

1. historyczna bocznicą kolejową prowadząca do komór gazowych KL Birkenau zbudowana w okresie 1943–1944;
2. były magazyn ziemniaków KL Birkenau „I Kartoffellagerhalle” wzniesiony w okresie 1943–1944;
3. pozostałości (fundamenty) byłego magazynu ziemniaków KL Birkenau „II Kartoffellagerhalle” wzniesionego w okresie 1943–1944. Wnioskowane szczegółowe projekty rewaloryzacji;
4. były magazyn ziemniaków KL Birkenau „Fünf Kartoffellagerhallen” wzniesiony w okresie 1943–1944 (stan krytyczny);

5. były magazyn warzyw – kwaszarnia KL Birkenau „Krautsilo” wzniesiony w okresie 1943–1944 (stan krytyczny).

II – wpisy strategiczne, ze względu na usytuowanie obiektu i jego rolę w historii kształtowania miejsca:

6. układ urbanistyczny osiedla rtm. W. Pileckiego;

7. historyczne bocznicę kolejową. „Baraki” – budowane w okresie tworzenia Osady Barakowej w latach 1915–1916 oraz „Do Monopolu” – odgałęzienie zbudowane w 1931 roku;

8. była hala przemysłowa koncernu Krupp A.G. Werke „Werkhalle I und II” wzniesiona w latach 1941–1943;

9. historyczna bocznicę kolejową do złomowiska byłych zakładów „L.W. Zerlegebetrieb Auschwitz Ost” zrealizowana w 1943 (?) roku w ramach budowy KL Birkenau;

10. układ urbanistyczny – zespół – obiekty gospodarcze i dawne domy robotnicze Walcowni Cynku Austriackiego Towarzystwa Przemysłowego, wzniesiony w latach 1910–1920 (ul. Leszczyńska 1, 3, 5), w czasie okupacji obóz pracowników cywilnych „Zivilarbeiterlager” przymuszonych do pracy na rzecz KL Auschwitz-Birkenau i schron przeciwlotniczy byłego KL Auschwitz „Luftschutzdeckungsgraben” zrealizowany w 1944 roku;

11. budynek byłej rzeźni i mleczarni obozowej „prov. Schlachthaus mit Molkerei”, wzniesiony w latach 1941–1943;

12. budynek wznoszony w latach 1943–1944 z przeznaczeniem na Komendanturę KL Birkenau w ramach realizacji kompleksu kwater załogi obozowej SS „Truppenunterkünfte”;

13. budynek magazynowy Truppenwirtschaftslager – TWL.

III – wpisy docelowe, niezbędne dla ochrony obiektów istotnych w kompleksowej prezentacji historii Auschwitz-Birkenau:

14. budynek wzniesiony przed 1916 rokiem, w czasie okupacji obozowy magazyn „Lagerhaus”;

15. budynek wzniesiony w latach 1918–1931, w czasie okupacji „SS Unterkunftsgebäude”;

16. budynek wzniesiony w latach 1916–1917, w czasie okupacji „SS Stabsgebäude”;

17. były budynek magazynowo-garażowy „Scheune II” wzniesiony w 1942 roku;

18. były budynek magazynowo-garażowy „Scheune I” wzniesiony w 1942 roku;

19. jednorodzinny budynek mieszkalny wzniesiony w 1937 roku, adaptowany w czasie okupacji na wilię komendanta KL Auschwitz (ob. ul. Legionów 88);

20. przedwojenny budynek mieszkalny jednorodzinny, adaptowany w czasie okupacji na hotel oficerski z kasynem „Führerheim” (ul. Więźniów Oświęcimia 5-7);

21. budynek byłej stacji wodociągowej KL Auschwitz I „Wasseraufbereitungsanlage” wzniesiony w latach 1943–1944;

22. obwałowania przeciwpowodziowe głównego rowu melioracyjnego KL Birkenau „Königsgraben” budowane w okresie 1942–1944;

23. obwałowania przeciwpowodziowe głównego rowu melioracyjnego KL Birkenau „Königsgraben” budowane w okresie 1942–1944;

24. ruiny stacji wodociągowej KL Birkenau – „Wasseraufbereitungsanlage K.G.L.” budowanej w okresie 1943–1944 wraz z ujęciami głębinowymi i siecią wodociągową;

25. przedwojenny dom jednorodzinny, adaptowany w czasie okupacji na kantinę dla załogi obozowej SS „Laden u. Caffehaus der Kantinengemeinschaft Auschwitz Haus 7” (obecnie ul. Jaracza 8).

Powiat proszowicki

93. Koszyce, gm. Koszyce – kościół pw. św. Marii Magdaleny, mur., 1880–1882

94. Łętkowice, gm. Radziemice – kościół pw. św. Trójcy, mur., 1902

Powiat suski

95. Budzów, gm. Budzów – kościół pw. MB Pocieszenia, mur., 1914

96. Dachówka, gm. Budzów – kościół pw. Serca Pana Jezusa, mur., 1938

97. Palcza, gm. Budzów – kościół pw. MB Wspomożenia Wiernych, mur., 1932

98. Osielec, gm. Jordanów – kościół pw. św. św. Filipa i Jakuba, mur., 1831–1841

99. Maków Podhalański, gm. Maków Podhalański – kościół pw. Przemienienia Pańskiego, mur., XVII, 1826–1828

100. Krzeszów, gm. Stryszawa – kościół pw. MB Nieustającej Pomocy, mur., 1904

101. Stryszawa, gm. Stryszawa – kościół pw. św. Anny, mur., 1894

102. Tarnawa Dolna, gm. Zembrzyce – kościół pw. św. Jana Kantego, mur., 1882

103. Zembrzyce, gm. Zembrzyce – kościół pw. św. Jana Chrzciciela, mur., 1911

Powiat tarnowski

104. Łukowa, gm. Lisia Góra – kościół pw. MB Bolesnej, mur., 1912–1922

105. Nowa Jarząbka, gm. Lisia Góra – kościół pw. Najśw. Serca Pana Jezusa, mur., 1902

106. Zabawa, gm. Radłów – kościół pw. Św. Trójcy, mur., 1911–1912

107. Zdrohec, gm. Radłów – kościół pw. św. Stanisława, mur., 1912–1913

108. Lubcza, gm. Ryglice – kościół pw. Najśw. Serca Jezusowego, mur., 1902

109. Turza, gm. Rzepiennik Strzyżewski – kościół pw. św. Katarzyny, mur., 1912–1916

110. Szerzyny, gm. Szerzyny – kościół pw. MB Różańcowej, mur., 1827–1829

111. Dzierżaniny, gm. Zakliczyn – kościół pw. Podwyższenia Krzyża Św., drewn., XVIII

112. Gwoździec, gm. Zakliczyn – kościół pw. św. Katarzyny, mur., 1904–1913

113. Ilkowice, gm. Żabno – kościół pw. św. Sebastiana, mur., 1881

114. Łęg Tarnowski, gm. Żabno – kościół pw. św. Mikołaja, mur., 1855

Powiat tatrzański

115. Biały Dunajec, gm. Biały Dunajce – kościół pw. Najświętszej Marii Panny, ok. 1850., 1921–1937

116. Bukowina-Podszkle, gm. Bukowina Tatrzańska – kościół pw. św. Rozalii, mur., kaplica 1787, rozbud. 1803

117. Dziańsz, gm. Kościelisko – kościół pw. MB Częstochowskiej, drewn., 1937

118. Kościelisko, gm. Kościelisko – kościół pw. św. Kazimierza, drewn., 1914

119. Witów, gm. Kościelisko – kościół pw. MB Szkaplerznej, drewn., 1911–1913

120. Poronin, gm. Poronin – kościół pw. św. Marii Magdaleny, 1917–1932

121. Ząb, gm. Poronin – kościół pw. św. Anny, drewn., 1925

122. Zakopane, gm. Zakopane

123. kościół par. pw. św. Rodziny, 1877–1896, proj. Pius Dziekoński

124. kościół pw. NMP Nieustającej Pomocy, ul. ks. Kaszelewskiego 9, mur., 1899–1908 proj. Jezuita Stanisław Dydka

125. kapliczka na Olczy, os. Klusie, mur., II poł. XIX
126. kapliczka Kornilowiczów, ul. Karłowicza 1, drewn., 1908
127. kapliczka Hawiarska w Starych Kościeliskach, mur., II poł. XVIII
128. willa „Śmigło”, ul. Antałówka 7, drewn., 1935, proj. Adolf Szyszko-Bohusz
129. willa, ul. Balzera Oswalda 2, drewn., IV ćw. XIX
130. sanatorium, ul. Balzera Oswalda 15, mur., 1923–1926
131. hotel „Bristol”, Bulwary Słowackiego 9, mur., 1923–1927, proj. Zygmunt Ostafin
132. „Chata Tea”, Bulwary Słowackiego 39, drewn., 1872
133. willa „Bezimienna”, ul. Chałubińskiego 3, drewn., ok. 1890
134. willa „Niezapominajka”, ul. Chałubińskiego 3a, drewn., ok. 1890
135. willa „Zbyszko”, ob. „Janina” ul. Chałubińskiego 21, drewn., ok. 1890
136. willa „Polonia”, ul. Chramcówki 14, drewn., 1905
137. d. Zakład Wodolecznicy dr. Chramca, ul. Chramcówki 15, mur., 1914, proj. Jan Peroś
138. willa „Pod Matką Boską”, ul. Chramcówki 15b, drewn., 1897–1898, proj. Zygmunt Dobrowolski
139. willa „Krzemień”, ul. Chramcówki 20b, drewn., ok. 1900
140. willa „Grażyna”, ul. Ciągłówka 7, drewn., 1900–1902, proj. Stanisław Witkiewicz
141. zespół Sanatorium Akademickiego, ul. Ciągłówka 9, sanatorium, mur., 1928–1930; dyrektorówka, drewn., ok. 1930, proj. Józef Gałęzowski
142. zespół Sanatorium Nauczycielskiego, ul. Ciągłówka 11, mur., drewn., 1924–1926, proj. Zygmunt Ostafin, Leopold Winnicki
143. willa „Wantule”, Droga do Wantuli 7, drewn., 1927–1931, proj. Andrzej Czarniak
144. willa „Krzesanica”, Droga na Bystre 7a, mur., 1913, proj. Zygmunt Ostafin
145. willa „Rawa”, Droga na Wierch 4, drewn., 1930, proj. T. Jaszczurowski
146. kamienica, d. Hotel Centralny, ul. Galicy 1, mur., 1906
147. pensjonat „Kresy”, ul. Galicy 8, mur., ok. 1908
148. willa „Litwania”, ul. Gładkie 1, drewn., ok. 1900
149. willa „Słoneczna”, ul. Gładkie 3a, drewn., 1895
150. zagroda Gąsieniców Byrcynów, ul. Gładkie 10, drewn., 1832, I ćw. XX
151. pensjonat „Carlton”, ul. Grunwaldzka 13, mur., 1933
152. willa „Boryna”, ul. Grunwaldzka 14, mur., 1921, proj. Franciszek Kopkowicz
153. willa „Ela”, ul. Grunwaldzka 16, mur., ok. 1920, proj. Franciszek Kopkowicz
154. willa „Ukrainka”, ul. Jagiellońska 4, drewn., 1895–1896, proj. Zygmunt Dobrowolski
155. willa „Borek”, ul. Jagiellońska 6, drewn., 1897, proj. Zygmunt Dobrowolski
156. willa „Helena”, ul. Jagiellońska 8, drewn., 1890
157. willa „Stefa”, ul. Jagiellońska 10, drewn., 1890
158. willa „Konstantynówka”, ul. Jagiellońska 18, drewn., 1899–1900
159. willa „Jerzewo”, ul. Jagiellońska 40, drewn., 1885
160. willa „Łomnica”, ul. Jagiellońska 42, drewn., ok. 1890
161. pensjonat „Zawrat”, ul. Kasprusie 12a, drewn., 1985
162. pensjonat „Szałas”, ul. Kasprusie 14, drewn., 1897
163. chałupa, ul. Kasprusie 15, drewn., ok. 1870
164. willa Nowotnego, os. Kotelnica 2, drewn., 1927, proj. Karol Stryjeński

165. kamienica Liestena, ul. Krupówki 28, mur., 1900
166. kamienica Zwolińskich, ul. Krupówki 37, mur., 1900
167. kamienica Mangla, ul. Krupówki 39, mur., 1904
168. kamienica Cukrów, ul. Krupówki 43, mur., 1928–1929
169. willa „Szarotka”, ul. Nowotarska 45c, drewn., 1890, proj. Artur Goebel
170. willa „Limba”, ul. Ogrodowa 8, drewn., ok. 1900
171. pensjonat „U Brzechwy”, ul. Piłsudskiego 26, mur., 1935
172. „Księżówka” I, ul. Przewodników Tatrzańskich 2, drewn., 1881
173. „Księżówka” II, ul. Przewodników Tatrzańskich 2, mur., 1913, proj. Eugeniusz Wesołowski
174. willa „Strążyska”, ul. Strążyska 8, drewn., pocz. XX
175. willa „Pod Sosrębem”, ul. Strążyska 17, drewn., 1925
176. pensjonat „Jasny Pałac”, ul. Tetmajera 24, mur., 1930
177. willa „Schodnica” Ubocz 1, drewn., 1894-1897, proj. Tadeusz Stryjeński
178. zespół willi „Budrysówka”, Ubocz 5, drewn., 1930–1934, proj. Jan Koszczyc Witkiewicz
179. willa „Goplana”, ul. Zamojskiego 26, drewn., 1893, proj. Wandalin Beringer
180. willa „Snopków”, ul. Za Strugiem 38, drewn., 1923

Powiat wadowicki

181. Zagórnik, gm. Andrychów – kościół pw. św. Bartłomieja, mur., 1884
182. Izdebnik, gm. Lanckorona – kościół pw. św. Małgorzaty, mur., 1838–1841
183. Łękawica, gm. Stryszów – kościół pw. św. Józefa, mur., 1908
184. Zakrzów, gm. Stryszów – kościół pw. św. Anny, mur., 1932–1935, proj. Teodor Hoffmann
185. Chocznia, gm. Wadowice – kościół pw. św. Jana Chrzyciela, mur., 1883
186. Jaroszowice, gm. Wadowice – kościół pw. św. Izydora, mur., 1884
187. Klecza Dolna, gm. Wadowice – kościół pw. św. Wawrzyńca, mur., 1906-1908
188. Ponikiew, gm. Wadowice – kościół pw. św. Aleksego, mur., 1853–1858
189. Gierałtowiec, gm. Wieprz – kościół pw. św. Michała Archanioła, mur., 1888
190. Wieprz, gm. Wieprz – kościół pw. Wszystkich Świętych, mur., 1875–1890

Powiat wielicki

191. Brzezcie, gm. Kłaj – kościół pw. Przemienienia Pańskiego, 1924-1928, proj. Franciszek Mączyński
192. Łętkowice, gm. Kłaj – kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa, 1919–1921, proj. Jan Sas Zubrzycki
193. Wola Batorska, gm. Niepołomice – kościół pw. MB Nieustającej Pomocy, 1938
194. Zabierzów Bocheński, gm. Niepołomice – kościół pw. Opieki NMP, II poł. XIX, 1881
195. Byszyce, gm. Wieliczka – kościół par. pw. MB Różańcowej, mur., 1876, 1910–1911

Kraków – miasto

196. kościół pw. św. Kazimierza, ul. Grzegórzecka 78, mur., 1934, proj. Franciszek Mączyński
197. kościół pw. św. Marii Magdaleny w Kosocicach, ul. Niebieska 53, mur., 1932–1934
198. kościół pw. MB Częstochowskiej w Olszaniczy, ul. Korzeniaka 16, mur., 1924–1938
199. kościół pw. MB Dobrej Rady i św. Józefa Oblubieńca, ul. Prosta 1, mur., 1934, proj. Adolf Szyszko-Bohusz, Zygmunt Gawlik

200. kościół pw. MB Różańcowej w Skotnikach, ul. Skotnicka, mur., 1912–1913, proj. F. i F. Starczyńscy
201. kościół pw. Najśw. Serca Pana Jezusa, ul. Cechowa 44, mur., 1923–1927
202. kościół pw. Przemienienia Pańskiego we Wróblowicach, mur., XVII, I poł. XIX
203. zespół klasztorny oo. Pijarów na Olszy, ul. Akacyjowa 5, klasztor, mur., XVII, XIX, XX, liceum, 1911, ogród, ogrodzenie
204. zespół klasztorny oo. Salezjanów, ul. Konfederacka 6, mur., kościół pw. św. Stanisława Kostki, 1932–1938, proj. Waław Krzyżanowski, klasztor, ok. 1938
205. zespół klasztorny oo. Zmartwychwstańców, ul. Łobzowska 10, mur., kościół pw. Zmartwychwstania Pańskiego, 1887, proj. Wandalin Beringer, klasztor, 1869, 1887
206. kaplica św. św. Piotra i Pawła, ul. Madalińskiego 13, mur., 1902, proj. Józef Pokutyński
207. Seminarium Duchowne „Częstochowskie”, ul. Bernardyńska 3-6, mur., 1928–1930, proj. Zygmunt Gawlik, Franciszek Mączyński
208. Seminarium Duchowne „Śląskie”, al. Mickiewicza 3, mur., 1926–1928, proj. Zygmunt Gawlik, Franciszek Mączyński
209. Zakład Wychowawczy Sierot Żydowskich – internat dla uczniów rzemieślniczych, ul. Bonerowska 10, mur., 1910
210. Akademia Górniczo-Hutnicza, al. Mickiewicza 30, mur., 1921–1936, proj. Sławomir Odrzywolski, Waław Krzyżanowski
211. Szkoła Przemysłowa Żeńska, ul. Syrokomli 21, mur., 1913–1914, proj. Jan Zawiejski
212. Szkoła św. Jadwigi, ul. Loretańska 16/18/ul. Kapucyńska, mur., 1905–1907, proj. Jan Zawiejski
213. Bursa Akademicka, ul. Garbarska 7a, mur., 1908–1909 proj. Józef Pakies, Waław Krzyżanowski
214. Dom Celny, ul. Stradomska 17/ul. Koletek, mur., 1859-1863, proj. Feliks Książarski
215. Hala turbin elektrowni miejskiej, ul. św. Wawrzyńca 19, mur., 1904-1905, proj. Jan Rzymkowski
216. Cygar-Fabryka, ul. Dolnych Młynów 8/10, mur., 1871–1876
217. Pierwsza Małopolska Fabryka Naczyń Emaliowanych i Wyrobów Blaszanych „Rekord”, ul. Lipowa 4, mur., 1937, podczas II wojny światowej Fabryka „Emalia” Oskara Schindlera
218. Kuźnia, ul. Pod Strzechą 2, mur., II poł. XIX

3. Szlaki dziedzictwa kulturowego

I Wybór istniejących i funkcjonujących tematycznych szlaków dziedzictwa kulturowego:

1. Szlak Architektury Drewnianej – samochodowy szlak turystyczny o łącznej długości ok. 1500 km, obejmuje 6 tras lokalnych, 249 zespołów architektonicznych od kaplic i kościołów, cerkwi, młynów po wiejskie chałupy i drewniane dwory, w tym 4 obiekty wpisane w 2003 roku na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego UNESCO.

2. Szlak Architektury Gotyckiej – prowadzony jest przez miejscowości, w których zachowały się zabytki gotyckie. Są wśród nich ruiny zamków, kościoły i klasztory, zachowane układy przestrzenne z relikami murów gotyckich. Szlak rozpoczyna się w Czorsztynie, prowadzi przez Grywałd, Stary Sącz, Nowy Sącz, Tropie, Czchów, Lipnicę Murowaną, Dębno i Tarnów.

3. Szlak Orlich Gniazd – szlak pieszy i rowerowy łączący Kraków z Częstochową, o długości na terenie Małopol-

ski 91 km. Wytyczony wzdłuż dawnej małopolskiej linii obronnej, którą tworzyły zamki obronne budowane na wapiennych skałach jak orle gniazda. Trasa prowadzi przez Zespół Jurajskich Parków Krajobrazowych i Ojcowski Park Narodowy oraz atrakcyjne krajobrazowo tereny, gdzie podziwiać można wzniesienia i skały wapienne o oryginalnych formach, ostańce i liczne jaskinie krasowe.

4. Szlak Cerkwi Łemkowskich – szlak wytyczony na terenie gminy Krynica-Zdrój, prowadzi do drewnianych i murowanych cerkwi łemkowskich usytuowanych m.in. w Krynicy-Zdrój, Bereście, Polanach, Pioruncie, Czurnej, Mochnaczce, Tyliczu, Muszynie.

5. Szlak Cmentarzy Wojskowych z I Wojny Światowej – szlak na terenie powiatu gorlickiego i tarnowskiego obejmuje ponad 30 cmentarzy.

6. Szlak Pierścień Jurajski – biegnący z Krakowa przez najciekawsze tereny południowej części Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej. Trasa biegnie przez teren czterech parków krajobrazowych: Bielańsko-Tynieckiego, Dolinek Krakowskich, Rudniańskiego i Tenczyńskiego. Na trasie znajduje się blisko 100 atrakcji turystycznych, w tym ponad 30 zabytków, muzea i galerie, ponad 30 atrakcji przyrodniczych oraz ścieżki dydaktyczne.

7. Karpacki Szlak Rowerowy – rowerowy szlak turystyczny o długości około 800 km, biegnący przez ponad 30 gmin w Małopolsce oznakowany kierunkowskazami i tablicami informacyjnymi.

8. Szlak Maryjny Częstochowa – Mariaszell – szlaki pieszo-rowerowy, prowadzony po istniejących już szlakach oraz szlak drogowy. Główna trasa Szlaku Maryjnego na odcinku polskim, tj. od Częstochowy do Zakopanego wynosi 323 km, w tym w województwie śląskim 102,5 km, w woj. małopolskim 220,5 km, a trasy boczne wynoszą 86 km. Na trasie Szlaku Maryjnego znajduje się około 20 sanktuariów, zabytkowe kościoły drewniane oraz zespoły architektury drewnianej, m.in. w Lanckoronie i Wygiełzowie, a także w dziewięciu miejscowościach ważniejsze obiekty architektury obronnej.

9. Szlak Bożogrobców – prezentujący historię i rolę Zakonu Bożogrobców w dziejach Kościoła i kultury polskiej, który już w 1163 roku pojawił się w Miechowie. Szlak oznakowany za pomocą tablic informacyjnych w miejscowościach związanych z Bożogrobcami: Miechów, Chełm, Uniejów, Chodów, Siedliska, Sławice, Wrocimowice.

10. Szlak Średniowiecznych Miasteczek Małopolski – szlak prowadzi poprzez ciekawe architektonicznie miasteczka o średniowiecznym rodowodzie. Na szlaku znajduje się kilkanaście miasteczek i miejscowości, m.in.: Bobowa, Ciężkowice, Czchów, Dobczyce, Lanckorona, Lipnica Murowana, Nowy Wiśnicz, Stary Sącz, Szczyrzyc, Tuchów, Wojnicz i Zakliczyn.

11. Małopolski Szlak Oscypka – szlak oznakowany za pomocą tablic informacyjnych, łączący baczki produkujące oscypek w powiatach: nowotarskim, tatrzańskim i nowosądeckim.

12. Barani Szlak – szlak kulinarny łączący miejsca, w których można poznać walory smakowe i zdrowotne mięsa jagnięcego i przetworów z owczego mleka: serów, oscypków, buncu. Szlak prowadzi od Rytra poprzez górskie szlaki pasma Jaworzyny do gminy Łabowa i Krynicy-Zdroju.

13. Trakt Maziarski – trasa przewozów tradycyjnym konnym wozem maziarskim turystów z miejscowości Łosie przez Bielankę do Szymbarku.

14. Szlak Jaskiniowców – szlak o długości ok. 10 km na obszarze gminy Wolbrom przebiega w terenie, który zamieszkiwany był przez naszych przodków w jaskiniach w Skałach Zegarowych, w jaskini Jasnej Strzegowskiej i Biśnik. Stanowi atrakcyjne uzupełnienie walorów widokowych i obiektów turystycznych dla przebiegających w pobliżu szlaków Orlich Gniazd oraz Warowni Jurajskich.

15. Szlak Budapeszt – Kraków – Gdańsk („Bursztynowy”) – to polsko-słowacko-węgierska inicjatywa ekoturystyczna realizowana wzdłuż cennego przyrodniczo i kulturowo historycznego traktu od Budapesztu przez Bańską Szczawnicę po Kraków. Trasa dziedzictwa, którą tworzy międzynarodowy szlak rowerowy oraz lokalne pętle tematyczne, eksponuje unikalne wartości zakątków Bursztynowego Szlaku, ich przyrodę, tradycje, lokalną kuchnię, rzemiosło, sztukę, imprezy i jarmarki.

16. Szlak Kraków – Morawy – Wiedeń („Zielony”) – to szlak dziedzictwa przyrodniczo-kulturowego tworzony na bazie sieci tras rowerowych, pieszych, wodnych, konnych oraz edukacyjnych ścieżek tematycznych. Jego oś główną stanowi 780-kilometrowa trasa rowerowa, która łączy zabytkowe miasta i miasteczka, a także cenne przyrodniczo, krajobrazowo i kulturowo tereny wiejskie w samym sercu Europy Środkowej. Trasa zaczyna się w Krakowie na Jurze Krakowsko-Częstochowskiej i biegnie przez Dolinę Oświęcimską, Ziemię Pszczyńską i Śląsk Cieszyński. Szlak prowadzi przez Beskidy na pograniczu polsko-czeskim, a następnie przez Morawy Południowe, gdzie pośród winnic dociera do Dolnej Austrii i Wiednia. W ramach inicjatywy greenway mieszkańcy terenów wzdłuż szlaku zachęceni są do sadzenia lokalnych odmian drzew owocowych, aby zielony szlak Kraków – Morawy – Wiedeń stał się w przyszłości najdłuższą aleją drzew owocowych w Europie.

17. Szlak Rzemiosła Tradycyjnego Małopolski – to innowacyjny i długofalowy projekt, w ramach którego zgromadzono i nawiązano liczne kontakty z regionalnymi artystami i rzemieślnikami zajmującymi się m.in. koronkarstwem, garncarstwem, rzeźbą, zabawkarstwem. Projekt obejmuje 4 zupełnie unikatowe szlaki turystyczne (Suski, Limanowski, Sądecki i Gorlicki), które prowadzą przez 39 miejscowości, dając możliwość poznania aż 80 twórców w ramach 21 różnych rzemiosł.

18. Małopolska Trasa UNESCO – trasa wiedzie przez 8 miejsc w Małopolsce wpisanych na Listę światowego dziedzictwa kulturalnego i przyrodniczego UNESCO: Kraków – Oświęcim – Kalwaria Zebrzydowska – Dębno Podhalańskie – Sękowa – Binarowa – Lipnica Murowana – Wieliczka.

19. Szlak Solny – szlak łączy najważniejsze obiekty naziemne istniejące oraz miejsca po obiektach nieistniejących związane z historią soli.

20. Śladami Żydów Małopolskich – trasa biegnąca od krakowskiego Kazimierza przez Tarnów, Nowy Sącz aż do Oświęcimia – przybliża przyjeźdźcom dziedzictwo kultury żydowskiej.

21. Szlak Warowni Jurajskich – szlak turystyczny na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej, na którego trasie leżą XIV-wieczne strażnice obronne, nieobjęte zasięgiem Szlaku Orlich Gniazd. Szlak prowadzi przez ruiny

strażnic (Suliszowice, Przewodziszwice, Łutowiec, Ryczów), zamków (Ostrężnik, Morsko, Ogrodzieniec, Pieskowa Skała, Ojców), obok klasztoru w Grodzisku, przez Ojcowski Park Narodowy i rezerваты (Ostrężnik, Góra Zborów, Smoleń).

22. Krakowski Szlak Techniki – szlak tematyczny dziedzictwa przemysłowego prowadzący po zabytkach przemysłu, techniki i inżynierii w Krakowie: stacji kolejowej, browarze rodziny Götzów, przekopie Talowskiego i wiadukcie kolejowym, elektrowni teatru miejskiego, Kuźni Zieleniewskich, strażnicy pożarnej, wiadukcie kolejowym nad ul. Grzegórzecką, przepuście drogowym przy ul. Miodowej, elektrowni krakowskiej, zajezdni tramwajowej, gazowni miejskiej, moście Podgórskim, moście Piłsudskiego, bulwarach Wiślanych, elektrowni podgórskiej i fabryce Schindlera.

23. Karpacko-Galicyjski Szlak Naftowy – szlak ma na celu ocalenie od zapomnienia przeszłości kolebki przemysłu naftowego na Ziemi Gorlickiej. Szlak prowadzi przez miejsca związane z eksploatacją ropy i przemysłem naftowym: m.in. Kobylankę, Dominikowice, Ropicę Polską i Szymbark.

24. Małopolski Szlak Papieski im. Jana Pawła II – trasa prowadzi drogami, którymi wędrował Jan Paweł II. Szlak Papieski został poprowadzony wzdłuż istniejących górskich szlaków PTTK. Szlak swoim zasięgiem obejmuje okolice Krakowa i Kalwarii Zebrzydowskiej, Pogórza Wielickiego i Ciężkowickiego oraz tereny Beskidów: Sądeckiego, Wyspowego, Gorców, Pienin, Tatr.

25. Małopolski Szlak św. Jakuba – odtworzony w Polsce fragment Drogi św. Jakuba – europejskiej sieci szlaków pielgrzymich prowadzących do grobu św. Jakuba w Santiago de Compostela w Hiszpanii. Odcinek Małopolskiej Drogi prowadzi z Sandomierza do Krakowa. Jest jedną z odnóg Via Regia. W przyszłości Małopolska Droga św. Jakuba ma się połączyć z projektowanymi górnośląskimi szlakami prowadzącymi do Góry św. Anny i stamtąd do Niemiec, lub do Oświęcimia i Raciborza i stamtąd do Czech. Sandomierz w przyszłości będzie też ostatnim etapem projektowanej trasy prowadzącej z Lublina i łączącej się z małopolskim szlakiem.

26. Szlak Renesansu w Małopolsce – szlak obejmuje obiekty: willę Decjusza w Krakowie, zamek w Suchej Beskidzkiej, lamus w Branicach, dwór w Jeżowie, zamek na Mirowie, ratusz w Tarnowie, Bazylikę Grobu Bożego w Miechowie oraz zespół pałacowy w Młoszowej.

27. Szlak Zbójnicki – szlak ma na celu rozwój turystyki i krajoznawstwa oraz rozpowszechnienie wiedzy na temat folkloru, regionalizmu, historii, zwyczajów i obyczajów górali regionu karpackiego.

28. „Małopolska Wieś Pachnąca Ziołami” – na szlaku tematyczny znalazły się 22 gospodarstwa agroturystyczne, które specjalizują się w uprawie ziół. Turyści, oprócz poznawania uroków wsi, mają możliwość spróbowania m.in. dań regionalnych i nalewek przygotowywanych na bazie roślin leczniczych. Większość gospodarstw ma także ofertę zabiegów odnowy biologicznej, opartych na kuracjach ziołowych, m.in. kąpielach oraz aromaterapii.

29. Szlak Dziedzictwa Kulturowego Podtatrze – ideą szlaku jest stworzenie turystom możliwości odwiedzenia w sposób usystematyzowany pracowni twórców ludowych z terenu Podtatrze, warsztatów miejscowych rękodzielników kultywujących lokalne tradycje poprzez rękodzieło artystyczne, a także promocja tej twórczości

30. Szlak Godła Szalayowskich – trasa w Szczawnicy wytyczająca jedyny, niepowtarzalny szlak wiodący wzdłuż budynków mieszkalnych wynajmujących pokoje dla kuracjuszy, oznaczonych drewnianymi tablicami – godłami szalayowskimi. Drewniane tablice, rodzaj szyldów z zamieszczoną na nich nazwą i malowidłem górale zwykli nazywać godłami, bliżej określając je „godłami szalayowskimi”, gdyż to Józefowi Szalayowi (1802–1876) – twórcy uzdrowiska, miejscowa tradycja przypisuje zarówno sam pomysł wprowadzenia na kwaterach gościnnych szyldów, jak i pierwotne wykonanie. Na przełomie minionych prawie dwustu lat odkąd drewniane tablice-godła szalayowskie wytyczają w Szczawnicy szlak turystyczny wiodący wzdłuż chat górskich doliczono się 105 tablic powstałych w różnych latach.

II Planowane lub proponowane tematyczne szlaki dziedzictwa kulturowego:

1. Szlak Cystersów
2. Szlak Romański w Małopolsce
3. Szlak Frontu Wschodniego I Wojny Światowej
4. Szlak Owocowy
5. Małopolski Szlak Wód Mineralnych
6. Szlak Winny w Małopolsce
7. Wiślana Trasa Rowerowa – trasa rowerowa
8. Trasa VeloDunajec (doliną rzeki Dunajec) oraz VeloRaba (doliną rzeki Raby) – trasa rowerowa
9. Trasa VeloSkawa (doliną rzeki Skawy) – trasa rowerowa
10. Trasa VeloBeskid oraz VeloTatra (łącząca Kraków z Zakopanym) – trasa rowerowa

4. Słownik pojęć

Adaptacja – przebudowa pomieszczeń lub budowli w celu spełniania innych niż dotąd funkcji użytkowych lub przystosowanie istniejącego obiektu do nowych wymagań bez zmiany jego funkcji wraz z zachowaniem wszystkie walorów stylowych istniejącego obiektu.

Anastyloza – metoda rekonstrukcji obiektów budowlanych w naturze, ponowne zmontowanie zrujnowanej budowli lub odbudowa jej części przy użyciu zachowanych oryginalnych fragmentów.

Badania archeologiczne – działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego.

Badania architektoniczne – działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń.

Badania konserwatorskie – działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich.

Dobra kultury współczesnej – niebędące zabytkami dobra kultury, takie jak pomniki, miejsca pamięci, budynki, ich wnętrza i detale, zespoły budynków, założenia urbanistyczne i krajobrazowe, będące uznanym dorobkiem współcześnie żyjących pokoleń, jeżeli cechuje je wysoka wartość artystyczna lub historyczna.

Instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami – instytucja kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami.

Konserwacja – działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań.

Krajobraz – obszar postrzegany przez mieszkańców, którego charakter jest wynikiem działań i interakcji czynników naturalnych i/lub ludzkich.

Krajobraz kulturowy – przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze.

Ład przestrzenny – ukształtowanie przestrzeni, które tworzy harmonijną całość oraz uwzględnia w uporządkowanych relacjach wszelkie uwarunkowania i wymagania funkcjonalne, społeczno-gospodarcze, środowiskowe, kulturowe oraz kompozycyjno-estetyczne.

Ochrona krajobrazu – działanie zmierzające do konserwacji oraz zachowania znaczących lub charakterystycznych cech krajobrazu, uzasadnione wartością jego dziedzictwa wynikającą z naturalnej konfiguracji i/lub działania ludzkiego.

Ochrona zabytków – podejmowanie przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Ochrona zabytków w szerszym rozumieniu – ogół działań mających na celu zapewnienie zabytkom:

- trwania dum mundus durat (jak długo będzie istniał świat),
- uczestnictwa w kształtowaniu świadomości indywidualnej i społecznej,
- wypełniania roli składnika współkształtującego środowisko człowieka.

Działania na rzecz ochrony zabytków obejmują: formułowanie teorii i zasad konserwatorskich, prawodawstwo, czynności administracyjne, badania nad zastosowaniem nowych środków i metod konserwatorskich, badania zabytków, współuczestnictwo w planowaniu gospodarczym i planowaniu przestrzennym, sporządzanie projektów technicznych, wykonywanie prac przy zabytkach, bieżące utrzymywanie zabytków i zapobiega-

nie szkodliwym oddziaływaniom, upowszechnianie wiedzy o zabytkach, organizowanie i wypełnianie społecznej opieki nad zabytkami.

Na ochronę zabytków składają się działania: władz państwowych i terenowych, czynników politycznych, organów administracji państwowej i gospodarczej, państwowej służby konserwatorskiej, jednostek wykonawczych i zakładów produkujących materiały i środki do prac konserwatorskich, biur planowania przestrzennego i projektowych, instytutów naukowych, właścicieli i użytkowników zabytków, czynników społecznej opieki nad zabytkami, wydawnictw i środków masowego przekazu, organizatorów turystyki i wypoczynku, szkolnictwa oraz instytucji i organizacji oświatowych i kulturalnych, a także indywidualne działania obywateli.

W myśl polskiego prawa ochrony dóbr kultury ochrona zabytków jest „obowiązkiem Państwa i powinnością jego obywateli”. Oznacza to, że wszystkie osoby, które z tytułu pełnionych funkcji, sprawowanych urzędów, zajmowanych stanowisk i wykonywanej pracy mogą mieć wpływ na stan zabytków lub ich dalszą egzystencję, są obowiązane do kierowania się dobrem zabytku przy wypełnianiu czynności zawodowych. Natomiast każdy obywatel ma moralny obowiązek przeciwdziałania zagrożeniu, na jakie może być narażony zabytek oraz czynnego wspierania działań na rzecz ochrony zabytków.

Ze względu na obejmowanie ochroną dużych obszarów (np. śródmieść, dzielnic staromiejskich, osad fabrycznych itd.) oraz z uwagi na wzrastające zagrożenie powodowane przez przemiany cywilizacyjne (uprzemysłowienie, rozwój komunikacji itd.), wzrastający wpływ na egzystencję zabytków mają działania czynników pozakonserwatorskich (urbanistów, służb komunalnych, organów podejmujących decyzje lokalizacyjne, projektantów urządzeń komunikacyjnych itd.).

Skuteczność działań w dziedzinie ochrony zabytków w coraz większym stopniu jest uzależniona od zrozumienia i współdziałania wszystkich władz oraz jednostek organizacyjnych państwowych i społecznych.

Opieka nad zabytkiem – sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega w szczególności na zapewnieniu warunków do:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Otoczenie – teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Rekompozycja – przywrócenie określonemu zespołowi właściwych mu cech i walorów kompozycyjnych, które w okresie nienależytego użytkowania zostały zdegradowane, dotyczących m.in. korekty stanu zabudowy, zagospodarowania i użytkowania terenów, w tym: uporządkowania gabarytów zabudowy, ciągów komunikacyjnych ulicznych, przywrócenia niektórych pierwotnych funkcji użytkowych.

Rekonstrukcja – odtworzenie zniszczonego zabytku na podstawie zachowanych planów, projektów, fotografii lub szkiców. Oprócz odtworzenia budynków w „naturze”, czyli ponownego ich wybudowania istnieje również wirtualna forma rekonstrukcji przeznaczona do prezentacji w formie filmu, slajdów lub wydruków.

Rekultywacja – przywracanie wartości użytkowych i przyrodniczych terenom (przede wszystkim leśnym i rolniczym) zdewastowanym i zdegradowanym przez działalność człowieka.

Restauracja – działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań

Rewaloryzacja zabytków – całokształt działań w dziedzinie konserwacji mający na celu przywrócenie zabytkom sztuki (miastom bądź zespołom staromiejskim) pełnych wartości historycznych, architektonicznych, plastycznych, a jednocześnie nadanie im właściwych wartości techniczno-użytkowych. Nadanie pierwotnej wartości, odnowienie, przywrócenie świetności.

Rewitalizacja – działanie skupione na ożywieniu zdegradowanych obszarów miast, m.in. przemysłowych, którego celem jest znalezienie dla nich nowego zastosowania i doprowadzenie do stanu, w którym obszary zmieniają swoją funkcję. Elementami składającymi się na rewitalizację są rekultywacja i rewaloryzacja. Rewitalizacja jest pojęciem stosowanym najczęściej w odniesieniu do części miasta lub zespołu obiektów budowlanych, które w wyniku przemian gospodarczych, społecznych, ekonomicznych i innych utraciły częściowo swoją pierwotną funkcję i przeznaczenie. Rewitalizacja jest w tym znaczeniu zespołem działań z zakresu budownictwa, planowania przestrzennego, ekonomii i polityki społecznej, których celem jest doprowadzenie do ożywienia, poprawy funkcjonalności, estetyki, wygody użytkowania i jakości życia w rewitalizowanym zespole.

Roboty budowlane – roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku.

Zabytek – nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową; pojęcie zabytku obejmuje zarówno odosobnione dzieło architektoniczne, jak też zespoły miejskie i wiejskie oraz miejsca będące świadectwem poszczególnych cywilizacji, ewolucji o doniosłym znaczeniu bądź wydarzenia historycznego. Rozciąga się ono nie tylko na wielkie dzieła, ale również na skromne obiekty, które z upływem czasu nabrały znaczenia kulturowego.

Zabytek archeologiczny – zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów, albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem.

Zabytek nieruchomy – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1.

Zabytek ruchomy – rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1.

Zabytki podlegające ochronie i opiece bez względu na stan zachowania:

1. zabytki nieruchome będące w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,

- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2. zabytki ruchome będące w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. Nr 85, poz. 539, z 1998 r. Nr 106, poz. 668, z 2001 r. Nr 129, poz. 1440 oraz z 2002r. Nr 113, poz. 984),
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3. zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- b) cmentarzyskami,
- c) kurhanami,
- d) relikami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

4. ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Słownik opracowano na podstawie:

Tzw. Karta Wenecka z 1964 roku – Międzynarodowa Karta Konserwacji i Restauracji Zabytków i Miejsc Zabytkowych;

Europejska Konwencja Krajobrazowa sporządzona we Florencji dnia 20 października 2000 roku;

M. Kurzątkowski, Mały słownik ochrony zabytków, Warszawa 1989;

Słownik terminologiczny sztuk pięknych, Warszawa 1997;

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;

Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 2 marca 2003 roku.

**SAMORZĄD WOJEWÓDZTWA MAŁOPOLSKIEGO
ZAPRASZA**

**MUZEUM
LOTNICTWA
POLSKIEGO
W KRAKOWIE**

**MIASTECZKO
GALICYJSKIE
W NOWYM
SĄCZU**

**MOŚCICKIE
CENTRUM
KULTURY
W TARNOWIE
MOŚCICACH**

**MAŁOPOLSKA
GALERIA
SZTUKI
W NOWYM
SĄCZU**

**MUZEUM
OKRĘGOWE
W TARNOWIE**

**DWÓR OBRONNY
W SZYMBARKU**

**ZOBACZ NOWE
PRZESTRZENIE
KULTURY**

Małopolska

www.malopolska.pl

ISBN 978-83-60538-29-6